

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД,**

*Матеріали
Регіонального науково-практичного семінару,
присвяченого 27-ій річниці прийняття
Конституції України*

(м. Дніпро, 20 червня 2023 р.)

Дніпро
2023

УДК 342
Т 30

*Схвалено Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 2 від 17 жовтня 2023 р.)*

Т 30 Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матер. Регіон. наук.-практ. семінару, присвяч. 27-й річниці прийняття Конституції України (м. Дніпро, 20 черв. 2023 р.) / уклад : к.ю.н., доц. І. А. Сердюк, І. О. Смірнова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 163 с.

ISBN 978-617-8035-58-7

Збірник містить матеріали Регіонального науково-практичного семінару, в якому брали участь науково-педагогічні працівники ДДУВС та інших закладів вищої освіти України, практичні працівники органів публічної влади, правозахисних організацій Дніпропетровської області, а також здобувачі вищої освіти.

Тематика публікацій охоплює актуальні питання теорії та історії конституціоналізму, формування українського конституціоналізму, функціонування Основного Закону держави в умовах дії правового режиму воєнного стану, розвитку Конституції України як найважливішої юридичної гарантії законності і правопорядку в контексті нової реальності, дотримання конституційних прав і свобод людини в діяльності органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, конституційно-правових засад забезпечення гендерної рівності в Україні, державної мовної політики й ін.

Може бути використано в науково-дослідній роботі й освітньому процесі ЗВО, які здійснюють підготовку правників і правоохоронців, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали подано в редакції авторів тез. Оргкомітет не несе відповідальності за зміст та автентичність поданих матеріалів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

канд. юрид. наук **О.Ю. Камішанський** (голова); докт. юрид. наук, проф. **В.О. Боняк** (заст. глави); канд юрид. наук, доц. **А.В. Самогуга**; канд. юрид. наук, доц. **І. А. Сердюк**; викладач **І. О. Смірнова**

ISBN 978-617-8035-58-7

© ДДУВС, 2023
© Автори, 2023

З М І С Т

Боняк В.О. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АСПЕКТ	8
Боняк В.О. Селіхов Д.А. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПІДЗВІТНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ	11
Кучук А.М. ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	13
Логвиненко Б.О. КОНСТИТУЦІЯ ТРЕТЬОГО ТРАВНЯ (USTAWA RZĄDOWA) ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ	16
Миронюк Р.В. ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВІДЧУДЖЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	19
Селіхов Д.А. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ В УКРАЇНІ	22
Юзікова Н.С. РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У ЮВЕНАЛЬНІЙ ПРЕВЕНЦІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ОКРЕМИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК, В ЯКИХ ЗАРОДЖУВАЛИСЬ ІДЕЇ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	26
Дрок І.С. ДО ПИТАННЯ ПРО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ – ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	30
Миронюк С.А. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ В РЕЗУЛЬТАТІ ВИБУХІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	33

Саксонов В.Б.

ПОНЯТТЯ «УПОВНОВАЖУЮЧІ НОРМИ ПРАВА»: ПИТАННЯ
ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОРЕКТНОСТІ НЕДОТРИМАННЯ НОРМ
СТАТТІ 21 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ПРО РІВНІСТЬ
ЗА ПРОФЕСІЙНОЮ ОЗНАКОЮ 37

Самбор М.А.

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ОБМЕЖЕННЯ
ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 40

Самотуга А.В.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД НА «ВІЙСЬКОВУ»
ТА «ВОЄННУ»ДЕМОКРАТІЮ У КОНСТЕКСТІ
СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ 45

Сердюк І.А.

ЯКИХ ЗМІН ПОТРЕБУЄ РОЗДІЛ І «ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ»
КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ? 49

Сердюк Л.М.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК НАЙВАЖЛИВІША
ЮРИДИЧНА ГАРАНТІЯ ЗАКОННОСТІ 55

Хальота А.І.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ 65

Войтюк М.П.

ПЛЮРАЛІЗМ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
ПОНЯТТЯ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ 67

Волочій С.О.

СТАТУС ПРОКУРАТУРИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ 70

Дяченко О.О.

ГАРАНТІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЙОГО НАЛЕЖНОГО ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ 72

Жеглінська Т.О.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ ПРАВО НА МЕДИЧНУ
ДОПОМОГУ В СУЧАСНІЙ ДОКТРИНІ ПРАВА 74

Жеглінська Т.О., Лукомська А.А. УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ІСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	76
Жеглінська Т.О., Лукомська А.А. ВИЗНАЧЕННЯ «ДЕРЖАВНОЇ» Й «ОФІЦІЙНОЇ» МОВИ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН	79
Олійник Ю.В. СУТТЄВІ ОЗНАКИ ПОНЯТТЯ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ	81
Олійник Ю.В., Гречишкін Є.Ю. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	84
Петешенкова М.Ю. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ЯК ФОРМА ЗАТЯГУВАННЯ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТА СПОСІБ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЙОГО УЧАСНИКІВ	86
Сірко А.Г. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПОЛІЦІЄЮ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	89
Смірнова І.О. ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ І ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ: ПЛЮРАЛІЗМ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ	92
Смірнова І.О. ДЕМОКРАТІЯ, ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.	95
Старуха А.П. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ	98
Шевчук В.С. СУБ'ЄКТИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	100

Агаєва В.О.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ,
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 104

Болгаренко В.М.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК 107

Брусенцева М.С.,

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЧНА ОСНОВА
ПОБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ 109

Горобець В.В.

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ
УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ 112

Горобець В.В.

КЛАСИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ
БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ 115

Загоровська І.О.

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА ЯК ОСОБЛИВА
ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА 118

Кагдіна І.Ф.

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛУЖБ У СПРАВАХ ДІТЕЙ ВІЙСЬКОВИХ
ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ З ОХОРОНИ ПРАВ ДИТИНИ 121

Калюта Д.О.

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО
РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 124

Кільова С.

КОНСТИТУЦІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОГО
СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ:
СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ 129

Кохановська Д.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ 131

Лукомська А.А.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТЬ ОФІЦІЙНА МОВА ТА ДЕРЖАВНА
МОВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ПРАВА 134

Лукомська А.А. ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ	136
Майборода А.С. ПРАВА ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	138
Мороз В.О. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ НОРМИ: ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ, ВИДИ	140
Немонова Л.Х., СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ, ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ АТРИБУТ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	143
Нянченко Д. О., МІЖНАРОДНІ ПРАВООХОРОННІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ СПІВРОБІТНИЦТВО З УКРАЇНОЮ	145
Погонець В.С., УКРАЇНСЬКА КОНСТИТУЦІЯ: ЕВОЛЮЦІЯ ОСНОВНОГО ЗАКОНОДАВЧОГО ДОКУМЕНТА ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ	147
Смоляр В.В., Олійник Ю.В., ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ УКРАЇНИ	150
Собильський Д.Г. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	152
Сорока Б. ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ	154
Трень Т., Боняк В.О. ЗАКОНОДАВЧИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	157
Чабаненко Д.С. ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО ЗАКРІПЛЕНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЗА УМОВ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	160

Боняк В.О.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АСПЕКТ

Звернення до питання історії конституційного процесу на теренах нашої держави та включно до сьогодні особливо актуалізується напередодні відзначення чергової річниці прийняття Конституції України 1996 року. У цьому році, на жаль вдруге, це свято ми зустрічаємо в умовах режиму воєнного стану. Це по особливому актуалізує обрану нами тему з огляду на російські наративи про штучність нашої державності, про відсутність її коренів та ін..

В піку таким закидам з боку агресора слід нагадати, що український конституціоналізм як політико-юридична традиція має достатньо насичену історію, що нараховує декілька століть [1]. Коріння українського конституціоналізму сягають 5 квітня 1710 року, коли у місті Бендери було підписано історичний документ «Пакти й Конституції законів і вольностей Войська Запорозького» [2], який вітчизняні правники по праву називають першою українською конституцією. Його автором став видатний державний і політичний діяч, дипломат, гетьман Войська Запорізького Пилип Орлик, а його сподвижниками були представники козацької старшини – Григорій Герцик та Андрій Войнаровський.

За формою Конституція Пилипа Орлика була угодою між козаками і гетьманом. Структурно складається ця конституція зі вступу (преамбули), в якому схематично було викладено історію Войська Запорозького – від хозарів-козаків – до обрання вільним голосуванням на гетьманство пана Пилипа Орлика, та 16 частин – параграфів, які, по суті, являють собою засади побудови держави.

Перший параграф присвячений питанням віри (було заявлено про панівну релігію – православну) та про відновлення автокефалії: «...коли наша батьківщина буде звільнена від московського ярма», то гетьман мусить сприяти поверненню її у підпорядкування первісній владі Константинопольського Апостольського престолу, зазначається у документі [2].

У параграфі II мова йде про недоторканість і цілісність кордонів держави, а також містилось звернення до короля Швеції і надалі

здійснювати охорону нашої батьківщини та прохання, щоб його угоди з Московським Царством включно передбачали «як повернення після закінчення війни на свободу наших полонених, що перебувають у Московському Царстві, так і справедливе відшкодування всіх збитків, заподіяних Україні збройною силою» [2].

Параграф III присвячений відновленню братерства з Кримським Ханством, а IV та V-ий параграфи знову містили звернення-прохання до його Священної Королівської Величності короля Швеції під час мирних переговорів з Московським царством подбати про такі умови миру, за якими б Дніпро та землі споконвічні території Війська Запорозького були звільнені від московських загарбників та повернуті у попередню власність козацтва.

Особливе значення для подальшого розвитку конституційного процесу на теренах України мали наступні параграфи, у яких чи не вперше у документі такого значення була сформульована ідея поділу влади на законодавчу, виконавчу (параграф VI) та судову (параграф VII) [2].

Таким чином, хоча Конституція Пилипа Орлика діяла лише на Правобережній Україні і всього декілька років, однак вона вперше в історії конституціоналізму заклала підвалини республіканської форми правління (виборного глави держави, парламентської республіки, поділу влади).

Про подальший розвиток конституціоналізму на теренах України свідчать «Начерки Конституції Республіки» Георгія Андрузького. Як член Кирило-Мефодіївського товариства, яке базувало діяльність на ідеях свободи, рівності, справедливості, автор запропонував свою модель побудови майбутньої самостійної держави, що передбачала собою об'єднання автономних штатів (1. Україна з Чорномор'ям, Галіцією і Кримом; 2) Польша з Познанню, Литвою і Жмуддю; 3) Бесарабія з Молодовією і Валахією; 4) Остезея; 5) Сербія; 6) Болгарія; 7) Дон), до яких, до речі, не було віднесено Росію [1, с. 62].

Наступним, хто підхопив концепції українсько-правової платформи, був Михайло Драгоманов. У своєму конституційному проекті «Проект основаній Устава українского общества «Вольный союз» - «Вільна спілка» (1884 р.), він виклав ідею, що зводилася до перетворення Російської імперії у децентралізовану федеративну державу [1, с. 71-81].

У ХХ ст. подальший розвиток конституційної думки пов'язаний з такими конституційними актами, як I-IV Універсали Української Центральної ради, Конституція Української Народної Республіки (Статут про Державний устрій, правах і вольностях УНР) від 29 квітня 1918 року та ін.

Так, III Універсал (20 листопада 1917 р.) вважається першим актом конституційного характеру автономної Української держави, що містив широку програму політичних і соціально-економічних змін, а також проголошував такі невід'ємні демократичні цінності, як недоторканність особи, свобода віросповідання, слова, зборів, друку тощо [1, с. 109-111].

IV Універсал Української Центральної ради (22 січня 1928 р.) став по

суті, законодавчою основою нової, самостійної і незалежної держави України (проголосив самостійність, незалежність України; проблему федеративного зв'язку з Росією відносив на розсуд Всеукраїнських Установчих Зборів й визначив за необхідне якнайшвидше прийняття конституції) [1, с. 111- 115].

Наступний акт – «Статут про Державний устрій, права і вольності УНР» від 29 квітня 1918 р. являв собою органічне поєднання вітчизняних традицій конституційної думки з демократичними європейськими конституціями, включно і першою конституцією в світі – конституцією Сполучених Штатів Америки. «Статут про Державний устрій, права і вольності УНР», як історико-правовий документ, містив принцип поділу влади (Розділ III), права громадян України (Розділ II), забезпечував право національно-персональної автономії національним меншинам (Розділ VII) та ін. [1, с. 115- 124].

Конституційні процеси на теренах України не переривалися і за часів існування СРСР. До таких напрацювань слід віднести «Нарис проєкту основних законів (Конституції) Української держави» Миколи Сціборського, що був пронизаний ідеєю нації, як найвищої історичної і духовної цінності. Важливо, що поряд із засадами тотальності, інтегралізму й централізації в державному управлінні, водночас допускались форми децентралізації, а також участь населення в місцевій самоуправі. До принципових засад конституції автор відносив національну солідарність, надкласовість та позапартійність [3].

Всі вищевикладені конституційні процеси, що відбувались на теренах України послужили основою новітніх конституційних перетворень (особливо починаючи з 2014 року), які вселяють впевненість у тому що Основний Закон нашої держави із політико-ідеологічного документу все ж таки перетвориться на правовий.

1. Томенко М.В. Історія української Конституції : навч. посіб. Київ : Освіта, 2009. 464 с.

2. Чухліб Т.В. Пакти та Конституції законів і вольностей Войська Запорозького 1710. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pakty_i_Konstytutsiia_prav_i_volnostej_Vijska_Zaporozkoh_o_1710.

3. Конституція Миколи Сціборського 1939. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2012/04/1939.html>.

Боняк В.О.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права*

Селіхов Д.А.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПІДЗВІТНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Серед основних принципів місцевого самоврядування важливу роль відіграє ідея підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб.

Звернення до питання реалізації цього законодавчо визначеного принципу особливо актуалізується в умовах подальших процесів децентралізації влади в державі.

Вихідними положеннями діяльності органів місцевого самоврядування є ідеї, спираючись на які повинні утворюватися та діяти органи місцевого самоврядування. Ці принципи утворюють базис, основу системи досліджуваних органів, відносин з органами державної влади – «good governance», а головне взаємозв'язків з населенням регіону чи території [1, с. 339].

Особливу роль у побудові взаємовідносин органів місцевого самоврядування з населенням відіграє принцип підзвітності і відповідальності. Децентралізація влади з одного боку надає досліджуваним органам та посадовим особам більш широкі повноважень та автономії у вирішенні питань місцевого значення в усіх сферах суспільного життя, а з іншого – вимагає створення дієвої системи і механізмів їх підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб, бо ж саме суб'єкти громадянського суспільства мають стимулювати і вимагати такої підзвітності, а також вирішувати питання відповідальності органів місцевого самоврядування.

Ідея підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування як вихідний принцип діяльності цих органів, механізм його реалізації суб'єкт законотворчості визначив у Законах України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2], «Про статус депутатів місцевих рад» [3], «Про службу в органах місцевого самоврядування» [4].

Так, у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» законодавець серед інших основ визначає, що:

- одним із принципів здійснення місцевого самоврядування є підзвітність і відповідальність перед територіальними громадами їх органів і посадових осіб (ст. 4);

- сільські, селищні, міські голови при здійсненні наданих їм повноважень є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальною громадою, відповідальним – перед відповідною радою (ч. 6 ст. 42);

- органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальними громадами (вони мають періодично – не менш як два рази на рік – інформувати населення про виконання місцевого бюджету, програм соціально-економічного та культурного розвитку, інших питань місцевого значення, а також повинні звітувати перед територіальними громадами про свою діяльність (ч. 1 ст. 75) та ін. [2].

У Законі України «Про статус депутатів місцевих рад» суб'єкт законотворчості визначає, що депутат місцевої ради:

- є відповідальним перед виборцями свого виборчого округу, а також є підзвітним їм; у виборчому окрузі при здійсненні своїх повноважень він має взаємодіяти з органами місцевого самоврядування, виконавчої влади, органами самоорганізації населення, об'єднаннями громадян та ін. (ч. 3 ст. 11, ст. 16-17 цього Закону);

- зобов'язаний періодично (не рідше одного разу на рік) звітувати перед виборцями свого виборчого округу /об'єднаннями громадян про свою роботу;

- надавати звіт, що складається з відомостей про його діяльність у раді та в її органах, до яких його обрано; дані про його роботу у виборчому окрузі; про його особисту участь в обговоренні, прийнятті та в організації виконання рішень ради, її органів та доручень виборців округу;

- депутат місцевої ради на вимогу зборів виборців за місцем проживання, трудової діяльності або навчання, а також органів самоорганізації населення звітує у будь-який час;

- повідомляє виборців про час і місце проведення звіту через місцеві медіа або в інший спосіб (у строк не пізніш як за сім днів);

- інформує місцеву раду та її виконавчі органи про результати обговорення його звіту, про пропозиції та зауваження, що були висловлені на його адресу, адресу ради та її органів й про доручення, що були йому оголошені при звітуванні у зв'язку з його депутатською діяльністю та ін. [2].

Водночас, слід акцентувати увагу й на сучасних викликах, що постають в плані реалізації принципу підзвітності та відповідальності в діяльності органів місцевого самоврядування в Україні. Серед основних із них слід виокремити такі: а) відсутність напрацьованого механізму (вимог), яким

мають відповідати звіти органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб; б) оприлюднення таких звітів та можливості отримання населенням відповідної територіальної громади інформації, що стосується підготовки таких звітів, ознайомлення з проміжними результатами тощо.

Наявність таких невирішених питань часто призводить до того, що звіти про роботу виконавчих органів або міських/сільських голів подекуди носять формальний характер або ж такі звіти взагалі відсутні, хоча мають бути звичайною частиною реалізації місцевого самоврядування [1, с. 342]. Виходом із такої ситуації може бути прийняття підзаконного правового акту або ж відображення цих питань у статуті територіальної громади, або ж прийняття окремого рішенням ради та ін..

Тобто, принцип підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб має бути всебічно реалізованим та має зводитись до обов'язку органів та посадових осіб місцевого самоврядування надавати звітність про свою діяльність; має бути підкріпленим можливістю настання відповідальності у разі невиконання або неналежного виконання своїх повноважень, які покладаються виборцями на міського голову чи депутата місцевої ради.

1. Боняк В.О., Селіхов Д.А. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації: гарантії та проблеми здійснення. *Актуальні питання у сучасній науці.* №8(14).2023.с. 336-347.

2. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Про статус депутатів місцевих рад. Закон України від 11.07.2002р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15#Text>.

4. Про службу в органах місцевого самоврядування. Закон України від 17.06.2001р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.

Кучук А.М.

професор кафедри права та методики викладання правознавства Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, доктор юридичних наук, професор

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Приводом підготовки цієї доповіді є публікації вітчизняних науковців, предметом дослідження яких є конституціоналізм Європейського союзу. Відзначу, що кількість таких публікацій перманентно збільшується.

Наголошу, що зазвичай явище конституціоналізму характеризується переважно саме через його внутрішньодержавне значення і відповідно як

таке, що не виходить за межі конкретної держави. Тож цілком логічним є питання про можливість чи неможливість розгляду конституціоналізму через його зовнішній (або транснаціональний) аспект.

Доволі часто конституціоналізм (особливо в умовах превалювання юридичного позитивізму) пов'язується з наявністю цілої низки нормативно-правових актів. Так, зазвичай у навчальній (і не тільки) юридичній літературі при висвітленні питання конституціоналізму наводяться окремі акти законодавства та їх характеристика; при цьому можуть згадуватися історичні пам'ятки, наприклад, Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом... та деякі ін. Однак, не вказується на сутнісний аспект конституціоналізму, «розмивається» зміст цього правового явища. До того ж, на мою думку, таке викладення цієї тематики підсвідомо спрямовує до юридичного позитивізму, оскільки пов'язує конституціоналізм саме із законодавством, з результатом діяльності та волевиявлення органів державної влади. У цьому аспекті згадаю, що вже наголошував на сприйнятті значною частиною населення України законодавства, що проявилось у народних прислів'ях: «Закон як дишло, куди повернеш – туди і вийшло», «Закон, як павутина: джміль проскочить, а муха заплутається», «Закони добрі, та судді лихі», «Хто не знає законів, той тільки не порушує їх», «Не підмажеш – не поїдеш», «Рука руку миє», та ін.» [1, с. 48].

Однак, наголошу, що сутність конституціоналізму полягає, в першу чергу, в обмеженні органів публічної влади. Витоки конституціоналізму закладені у договірній концепції походження держави, у теорії суспільного договору. Остання передбачає свого роду угоду між населенням та публічною владою про засади функціонування суспільства та повноваження самої влади. Відтак, йдеться про те, що через цю угоду реалізується установча влада народу, який і уповноважує публічну владу на забезпечення нормальних умов функціонування суспільства, а тому державна влада є похідною від влади народу і ця угода (конституція) є актом реалізації установчої функції народу. Це не закон у тому сенсі, у якому ми зазвичай розуміємо цей термін. Це не акт органу законодавчої влади. Не державна влада сама себе уповноважує, визначає як їх діяти, це робить народ через визначення меж діяльності публічної влади. Саме тому конституція, як акт реалізації установчої влади народу, встановлює правила і принципи, за якими функціонує держава, а також гарантує людські права та основоположні свободи. Конституція також визначає засади поділу влади між різними органами, систему стримувань і противаг тощо.

Зважаючи на вказане цілком очевидним є те, що конституціоналізм характеризують такі положення:

1. Обмеження державної влади (запобігання свавіллю публічної влади). Як межі діяльності публічної влади зазвичай розглядаються *людські права*, для забезпечення яких і створюється держава, які й визначають

спрямованість функціонування держави. Доречно наголосити, що у цьому ми бачимо природний характер людських прав та їх первинність за відношенням до діяльності держави, до законодавства, до законів. Саме тому не має значення (у контексті виконання обов'язків держави) чи закріплено у законі конкретне людське право, чи ні. Наявність прав не може ставитись у залежність від тексту закону, від волевиявлення державного органу. У цьому контексті викликає певне нерозуміння використання, наприклад, такого терміну як «конституційні права», який, на мою думку, певною мірою спотворює сутність людських прав.

Окрім цього державна влада обмежена самою *конституцією*, яка і визначає засади її функціонування, спрямованість і межі діяльності. Звідси цілком очевидний висновок про те, що закон не може суперечити конституції (як акту реалізації установчої влади народу).

Окремо слід згадати про цінності, які також мають розглядатися (розглядаються) як межі діяльності органів публічної влади. Людські права також є цінністю відповідного суспільства, однак, згадаю також людську гідність та правовладдя.

2. Поділ влади. Конституція передбачає поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову. Такий поділ забезпечує збалансованість і контроль між органами державної влади та запобігає зловживанням владою.

Наведені положення вказують на тісний зв'язок явища конституціоналізму з державою, з публічною владою. А це повертає нас до питання, поставленого на початку дослідження – про транснаціональний характер конституціоналізму.

Аналіз правничої наукової літератури дозволяє виокремити у цілому два основних аспекти можливого розгляду цієї проблематики.

По-перше, йдеться про наднаціональний характер конституціоналізму у контексті аксіологічного сприйняття. Маю на увазі те, що основні положення конституціоналізму знаходять свій прояв у багатьох державах. Так, демократичні держави не можуть не виходити з постулату обмеження та поділу публічної влади, людських прав як природних можливостей, що визначають межі діяльності державної влади та ін.

Так, у цьому контексті згадуються слова відомого політолога, політичного діяча Збігнева Бжезінського про те, що Європа не може стати однонаціональним утворенням через стійкість різноманітних національних традицій, але вона може стати тим об'єднанням, яке через спільні політичні органи виражатиме поділювані ними демократичні цінності [2, с. 72].

Так, дійсно важко виокремити, наприклад, у Конституції України ті положення (у аксіологічному вимірі), які властиві саме устрою Української держави.

По-друге, йдеться про можливість існування конституціоналізму на рівні міждержавних утворень, у першу чергу мається на увазі Європейський союз. У цьому аспекті зазвичай використовується термін «багаторівневий

конституціоналізм» та згадується Інгольф Перніс, який і розробив цю теорію «для кращого розуміння Європейського союзу як нового способу самоорганізації народів у Європі, який дозволяє їм спільно, через наднаціональні інституції, вирішувати проблеми, які окремі держави не можуть ефективно розв'язати самостійно» [3, с. 541].

І саме у цьому аспекті виникає питання про можливість поширення явища конституціоналізму на міжнародні організації, позитивна відповідь на яке спричиняє виникнення низки нових питань. Так, якщо вести мову про конституціоналізм на рівні Європейського союзу, то чи доцільно розглядати конституціоналізм на рівні, наприклад, Організації Об'єднаних Націй, Організації Північноатлантичного договору та ін.

Більш того аналізований аспект розуміння конституціоналізму спричиняє питання і про можливість чи неможливість розгляду конституціоналізму на мікрорівні, маю на увазі юридичну особу приватного права. Або наскільки статут об'єднання (на мікро- чи макрорівні) можна ототожнювати з конституцією.

Вважаю, що саме цей аспект конституціоналізму має стати предметом наукових пошуків, які мають дати відповідь на означені мною запитання.

1. Кучук А. М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 130 с.

2. Бжезінський З. Велика шахівниця / пер. з англ. Олени Фешовець. Львів-Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2000. 237 с.

3. Pernice I. Multilevel Constitutionalism and the Crisis of Democracy in Europe. *European Constitutional Law Review*. 2015. Vol. 11. P. 541-562.

Логвиненко Б.О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЯ ТРЕТЬОГО ТРАВНЯ (USTAWA RZĄDOWA) ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Вивчаючи історію європейської правової думки не можна оминати видатну пам'ятку конституційного права, тісно пов'язану з історією України – першу європейську конституцію – т. зв. Конституцію 3 травня.

Нагадаємо, що Конституцію 3 травня (з польської – Ustawa Rządowa z dnia 3 maja 1791 r.) було прийнято у відповідь на прагнення російської імперії

посилити вплив на Польщу (Річ Посполиту). Ухвалення Конституції 3 травня (далі – Конституції) шокувало російську імператрицю Катерину II, яка розпочала війну проти з метою подальшого поділу окупованої держави [1].

Прийняття Конституції стало своєрідним підсумком реформаторських ініціатив Чотирьохрічного сейму, який діяв у 1788–1792 роках.

Ухвалену Конституцію можна перекласти як «закон про владу» чи «закон про управління», зрештою – як «основний закон». Зазначений документ став Основним законом, «закон над законами», адже всі законодавчі акти, які йому суперечать, скасовувалися. Конституція намагалася зробити управління державою більш врегульованим. Так, ліквідувався принцип «liberum veto» (право будь-якого депутату сейму припинити обговорення питання в сеймі і роботу сейму взагалі, виступивши проти). Сейм залишався найважливішою політичною інституцією держави. «Добробут народу залежить від справедливих законів, результат – від їхнього виконання», – говорилося в Конституції. Під цим розумілося те, що сейм ухвалює «справедливі закони», а виконавча влада має втілювати їх у життя. Відповідно, Конституція зміцнювала позиції короля (Станіслав Август Понятовський) та виконавчу владу [2].

Конституція складалася з 11 статей та проголошувала поділ влади в країні на законодавчу, виконавчу і судову гілки. Статті документа включали такі назви, як: «Панівна релігія», «Шляхта, землевласники», «Король, влада виконавча», «Навчання королівських дітей» та інші. Згідно з Основним законом, Річ Посполита визнавалася конституційною монархією. Зокрема, у Конституції зазначалося, що «Король панує, але не управляє». Право бути виборцями мали лише ті громадяни, які володіли землею чи були військовими. Головний закон країни визначав основною релігією римокатолицизм, відступництво від неї прирівнювалось до злочину. Трон і посади в Сеймі мали змогу обіймати виключно католики [3].

Поряд із цим, православні й протестанти заохочувались «до порятунку спільної Вітчизни», їм гарантувалося вільне вживання їхньої віри й давалась обіцянка створити Духовний уряд, який мав утвердити «порядок і зв'язок влади духовної та світської»). Конституція підтвердила релігійні свободи, визначені цими універсалами і ще раз гарантувала православним та протестантам повноту громадянських прав, а також право бути послами (депутатами) на сеймах і сеймиках та брати участь у судових трибуналах тощо. Єдине, що заборонялося цим категоріям осіб – обіймати посади міністрів, які могли займати виключно католики за релігійним сповіданням [4, с. 85].

З цього приводу С.В. Джолос відмічає, що Конституція була вимушено прийнята за вкрай складних обставин і передбачалося, що вона зробить диво і врятує ситуацію. При цьому, попри безперечно прогресивний зміст, Конституція не змогла припинити системну кризу та врятувати державу від швидкого і трагічного занепаду. Надмірно демократичні і парламентські

положення Конституції продемонстрували неспроможність відповідних моделей до управління державою, особливо за кризових умов [5, с. 184].

Позитивно сприймаючи правові новели, пов'язані із прийняттям Конституції цікаво зупинитися на значенні цього акту для України. Тут варто відмітити наступне:

1. Серед творців Конституції були представники полонізованих українських шляхетських сімей;

2. Дія Конституції поширювалась на частину етнічних українських земель, що входили в зазначений період до складу Речі Посполитої;

3. Конституція викликала зацікавлення в українських культурних діячів періоду «національного відродження»;

Таким чином, Конституція мала своє значення для України. Конституція мала за мету зміцнення юридичної рівності населення Речі Посполитої незалежно від національності, встановлювала принципи правової держави та покращення життя всіх населених пунктів. Однак, варто визнати те, що Конституція не змогла вирішити всіх проблем, пов'язаних з позицією України в складі Речі Посполитої. Українські землі продовжували зазнавати полонізації, а українські громадяни не отримали всієї повноти політичних та соціальних прав. Як наслідок, соціальна напруженість, внутрішні і зовнішні чинники призвели до дестабілізації, скасування чинності цього акту й подальшого поділу Речі Посполитої та посилення російського впливу на території України.

1. Конституція 3 травня 1791 р. і її значення в історії поляків. URL: <https://www.rowne.pl.ua/archives/4438> (дата звернення 14.06.2023).

2. 230 років Конституції 3 травня. До чого тут Україна? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-i-polshcha-konstytutsiya-3-travnia-1791-roku/31236138.html> (дата звернення 14.06.2023).

3. Цікаві факти про Конституцію 3 травня. UA in Krakow. URL: <https://uainkrakow.pl/tsikavi-fakty-pro-konstytutsiiu-3-travnia/> (дата звернення 14.06.2023).

4. Конституція Речі Посполитої третього травня 1791. Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон – Кю. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2008. 568 с. (дата звернення 14.06.2023).

5. Джолос С.В. Конституція речі Посполитої 3 травня 1791 р. як видатний політико-правовий історичний документ XVIII ст. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/4889/1/jolos-183-186.pdf> (дата звернення 14.06.2023).

Миронюк Р.В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВІДЧУДЖЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Адміністративно-правові засади примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності закладені в статті 41 Конституції України, в якій визначено що «примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості» [1]. Ці підстави є виключними, при їх наявності може бути порушено одне із основних конституційних прав – право приватної власності. Необхідність примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності виникає у всіх цивілізованих спільнотах які прагнуть до розвитку, а його порядок урегульовано на рівні Конституції та законів.

Примусове вилучення майна з мотивів суспільної необхідності здійснюється як виняток в період введення надзвичайного стану для ліквідації негативних наслідків, які стали підставою надзвичайного стану (оповзні, повені руйнівного характеру, значне поширення площ пожеж, техногенні явища та катастрофи). Як виключення примусове вилучення майна з мотивів суспільної необхідності може здійснюватися в період введення воєнного стану, наразі необхідність запровадження якого була викликана введенням на підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64 «Про введення воєнного стану» у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України [2]. Саме в п.3 цього документу, на вимогу законодавства визначено можливість у разі необхідності обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права власності, передбаченого статтями 41 – 44 Конституції України.

Введення воєнного стану в Україні ставить нові виклики перед Україною, які за 30-річну історію існування сучасної незалежної України виникають вперше і зумовлюють застосування критичних (не властивих нормальному розвитку держави) норм, реалізація яких може через обмеження певних прав громадян забезпечити належну обороноздатність країни, створити можливості для відсічі збройної агресії та забезпечити

конституційні права громадян, зокрема в тому числі на захист їх права власності.

У зв'язку з цим виникає необхідність повернутись до наукового аналізу вітчизняного законодавства, вітчизняної практики застосування такого заходу відсічі збройної агресії під час воєнного стану як примусового вилучення майна для суспільної необхідності.

Правові відносини, що виникають з приводу примусового відчуження майна в умовах правового режиму воєнного стану, врегульовані Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (далі- Закон про воєнний стан) [3] та Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (далі – Закон про відчуження в умовах воєнного стану) [4].

Об'єктом відчуження в умовах воєнного стану є індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання. Відповідно до Цивільного кодексу України, а саме статті 190 «майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки»; в свою чергу в статті 181 ЦПУ вказує, що до майна – речей слід відносити «нерухомі речі (нерухоме майно, нерухомість) - земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення» [5]. З огляду на це об'єктом відчуження в умовах воєнного стану може бути крім рухомого майна і нерухоме майно – земельні ділянки, які знаходяться у приватній або комунальній власності. В той же час слід зауважити, що стаття 8 Закону про воєнний стан, яка передбачає примусове відчуження майна як заходу правового режиму воєнного стану може поширюватись і на нерухоме майно – земельні ділянки. На це вказує і норма статті 7 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності», в якій зазначено, що «органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та в порядку, визначених цим Законом, мають право викупу земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, для таких суспільних потреб для забезпечення національної безпеки і оборони [6]. Однак реалії введення воєнного стану та аналіз фактичних обставин захисту території України від збройної агресії росії вказує на те, що відсутня необхідність відчуження земельної ділянки для потреб оборони, однак частіше всього земельна ділянка може тимчасово бути зайнята військовими формуваннями для тимчасового розміщення військових частин, окопів та бліндажів та ін., що унеможливує її цільове використання власником, а відповідно власник не отримує прибуток з цієї земельної ділянки, тому на законодавчому рівні має бути урегульовано порядок відшкодування шкоди власнику земельної

ділянки за час тимчасового її використання в період введення воєнного стану.

Також слід звернути увагу на *приводи* для відчуження публічного майна. Так підставою примусового відчуження майна є суспільна необхідність та задоволення суспільних потреб. При цьому в Законі про відчуження в умовах воєнного стану прямої вказівки на суспільну необхідність та суспільні потреби не вказується, однак під ними слід розуміти примусове відчуження індивідуально визначеного майна, яке необхідно для задоволення потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану та для відвернення чи ліквідації ситуацій, що стали причиною введення правового режиму надзвичайного стану (ст. 6), без перерахування видів такого майна та конкретних способів його використання. Резюмуємо, що використання примусово відчужуваного індивідуального майна здійснюється для ліквідації наслідків воєнного стану у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, відповідно до Закону «Про правовий режим воєнного стану» [3], тобто для державних (суспільних) потреб, що підтверджує спільність підстав такого відчуження.

Наразі необхідно звернути увагу на *умови* за яких здійснюється відчуження майна – відшкодування повної вартості примусово відчужуваного майна. Така умова визначена в ст. 3 Закону про відчуження в умовах воєнного стану, в якій зазначено, що «примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості, у разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості» [4]. Однак порядок такого відшкодування детально виписаний в Законі про відчуження землі [6], натомість такий порядок відсутній в Законі про відчуження в умовах воєнного стану, що є вадою правового регулювання з урахуванням того, що сучасний стан загрози територіальній цілісності безпеки та життя громадян під час нарощування збройної агресії росії є досить високий та й прогнози для подальшого недобросусідського відношення до України з боку росії є теж цілком очевидними. Нажаль тільки в загальному такий порядок визначений в Постанові Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [7].

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141;

2. Про введення воєнного стану» у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року №64. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 2 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст.250.

4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року № 4765-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 15. Ст.99.

5. Цивільний кодекс України: Закон України 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст.356.

6. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17 листопада 2009 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 1. ст. 2.

7. Про затвердження Порядку розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998. *Офіційний вісник України* від 09.11.2012. № 83. Ст. 3354.

Селіхов Д.А.

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Агресивну війну проти України злочинна влада російської федерації розпочала ще з лютого 2014 року спробою військової анексії Автономної Республіки Крим та розхитуванням політичної обстановки у східних і південних областях України. Після цього мало місце вторгнення російських військ та парамілітарних (відверто бандитських) формувань на територію Донецької і Луганської областей, серйозні військові зіткнення із українською армією і, нарешті, повномасштабне вторгнення на територію України із застосуванням усіх родів військ уніч на 24 лютого 2022 року. Ці дії злочинної влади російської федерації призвели до погіршення і без того незадовільної демографічної ситуації в Україні. Сьогодні українцям відомі нові великі групи осіб, які постраждали від війни: військовослужбовці та члени їх сімей; родини загиблих військовослужбовців; внутрішньо переміщені особи (ВПО); діти, які постраждали від військових дій та воєнних конфліктів; особи, які постраждали від злочинних дій російських військ і колаборантів та ін. Українці, які виїхали за кордон, у багатьох країнах світу отримали статус біженців. Узагальнено ці та інші не названі категорії осіб можна назвати особами, які постраждали від війни в Україні.

Для захисту прав осіб, які постраждали від війни в Україні, було прийнято кілька нормативних актів. Серед названих найбільшою за чисельністю категорією осіб в Україні є ВПО. Для підтримки цієї категорії осіб 1 жовтня 2014 року було прийнято постанову КМУ «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» [1], а вже 20 жовтня 2014 року Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2] та інші нормативні акти. З початком повномасштабної агресії з боку російської федерації по відношенню до представників усіх соціально вразливих груп осіб, які постраждали від війни, почали діяти Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації [3], постанова КМУ від 26 березня 2022 року № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації» [4], Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації [5] та ін.

Сьогодні правовий режим державної допомоги ВПО визначається постановою КМУ від 20 березня 2022 року № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [6]. Ця постанова у порівнянні із попередньою є як прогресивною, так і регресивною одночасно. Постанова від 1 жовтня 2014 року обмежувала в отримванні державної допомоги ВПО, які мали на депозитних рахунках у комерційних банках України відносно невеликі суми. Вітчизняні дослідники зазначали, що у ті часи гранична сума депозиту були на рівні приблизно 1300 євро [7, р. 214-215], а також вказували на недоцільність існування відповідної норми [7, р. 215], зокрема в контексті необхідності підтримки вітчизняною банківської системи та наявності у багатьох європейських державах пільг з отримання громадянства (підданства) або виду на проживання особами, які інвестували у нерухомість або банківську сферу цих країн (наприклад, в Іспанії, Андоррі, Болгарії, Латвії) [7, р. 215]. У постанові КМУ від 20 березня 2022 року цього положення немає, що є позитивом. Проте так само у новій постанові немає і зобов'язання для ВПО протягом максимум 6 місяців офіційно працевлаштуватися; не є перепоною для отримання допомоги за новою постановою і наявність житла на неокупованій частині території України. Також нова постанова КМУ від 20 березня 2022 року не передбачила можливості для ВПО, які втратили право на допомогу за постановою КМУ від 1 жовтня 2014 року, відновити виплати за новою постановою. У підсумку сьогодні постало декілька важливих питань, пов'язаних із забезпеченням захисту прав осіб, які постраждали від війни в Україні. Роз'яснимо нижче на прикладах.

Непоодинокими є випадки, коли ВПО із великих або відносно великих

міст України, які є деокупованими або не є окупованими, проте віднесеними розпорядженням КМУ від 6 березня 2022 року № 204-р до територій, на яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Підтримка» [8], здають в оренду власне житло у цих містах, а самі знаходяться на утриманні держави в інших містах. Часто замість гуртожитків їх розміщають у приміщеннях шкіл, дитячих садків, центрів дитячої творчості тощо у приміщеннях по кілька десятків осіб одночасно. Але це є чи не єдиною незручністю для них. Такі ВПО крім державних виплат згідно із названою вище постановою КМУ від 20 березня 2022 року також отримують виплати від ООН, Міжнародного Комітету Червоного Хреста, уряду Королівства Норвегія та урядів деяких інших держав, громадських та релігійних організацій (Карітас та ін.). Держава забезпечує їх триразовим гарячим харчуванням і бере на себе плату за опалення, користування водою, електроенергією тощо. Вимоги щодо працевлаштування для ВПО постановою КМУ від 20 березня 2022 року не передбачено навіть для чоловіків і жінок працездатного віку. Більше того, переважна частина таких ВПО подала заяви до місцевих органів виконавчої влади на надання їм повноцінного житла у новобудовах. Через це такі ВПО відмовляються переходити до більш комфортних щойно збудованих за державні кошти котеджних містечок із житловими квартирами з усіма зручностями, проте вимогою самостійно харчуватися і сплачувати комунальні платежі. Ще більшої абсурдності типовій наведеній ситуації додає той факт, що працевлаштування для чоловіків підвищує загрозу потрапити у поле зору територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (відомих за старою назвою «військкомати»). Нечисленні ВПО, які працевлаштувалися і змінили умови проживання на комфортне орендоване житло, за «підказкою» своїх колишніх співмешканців втратили місце у черзі на окреме власне житло у новому місті. Інакше як якимсь сюрреалізмом такий стан речей назвати неможна. Крім наведених у прикладі ВПО є й інші особи, які постраждали від війни в Україні. Це і ВПО, житло яких було знищено або знаходиться на тимчасово окупованих територіях; і родини військовослужбовців, які загинули; і військовослужбовці, які отримали поранення і потребують реабілітації; і десятки інших категорій громадян України. А на противагу цьому ВПО, які отримали статус за постановою КМУ від 1 жовтня 2014 року, проте втратили право на виплати, а пізніше працевлаштувалися, соціалізувалися на новому місці, за постановою КМУ від 20 березня 2022 року все одно не можуть відновити виплати, хоча на них заслуговують у значно більшій мірі. Крім того не слід забувати, що війну ще не закінчено і перемогу не здобуто; кожного дня мільйони громадян України та людей в усьому світі збирають гроші на допомогу ЗСУ. Тому гроші і ресурси, що виділяються особам, які насправді могли б повернутися до власних осель у підконтрольних українській владі містах, могли б швидко знайти тих, кому вони більш потрібні.

Отже, постанова КМУ від 20 березня 2022 року потребує введення до неї: 1) норми із прив'язкою державних виплат і надання державної допомоги працевдатним особам із зобов'язанням офіційного працевлаштування; 2) норми про можливість відновлення державної допомоги ВПО, які мали такий статус до 24 лютого 2022 року, в кореспонденції із їх працевлаштуванням та соціалізацією на момент звернення; 3) норми про проведення активних перевірок за офіційним місцем проживання та об'єктами нерухомого майна ВПО із скасуванням державних виплат і державної допомоги тим із них, які мають об'єктивну можливість повернення до одного із своїх офіційних місць проживання чи об'єктів нерухомого майна. Відповідно, вивільнені кошти мають спрямовуватися на забезпечення захисту прав осіб, які дійсно постраждали від війни в Україні та об'єктивно потребують державної допомоги.

1. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 505 (втратила чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

4. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>

5. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 року № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text>

6. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>

7. Bogdan Derevyanko, Yevhen Zozulia and Liudmyla Rudenko (2017). Money assets of internally displaced persons as financial resources of commercial banks. *Banks and Bank Systems*, 12(4), 211-217.

8. Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Підтримка»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-%D1%80#n9>.

Юзікова Н.С.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного
і кримінального права Дніпровського
національного університету
імені Олеся Гончара*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У ЮВЕНАЛЬНІЙ ПРЕВЕНЦІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ОКРЕМИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК, В ЯКИХ ЗАРОДЖУВАЛИСЬ ІДЕЇ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Захист прав та свобод дитини в умовах конституційних реформ та демократичних перебудов набуває особливої гостроти. Нові політичні й економічні умови життя українського суспільства породили не тільки позитивні демократичні перетворення, але й цілу низку труднощів, пов'язаних з необхідністю реального, повноцінного і всеосяжного захисту прав та законних інтересів дитини. Зміни, що відбуваються у сфері політики, економіки, реформування законодавства, вивели державу на абсолютно інший рівень. Правова система України сприйняла і відобразила в Конституції найбільш прогресивні ідеї світової спільноти щодо захисту прав дитини.

Науковий та практичний аспект дослідження доктрини конституціоналізму базується на моделі верховенства прав і свобод людини та громадянина. При цьому, особливої уваги потребує забезпечення прав і свобод дитини.

Основною ідеєю конституціоналізму, що визначає його мету виступає забезпечення свободи людини, гарантування її прав, формування безпечного суспільного простору для прийняттого розвитку особистості.

Засобом досягнення цієї мети є формування інститутів державної влади та суспільства у правовій площині функціонування, що з одного боку, убезпечать її від надмірного втручання у сферу свободи індивіда, а з іншого – створить належне превентивне поле для запобігання і протидії протиправним відхиленням та девіації.

Доцільно використовувати підхід, відповідно до якого ставлення держави і суспільства до розвитку дитини та до неприйнятної, у тому числі злочинної, поведінки частини неповнолітніх ґрунтується на історичних пам'ятках минулого, в яких формувались ідеї конституціоналізму. Дослідження ролі інститутів сім'ї та освіти у розвитку дитини та ставленні суспільства до протиправної поведінки неповнолітніх від Київської Русі до нового часу дає можливість розкрити правове становище дитини, заходи впливу та превенції щодо дитини виходячи з її стану та походження.

Одне з перших письмових відображень батьківського впливу на дитину

зустрічається у «Поученні Володимира Мономаха дітям». Ця пам'ятка містить три головні правила поведінки, що стосуються людини-християнина і особливо, князя-християнина, якими Володимир Мономах наставляв своїх дітей. Поучення починається зі слів: «Страх майте Божий у серці, і милостиню творіть неоскудну, тому, що тут початок всього доброго». Далі він звертає увагу дітей своїх-князів на таке: «...трьома добрими справами перемагається ворог наш диявол: покаєнням, сльозами та милостинею; Бога ради, не лінуйтесь, діти мої, не забувайте цих трьох справ; адже вони не тяжкі; це не самотність, не чернецтво, не голод, які терплять деякі добропорядні люди; такою малою справою ви можете отримати милість Божу... Старих почитай як батьків, молодих як братію» [1, с. 47-48].

У Литовському Статуті 1529р. зазначається, що якби син ударив батька або образив, або якось притиснув і принижував, то батько може такого сина позбавити всього його спадку. Таким же чином робить і мати: якби син або донька образили матір, тоді вона також може позбавити їх спадку на частку свого майна. (пн. 13). Постановляємо також, що якби хто убив свого рідного батька або матір, то він засуджується до безчестя і смертної кари (пн. 14).

У Правах, за якими судився Малоросійський народ виокремлюється вікова група чоловічої та жіночої статі у контексті призначення суворого покарання. Так, у Артикулі 44 Про тих, хто буває вільним від семерної кари і покарання за вбивство або поранення чи про позбавлення розуму..... закріплено, що діти малолітні та неповнолітні, а саме: чоловічої статі 16 років, а жіночої в 13 або у менших літах, якби певним чином когось умертвили, чи поранили, чи інший який злочин вчинили, за що смертну кару призначають, хоча від смертної кари і покарання будуть вільні, однак за то вбивство чи поранення, чи за образу яку кому вчинено, батьки їх своїм ім'ям чи опікуни з їх же дитячого майна ображеному нагородити його повинні, а зверх того і тих малолітніх, чи у вищевказаних літах будуть покарані на розсуд суддівський. В той же час за вбивство батьками своєї дитини за провину чи без такої у Артикулі 5 глави XX передбачалось покарання у вигляді арешту та церковного покаєння [2].

Своєрідним відображенням ставлення суспільства до дитини, процесу виховання та реакції на неприйнятну поведінку була пам'ятка кодифікації права в Україні – Зібрання малоросійських прав 1807 р., що охоплювало норми майнового, сімейного та спадкового права із численних джерел, чинних у XVI–XIX століттях. Ця пам'ятка акумулювала норми Магдебурзького, Хельмінського, Саксонського права, Литовських статутів. У документі визначено права та обов'язки дитини, головним чином майнового, а не особистого характеру [3, с.51–67].

Не варто відокремлювати батьківську владу у різні епохи розвитку суспільства. Адже в історичних пам'ятках як раннього періоду, так і більш пізнього діяли норми, в яких згадується як батько, так і мати або використовується термін «батьки»

Різницю у ставленні до правопорушень дітей різного соціального походження можна прослідкувати на прикладі застосування заходів виховання чи покарання до неповнолітніх правопорушників.

Так, 14-річний школяр з дворян Гринев за написання «воровских паспортов» був висічений різками на загальному зібранні школярів, після чого повернутий до школи. А 14-річний селянин Федоров публічно покараний плітями та засланий до Нерчинська на довічні роботи. Інший приклад: дворянин Лінчевський за вбивство дворової дівки був покараний відправкою до Херсонського військово-сирітського відділення для навчання з іншими малолітніми, а по досягненні повноліття мав бути переданий до церковного покаюння [4].

При характеристиці стану злочинності у суспільстві (народної моральності) Катеринославської губернії за 1887–1888 роки у звітах зазначалося, до якого «стану» належить злочинець. Найбільший контингент злочинців становили особи селянського «стану», потім міщани, особи військового звання, бродяги та інші [5].

Характеризуючи роль інституту освіти у ювенальній превенції слід звернути увагу на паритетність заходів впливу на порушників та заходів заохочення до законослухняних підлітків. Для виправлення учнів застосовувались наступні *заходи*: зауваження; настанови; догана; позбавлення місця і стояння за партою; ставлення у кут чи біля шкільної дошки; позбавлення права приймати участь у іграх під час перерви; залишення у класі на час обідньої перерви; залишення у класі на годину після закінчення занять; звільнення зі школи (застосовувався вкрай рідко, коли учень припускався порушення, що виходило за межі розуміння «дитяча витівка»).

Заохочення до учнів були трьох видів: видання похвального листа; нагородження книгою чи брошурою релігійно-морального або патріотичного змісту у вишуканому та цінному оздобленні; вручення ощадної книжки (використовувалось рідко). Наприклад, у Бахмутській школі настоятель протоієрей Пилаєв вніс 9 карбованців, які розподіли між 12 учнями відповідно до їх успіхів; у школі Таганрогу біло виділено благодійником п. Віноградським 7 карбованців 50 коп., в інших повітах Соборне Братерство купило книжки для 25 учнів двокласної школи та 11 учнів Митрофанівської однокласної школи [6].

Циркуляр інспектора народної освіти, дає можливість представити нам високо моральний підхід до діяльності школи та до вчителя (23.08.1905 р. № 1896) [7]. У циркулярі визначені «Основи на яких має будуватися правильна діяльність школи». Високоморальна просвітницька діяльність народного вчителя вимагає:

- 1) Щоб вчитель любив передусім свою справу.
- 2) Щоб отримав достатню підготовку до справи.
- 3) Щоб прагнути і бути здатним до самовдосконалення і

самопокращення.

4) Щоб широко розгортати самодіяльність і в галузі своєї професії .

Крім того, у циркулярі зазначались складові успіху діяльності вчителя:

1. Неослабного інтересу до довірених йому дітей
2. Глибокого вивчення індивідуальності кожного учня.
3. Повної відсутності будь-яких фізичних покарань: як залишення без обіду, постановка на коліна, підтримка за вуха і волосся тощо
4. Непорушний спокій (але не апатія) у всіх випадках винності дітей.
5. Особистий бездоганний приклад моральності та працьовитості в очах дітей: курець – ховайся у своїй квартирі для куріння; особа яка випиває – ніколи не з'являйся перед дітьми у ненормальному вигляді.

Тільки після встановлення перших двох основних положень виникає друге питання про підручники та навчальні посібники, які могли б полегшити працю народного вчителя.

Пропонується досвід видання підручників за таким планом:

1. Кожен бажаючий вчитель може надіслати до Інспекції по 10 статей для класного читання обсягом від 10 до 300 рядків для старшого віку випускного відділення двокласної школи.

2. За змістом статті повинні мати характер наукових повідомлень різноманітних знань з усіх галузей і особливо щодо галузей місцевих виробництв, що дають заробіток місцевому населенню.

3. За можливості до кожної статті бажано мати додаток, у вигляді невеликого вірша.

4. У статті вказати свої дані, джерело інформації, училище, в якому перебуває на службі вчитель і якою винагородою міг бути задоволений за статтю.

Підсумовую, зазначу, що у дореволюційний період розвиток особистості дитини та ставлення інститутів суспільства до її суспільно неприйнятної поведінки характеризується такою особливістю, як ототожнення дитини із сім'єю, із батьками, які несли тягар соціальної відповідальності за дитину. У післяреволюційний період ставлення до розвитку особистості дитини та до її неприйнятної поведінки кардинально змінюється. Політика держави змінює роль, значення та змістовну складову інституту батьківської влади. Відображення правової форми ставлення суспільства до розвитку дитини свідчить про зосередження уваги, переважно на захисті дітей-сиріт, допомозі дітям з багатодітних сімей та створенні умов для загального обов'язкового навчання. Заходи запобігання злочинності неповнолітніх охоплювали як виховно-попереджувальну роботу з конкретною особою, спрямовану на моральне виправлення неповнолітнього, так і на виявлення і усунення конкретних причин і умов, що сприяють ювенальній суспільно неприйнятній активності.

1. Суспільство і злочинність неповнолітніх у розрізі епох (від Давнини і Середньовіччя до ХХІ століття) : монографія. – Дніпропетровськ : ЛІРА, 2015. С. 47-48.
2. Права, за якими судиться малоросійський народ // АН України, Ін-т государства и права и др. / сост. : К. А. Вислобоков, И. Б. Усенко, Ю. С. Шемшученко. – К. : Наукова думка, 1997. – С. 352.
3. Собрание малороссийских прав 1807 г. // АН України, Ін-т государства и права и др. / Сост. : К. А. Вислобоков, А. П. Ткач, И. Б. Усенко, В. А. Чехович. – К. : Наукова думка, 1992. – С. 51–67.
4. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО). – Ф. 469. Катеринославська міська управа, оп. 1. спр. 27–29 арк.
5. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО) ф. 11, оп. 1, д. 984а, с. 347.
6. Отчет Екатеринославского епархиального училищного совета о состоянии школ церковно-приходских и грамоты в Екатеринославской Епархии за 1895–1896 учебный год. – Екатеринославль : Высочайшее утвержденное Товарищество «Печатня С. П. Яковлева», 1897. – 130с.
7. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО), ф. 11, оп. 1, спр. 506.

Дрок І.С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
з дослідження проблем
превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

**ДО ПИТАННЯ ПРО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ – ПОЛІЦЕЙСЬКИХ**

Правовий статус внутрішньо переміщеної особи дозволяє такій особі набуті певні права, що визначені Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1]. Ці права є загальними незалежно від статі, соціального стану, раси, віросповідання, професії тощо. Крім того, таким особам держава гарантує конституційні права, як громадян України.

Однією з категорій внутрішньо переміщених осіб є поліцейські, які набувають статус на загальних підставах та яким надано весь комплекс прав, як і всім внутрішньо переміщеним особам. Однак проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок про існування ряду проблемних моментів, пов'язаних з реалізацією прав внутрішньо переміщеними особами – поліцейськими, про що далі йтиме мова.

Станом на 28 грудня 2022 року серед поліцейських, державних

службовців та інших працівників підрозділів ГУНП в Дніпропетровській області перебуває на обліку 289 осіб, з яких 104 жінки та 185 чоловіків, які відповідно до законодавства є внутрішньо переміщеними особами, що складає приблизно 3% від загальної кількості штатних посад. У 2021 році на обліку, як внутрішньо переміщені особи, перебували 41 співробітник ГУНП в Дніпропетровській області, з яких 13 жінок та 28 чоловіків [2].

Аналіз наведених даних свідчить, що співвідношення чоловіків та жінок у складі ГУНП в Дніпропетровській області серед внутрішньо переміщених осіб зберігається у приблизній пропорції 1:2. Зважаючи на переважно чоловічий склад поліцейських підрозділів, можемо говорити про збереження гендерного паритету у вказаній сфері.

Також спостерігаємо значне збільшення кількості поліцейських, які мають статус внутрішньо переміщених осіб у 2022 році у порівнянні з 2021 (на 86%), що обумовлено повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України.

Тобто можемо говорити про існування кола зацікавлених внутрішньо переміщених осіб, які проходять службу в Національній поліції та потребують вирішення питань щодо забезпечення наданих їм законом прав. Зауважмо, що наукові дослідження з приводу даної проблематики в Україні не проводяться, що підтверджує новизну даного наукового доробку та необхідність започаткування наукового обґрунтування та вирішення практичних правових колізій.

Перш за все варто наголосити на загальному порядку отримання правового статусу внутрішньо-переміщеної особи поліцейськими, що змушені були покинути місце свого проживання через збройний конфлікт України та російської федерації. Крім того, загальним на поліцейських - внутрішньо переміщених осіб розповсюджуються і права, які отримують такі особи, наприклад, право на отримання грошового забезпечення.

Проведене нами дослідження дозволяє виділити три види прав громадян, які є спірними в частині їх реалізації поліцейськими, які мають статус внутрішньо переміщеної особи:

1. Згідно статті 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [1] внутрішньо переміщеним особам гарантується право захисту від примусового повернення на попереднє місце проживання. Однак з положень п. 6 ст. 57, абз. 1 п. 2 ч. 1 ст. 65 Закону України «Про Національну поліцію» [3] випливає те, що рішення щодо переміщення поліцейських, у тому числі в період дії воєнного стану, здійснюється відповідними керівниками з урахуванням інтересів служби. Безпосередньо обов'язок проходити службу там, де це викликано інтересами служби і обумовлено наказами керівника органу (закладу, установи) поліції, до повноважень якого належить право призначення на посаду та звільнення з посади, покладається на поліцейського п. 2 ч. 8 ст. 65 Закону України «Про Національну поліцію» [3]. Тобто обмеження конституційного права на

вільний вибір місця проживання (ст. 33 Конституції України [4]) поліцейськими відбувається за рахунок специфіки виконуваної роботи та набуття статусу поліцейського. Це дає підстави для висновку про переведення поліцейських – внутрішньо переміщених осіб на службу в підрозділи Національної поліції на деокуповані або інші території України без врахування бажання самого поліцейського.

2. Право кожного громадянина на участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах закріплено ст. 38 Конституції України [4]. Правовий статус внутрішньо переміщеної особи або правовий статус поліцейського не позбавляють громадянина цього права, однак ускладнюють його реалізацію через необхідність здійснення визначеної процедури.

Отримання довідки внутрішньо переміщеної особи є підставою для зміни виборцем виборчої адреси. При поданні заяви про зміну виборчої адреси виборець подає заяву до органу реєстрації за новою виборчою адресою разом із документом, що підтверджує зміну виборцем виборчої адреси (копія документа), тобто довідка про взяття на облік, як внутрішньо переміщена особа.

Крім того, може бути змінена не виборча адреса а місце голосування. Зокрема, п. 3. ст. 7 Закону України «Про Державний реєстр виборців» [5] визначає, що за зверненням виборця, який має право голосу на відповідних загальнодержавних виборах чи всеукраїнському референдумі, у тому числі внутрішньо переміщена особа, орган ведення Реєстру може тимчасово (на період відповідного виборчого процесу чи процесу референдуму) змінити виборцю місце голосування (виборчу дільницю, дільницю референдуму) без зміни його виборчої адреси. Порядок подання та розгляду заяви про тимчасову зміну місця голосування виборця встановлюється Центральною виборчою комісією. Таке звернення подається до органу ведення Реєстру не пізніше ніж за п'ять днів до дня голосування на відповідних виборах чи референдумі.

3. Право кожного громадянина на працю, отримання винагороди за працю гарантується ст. 43 Конституції України [4]. Проведене нами опитування поліцейських, які отримали статус внутрішньо переміщених осіб, дає підстави вважати, що держава не була готова у 2014 році до застосування управлінських та організаційних заходів адаптування до реалій збройного конфлікту, зокрема в системі Національної поліції. Не зважаючи на те, що підрозділи Національної поліції з окупованих територій входять до загальнодержавної системи, відбувалися окремі порушення прав таких поліцейських. Наприклад у 2014 році таким поліцейським затримували виплату заробітної плати, особові справи поліцейських, службові документи, тощо були втрачені (утилізовані, залишені на окупованій території та інше) та потребували відновлення. Ці та інші випадки дають підстави стверджувати про виникнення проблем під час реалізації права на пенсійне забезпечення,

соціальну допомогу (облік стажу), тощо.

З огляду на сказане потребує врегулювання питання створення єдиного загальнодержавного електронного обліку поліцейських, яка б надавала можливість під час виникнення надзвичайних ситуацій, зміни місця проходження служби не втрачати відомості, які містяться в службовій документації про кадри Національної поліції.

Визначені нами напрямки не є вичерпними, а лише покладають початок для дослідження окресленої проблематики, потребують подальшого наукового та юридичного дослідження з метою уникнення подібних проблем у майбутньому.

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 15.06.2023)
2. Лист ГУНП в Дніпропетровській області від 04.01.2023 № 24/103/05.2023
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 15.06.2023)
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.06.2023)
5. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 № 698-V / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#n68> (дата звернення: 15.06.2023)

Миронюк С.А.

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ В РЕЗУЛЬТАТІ ВИБУХІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Найвищим пріоритетом та найбільшою цінністю є життя та здоров'я людини. Охорона життя та здоров'я людини забезпечується на найвищому законодавчому рівні, зокрема статтею 3 Конституції України визначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Поліцейські, реалізуючи свої повноваження, що спрямовані на забезпечення публічної безпеки і порядку, охорону прав і свобод людини, а також інтересів

суспільства і держави, протидію злочинності зобов'язані надавати домедичну та медичну допомогу особам, які постраждали внаслідок вчиненого відносно них протиправного діяння, або внаслідок обставин завдання шкоди життю та здоров'ю, викликаних факторами техногенного, природного характеру.

Повноваження поліції щодо вжиття заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної та медичної допомоги визначено в низці нормативних актів. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію» (далі Закон), до основних обов'язків поліцейського належить «надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я» [2]. Такий обов'язок на поліцейського покладено і ст. 12 Закону України «Про екстрену медичну допомогу» [3], зокрема визначено, що поліцейські поряд з рятувальниками аварійно-рятувальних служб, працівниками державної пожежної охорони, фармацевтичними працівниками, провідниками пасажирських вагонів, бортпровідниками та інші особами є тими особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками зобов'язані надавати домедичну допомогу людині у невідкладному стані та повинні володіти практичними навичками надання домедичної допомоги.

У Законі, вперше в законодавчому акті, застосовується поняття «поліцейські послуги», що говорить про позитивні тенденції, щодо переорієнтації діяльності певних підрозділів поліції на соціальну складову, і що надає новий напрям діяльності поліції, який полягає в наданні соціальних та сервісних послуг суспільству у рамках здійснення правоохоронної діяльності, зокрема, як ми вже вище зазначили, надавати невідкладну домедичну і медичну допомогу.

На сьогодні в вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання викладають «домедичну допомогу» та «тактичну медицину» викладачі, серед яких не всі мають медичну освіту. Враховуючи специфіку саме «тактичної медицини», на нашу думку це цілком виправдано, оскільки викладачі з «тактичної медицини» мають знання з тактико-спеціальної підготовки а також з «домедичної допомоги» та «тактичної медицини», пройшли навчання та отримали відповідні сертифікати або свідоцтва державного зразку, і є інструкторами з «домедичної підготовки» чи/або з «тактичної медицини» [4].

Вважаємо необхідним розглянути питання «домедична допомога», щоб розуміти відмінності від «тактичної медицини».

Під домедичною допомогою слід розуміти невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними

практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії та заходи.

Якщо поняття «домедична допомога» нами розглянуто, то питання «тактична медицина» ще нами не розкрито.

Отже, існують міжнародні уніфіковані клінічні протоколи домедичної допомоги, за якими діють цивільні особи в тих випадках, коли необхідно надати домедичну допомогу особі, яка цього потребує. Ці протоколи ґрунтуються на BLS (Basic Life Support), ITLS (International Trauma Life Support), PhTLS (Prehospital Trauma Life Support), де основним алгоритмом надання допомоги є ABC, тобто Airways (дихальні шляхи), Breathing (дихання), Circulation (циркуляція крові). За цими протоколами навчаються всі особи, які намагаються отримати водійське посвідчення, рятувальні служби, соціальні працівники, бортпровідники, провідники на залізниці, та працівники державних установ. Також ці протоколи вивчають працівники поліції в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання а саме вивчаючи предмет - «домедична допомога».

Також існують міжнародні уніфіковані клінічні протоколи з «тактичної медицини» - TCCC (Tactical Combat Casualty Care) – це загальний протокол надання першої медичної допомоги на полі бою. На відміну від цивільної медицини, цей протокол не просто певний алгоритм дій, він має тактичну складову. Протоколи допомоги TCCC на відміну від цивільної медицини мають алгоритм MARCH (Massive Hemorrhage-Airways-Respiration-Circulation-Hypothermia), тобто перше на що звертається увага особи, яка рятує, це не дихання, а масивна кровотеча, оскільки це є «перший вбивця», що вбиває максимум за 3 хвилини. Ці протоколи були розроблені у США для військових. Наша країна запровадила їх для військових з початком агресії щодо України в 2014 році. Ці стандарти використовують для навчання не тільки військові підрозділи. Вони також є обов'язковими для поліції.

Враховуючи специфіку військових, де допомога надається певній категорії осіб (особам, придатним для служби, які постраждали під час ведення бою), з певними видами травмувань, а працівники поліції мають дещо інший характер роботи, враховуючи всі знання та досвід, в США були створені протоколи для працівників поліції а саме TERC (Tactical emergency casualties care), які по суті є адаптація протоколів TCCC під виклики сучасних незвичайних станів цивільної реальності.

Протоколи за якими навчаються здобувачи вищої освіти в учбових закладах зі специфічними умовами навчання під час вивчення «тактичної медицини» - це протоколи TERC, які мають алгоритм MARCH (Massive Hemorrhage-Airways-Respiration-Circulation-Hypothermia), і направленні на надання домедичної допомоги постраждалим особам будь якого віку та статі. Навчаючись «тактичній медицині» майбутні працівники

поліції вчаться надавати домедичну допомогу в умовах можливої необхідності ведення вогню, в режимі обмеженого часу та обмежених ресурсів, а також в інших екстремальних умовах, оскільки в таких умовах працівники екстреної медичної допомоги будуть знаходитись в зоні евакуації. В цих умовах працівники поліції зобов'язані надати домедичну допомогу направлену на порятунок життя та здоров'я постраждалої особи.

На сьогодні, через бойові дії, задля збереження життя та здоров'я осіб, які безпосередньо захищають нашу державу, а також для надання допомоги цивільним особам, яких було поранено, є велика потреба в медичних препаратах та обладнанні. Так, наприклад, недостатньо кровоспинних турнікетів, які на сьогодні намагаються робити, а саме шити, волонтери. Нажаль, це є досить складне медичне обладнання, оскільки, воно має добре перекривати травмовані кровоносні суди, окрім цього не нести додаткову травматизацію кінцівці, буди надійним (а саме не рватися під час використання та не послаблятися). Щоб виробити таке обладнання, необхідно мати знання з медицини, або принаймні консультуватися у медпрацівників та мати обладнання та матеріали. Нажаль багато виробів не проходять випробувань, а ще більше на такі випробування навіть не надаються, і це є проблема, оскільки при використанні такі турнікети не допомагають і навіть шкодять здоров'ю людини, а також, через застосування неякісних турнікетів, люди гинуть від втрати крові, оскільки, через незнання про неякісність, людина розраховує на даний турнікет але нажаль, через не якість, відсутня адекватна зупинка кровотечі. Ми дуже вдячні всім, хто намагається допомогти, але це складний процес і забезпечення військового неякісними засобами для самопомоги при пораненні, це майже те саме, що надати військовому іграшкову зброю. І нажаль вже є факти, коли ті хто робить такі неякісні кровоспинні турнікети, на надають їх на перевірку та сертифікацію, а починають продавати, тим самим збагачуючись на неякісних медичних виробах, частіше за все знаючи та розуміючи це.

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст.379.

3. Про екстрену медичну допомогу :Закон України від 05.07.2012 № 5081-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2013.№ 30. Ст. 340.

4. Миронюк С.А. Надання домедичної та медичної допомоги громадянам як форма реалізації соціальної та сервісної функції поліції. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 365 с. С.193-195.

Саксонов В.Б.

*доцент кафедри публічного права
Національного технічного
університету «Дніпровська
політехніка», кандидат
юридичних наук, доцент,*

ПОНЯТТЯ «УПОВНОВАЖУЮЧІ НОРМИ ПРАВА»: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОРЕКТНОСТІ

Норми права у вітчизняній юридичній доктрині класифікують за різними критеріями. Одним із них є спосіб правового регулювання [1, с. 380; 2, с. 256; 3, с. 161; 4, с. 136]. При цьому, деякі автори використовують інші конструкції для позначення назви критерію, за яким класифікуються ці норми, – характер правового припису [5, с. 178; 6], а також – характер диспозиції регулятивних норм права [7, с. 133; 8, с. 166].

Серед основних способів правового регулювання виокремлюють зобов'язання, заборону та дозвіл. Згідно з указаними способами правового регулювання формулюють і назви відповідних норм та їх зміст. Так, норми права, що встановлюють юридичні обов'язки певних суб'єктів, визначають як зобов'язуючі [1, с. 380; 5, с. 178; 7, с. 133], або зобов'язальні [3, с. 161], чи зобов'язувальні [2, 279].

Норми права, які закріплюють певні заборони, юридичні вимоги утриматися від певних дій, позначають як забороняючі [1, с. 380; 7, с. 133], або заборонні [2, с. 280; 3, с. 161; 5, с. 178].

Стосовно ж юридичних норм, що встановлюють дозволи, надають певні можливості, наділяють суб'єктів правами, їх визначають переважно як уповноважуючі [1, с. 380; 5, с. 178; 7, с. 133], або уповноважувальні [3, с. 161; 4, с. 137].

Зустрічаються також варіанти одночасного використання понять «уповноважуючі» або «уповноважувальні» норми права поряд із поданням їх інших назв – «дозвільні» чи «дозволяючі» [2, с. 256, 279; 7, с. 133].

Розмежування «управомочних» норм права з «уповноважувальними» за характером диспозиції здійснив І. Погрібний. При цьому він зазначив, що управомочні норми передбачають можливість здійснення певних дій та надають суб'єктам певні права, а уповноважувальні вказують на необхідність владного впливу відповідних суб'єктів у конкретній, передбаченій законом ситуації [8, с. 166].

В юридичній літературі зустрічається також окреме використання назв «правонаділяючі» норми права [9, с. 163] та «дозвільні» [6; 10, с. 147].

Водночас і до сьогодні у більшості видань використовується назва «уповноважуючі» або «уповноважувальні» норми права. Проте, виходячи з формулювання назв цих норм, їх буквального розуміння, «уповноважуючі» або «уповноважувальні» норми права повинні надавати не суб'єктивне юридичне право, а саме повноваження, що не одне й те ж саме.

Суб'єктивне право визначається в юридичній літературі як: гарантовані правом вид і міра можливої поведінки правомочного суб'єкта правовідносин [8, с. 240]; вид і міра можливої (дозволеної) поведінки суб'єкта права, встановлена юридичними нормами для задоволення інтересів правомочної особи і забезпечена державою [2, с. 388]; надана праводієздатному суб'єкту юридичними нормами з метою задоволення його інтересів або інтересів тих осіб, яких він представляє за законом, міра можливої (дозволеної) поведінки у правовідносинах, забезпечена кореспондуючим обов'язком зобов'язаної сторони правовідносин і гарантована державою [5, с. 238].

Поняття повноваження в юридичній енциклопедії трактується як *сукупність прав і обов'язків* державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій. Обсяг повноважень конкретних державних органів та їх посадових осіб залежить від їх місця в ієрархічній структурі відповідних органів. Крім державних органів, громадських організацій і посадових осіб, певними повноваженнями можуть наділятися й окремі громадяни (наприклад, особа, уповноважена укладати цивільні угоди від імені іншої особи). Зазначається також, що термін «повноваження» близький за своїм значенням до терміну компетенція [11]. Таким чином, повноваження передбачає наявність спеціального суб'єкта, що наділений як суб'єктивними юридичними правами, так і відповідними обов'язками.

Отже, назви норм права, які в юридичній літературі визначаються здебільшого як «уповноважуючі» або «уповноважувальні» (що надають при цьому фактично суб'єктивні юридичні права через встановлення відповідних дозволів), з огляду на викладене вище, видаються не найбільш вдалимими та не зовсім коректними. Зважаючи на вказане, вбачається за доцільне використовувати іншу назву щодо цих норм, яка б відбивала їх призначення, сутність і зміст. Виходячи з того, що ці норми надають певні можливості управненим особам, власне суб'єктивні юридичні права через встановлення дозволів, а не повноваження, назву таких норм пропонується формулювати через визначення, котрі походили б від понять «право» або «дозвіл», на кшталт тих, які вже використовувалися в юридичній літературі, а саме – правонаділяючі, дозвільні або дозволяючі.

Крім того, уповноважуючі норми права необхідно подавати окремо, для позначення норм, що надають саме повноваження. Оскільки за певних

обставин реалізація правових приписів, закріплених у таких нормах, може виступати не тільки правом, але й обов'язком для уповноваженої особи.

Зважаючи на викладене вище, титульна проблематика дослідження, а також потреба у вирішенні відповідних завдань, набувають дедалі більшого значення, адже визначення понятійно-категоріального апарату виступає як основоположна методологічна парадигма сучасної юриспруденції [12].

Література:

1. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-ге вид., переробл. і доп. К. : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 2-ге вид. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
3. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. 368 с.
4. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.
5. Теорія держави і права: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-е вид. перероб. і доп. Дніпро: ДДУВС; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
6. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.
7. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
8. Теорія держави і права : підручник / [О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
9. Теорія держави і права : навчальний посібник / Письменицький А.А., Гапотій В.Д., Попенко Я.В., Поліщук В.Г. Мелітополь, 2017. 298 с.
10. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
11. Повноваження // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4 : Н – П. 720 с.
12. Саксонов В. Б. Визначення понятійно-категоріального апарату як методологічна парадигма юриспруденції. *Науковий вісник Юридичної академії МВС*. 2005. № 3. С. 76–85.

Самбор М. А.

*кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Національної
академії наук вищої освіти України,
начальник сектору моніторингу
Прилуцького районного відділу поліції
Головного управління Національної
поліції в Чернігівській області,
депутат Прилуцької районної ради*

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права, свободи людини містять у собі невичерпне джерело пізнання соціальної сутності людини. Кожен історичний період людства вносить свій вклад у зміст, форму, розуміння, використання, здійснення, забезпечення реалізації, формалізацію, способи, засоби, механізми охорони і захисту прав і свобод людини. Історія вчить тому, що у переломні моменти ухвалюються вкрай важливі рішення у розумінні, інституціоналізації прав і свобод людини, котрі визначають вектори дії на подальші десятки, а, подекуди, сотні років. На жаль, такі моменти, зазвичай, пов'язуються із наслідками надзвичайних подій, які розгортаються у світовому чи локальному масштабі, зокрема під час та за наслідками воєн.

Сприйняття теоретичною наукою та юридичною практикою необхідності глибоких досліджень правових режимів, зокрема правових режимів надзвичайного та воєнного станів, введення яких супроводжується звуженням можливостей використання або й тимчасового обмеження у здійсненні прав і свобод людини у порівнянні з умовами правового режиму «повсякденного життя» не знайшли належного теоретичного дослідження, а відтак і сталої правової доктрини. Як результат, стикнувшись із питаннями правового регулювання суспільних відносин в умовах запровадженого правового режиму воєнного стану, зустрічаємось із рядом прогалин та колізій правового регулювання окремих суспільних відносин, які необхідно виправляти «з колес». Водночас, переконані у тому, що у демократичному суспільстві неприпустимо спиратися та обґрунтовувати дії суб'єктів владних повноважень винятково необхідністю, доцільністю зовнішніх факторів суспільного буття тощо. Звідси, можуть і виникають спори, пов'язані із обмеженням права власності, правом на безпечне довкілля, правом на свободу та особисту недоторканність тощо.

Детальніше зупинимось на праві на свободу та особисту недоторканність та його обмеженні в умовах правового режиму воєнного стану. Конституцією та законами України визначено вичерпний перелік умов

та підстав обмеження права на свободу та особисту недоторканність, а також суб'єктів, які можуть реалізовувати такі заходи обмеження права на свободу та особисту недоторканність людини.

У ст. 29 Конституції України [1] мовиться про те, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Конституційними нормами ст. 64 Конституції України встановлено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені, зокрема ст. 29 Конституції України.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень, зазначається у ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Відповідно до норми ст. 2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України. Отже, конституційні норми прямої дії, що викладені у ст.ст. 29, 64 Конституції України у їх системному зв'язку дозволяють стверджувати про аксіоматичність тези про неприпустимість обмеження права на свободу та особисту недоторканність людини в умовах правового режиму воєнного стану.

Разом із цим нормативно-правове регулювання, а також правозастосовна практика дозволяє стверджувати про дещо інше.

В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх

утворення) можуть самотійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану зокрема як запровадження у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантської години (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень) (п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»).

Порядок здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573 [4], визначає механізм здійснення заходів під час запровадження комендантської години в окремих місцевостях, де введено воєнний стан.

Під час дії комендантської години Національна поліція продовжують виконання своїх завдань відповідно до призначення та специфіки діяльності, які, до речі, поряд з цим також залучаються до здійснення заходів під час запровадження комендантської години.

Слід відзначити, що поліцейські свої повноваження реалізують у двох основних напрямках діяльності:

1) екстравертна діяльність, яка орієнтована на взаємодію з особою, суспільством, іншими соціальними інститутами;

2) інтровертна діяльність – діяльність орієнтована у внутрішню систему Національної поліції, спрямована на організацію роботи цього центрального органу виконавчої влади, його територіальних та міжрегіональних підрозділів.

Саме ці два напрямки обумовлюють інші види діяльності та особливості їх правового регулювання, використання та реалізації заходів, які прямо, безпосередньо, дотично чи опосередковано впливають на право на свободу та особисту недоторканність людини у цілому, або окремих учасників відповідних суспільних відносин, урегульованих нормами чинного законодавства України.

Екстравертну діяльність Національної поліції, яка так чи інакше пов'язана із правом на свободу та особисту недоторканність, а точніше обмеженням цього права є: 1) кримінально-процесуальна діяльність; 2) адміністративна діяльність, яка охоплює собою адміністративно-деліктну діяльність.

Розглянемо останню, як сферу діяльності поліцейських, пов'язану із застосуванням адміністративного затримання як засобу обмеження права на свободу та особисту недоторканність.

Адміністративне затримання – це захід забезпечення провадження у

справах про адміністративні правопорушення, застосування якого спрямовано на досягнення мети, що стоїть перед адміністративно-деліктним законодавством, застосування якого є результатом адміністративного розсуду уповноважених посадових осіб із тимчасового застосування обмежень прав, свобод та інтересів людини, перш за все свободи людини у всіх її вимірах, що є пропорційним завданій шкоді внаслідок вчинення особою адміністративного правопорушення [5, с. 203]. Виходячи зі сказаного, адміністративне затримання асоціюється саме з адміністративним деліктом, а тому перше слід розглядати як адміністративно-деліктне затримання, що відповідатиме його змісту.

Натомість, як демонструє стан правового порядку в Україні та особливості його регулювання нормами позитивного права, адміністративно-деліктне затримання не є єдиним способом затримання особи, що здійснюється у адміністративно-владному порядку уповноваженими посадовими особами, зокрема поліцейськими.

Запровадження правового режиму воєнного стану, викрило ряд прогалин, колізій національного законодавства, які слід оперативно усувати з огляду на дотримання прав і свобод людини, верховенства права, а також збереження прав і свобод українців від збройної агресії російської федерації, аби вдосконалювати власні демократичні підвалини розбудови громадянського суспільства та демократичної держави.

Відповідно до підпункту 2 п. 16 Порядку здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, патрулям на території, де запроваджено комендантську годину, в установленому законодавством порядку надано право перевіряти в осіб посвідчення, документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, або паспортні документи іноземця, особи без громадянства, документи, що підтверджують законність перебування на території України, та перепустки, а в разі їх відсутності – затримувати відповідних осіб та доставляти в органи або підрозділи Національної поліції для встановлення особи; за потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які ними перевозяться. Отже, порушники комендантської години, які не мають при собі документів, підлягають затриманню, яке здійснюється за адміністративним розсудом, не за вчинення адміністративного правопорушення, оскільки за порушення комендантської години законодавством, зокрема Кодексом України про адміністративні правопорушення, адміністративна відповідальність не встановлена, а отже, мова йде про адміністративну діяльність поліції та адміністративне, а не адміністративно-деліктне затримання.

Отже, КУпАП, КПК України, норми Закону України «Про Національну поліцію» [3] не визначають таке адміністративне затримання із підстав, зазначених вище, як відповідний превентивний поліцейський захід, а відтак,

виникає прогалина правового регулювання, а також використання понятійно-категоріального апарату «адміністративне затримання».

Крім того, таке обмеження права на свободу та особисту недоторканність прямо суперечить конституційній нормі ч. 2 ст. 64 Конституції України про неприпустимість обмеження права на свободу та особисту недоторканність винятково з підстав запровадження правового режиму воєнного чи надзвичайного станів.

Як результат, проблематика правового регулювання та застосування адміністративного затримання як заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення в Україні залишається невирішеною. Відсутність належно ї уваги до неї з боку законотворця не збалансовується науковими пошуками у вказаній сфері, як наслідок, низка важливих питань, пов'язаних із дотриманням прав і свобод людини, залишається відкритою [6, с. 208]. Ураховуючи озвучене, вважаємо за необхідне пропонувати розмежування адміністративного та адміністративно-деліктного затримання, що обумовлюється метою застосування такого заходу, що передбачає обмеження права на свободу та особисту недоторканність людини.

Крім цього, у контексті положень ст.ст. 6, 19, 29, 64 Конституції України, ст.ст. 3, 23, 24, 29-46 Закону України «Про Національну поліцію», слід передбачити адміністративне затримання як поліцейський захід примусу, який може бути застосованим в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного станів винятково з метою дотримання громадського (публічного) порядку, дотримання прав і свобод людей, інтересів суспільства і держави.

Разом із цим і таке розв'язання досліджуваного питання спонукає до викриття нової проблематики, а саме непорушності прав і свобод людини, у тому числі й права на свободу та особисту недоторканність. Таким чином, лімітованість повноважень органів державної влади конституційними правами і свободами зазнає втручання і руйнації, що негативно може позначатися на дотриманні прав і свобод людини.

Думається, що в умовах такої колізії норм, очевидним є необхідність використання саме конституційної норми прямої дії щодо неприпустимості обмеження права на свободу та особисту недоторканність з підстав запровадження правового режиму воєнного стану. Водночас, правозастосовна практика, дозволяє зробити висновок про необхідність запровадження адміністративної відповідальності за порушення комендантської години та встановлених нею обмежень, що поряд із встановленням відповідного обов'язку для громадян, виконання останнього буде підкріплене відповідними засобами державного примусу та адміністративною відповідальністю, як видом юридичної відповідальності, а також усуне будь які протиріччя та наріжні камені, пов'язані із розмежуванням адміністративного та адміністративно-деліктного

затримання, звівши ці поняття в єдине. На наше глибоке переконання, саме останній шлях є виправданим і матиме непорушний фундамент у виді відповідних прав і свобод людини, а також забезпечить єдність норм позитивного права, забезпечить стабільність суспільних відносин, прозорість, зрозумілість і доступність правового регулювання суспільних відносин в умовах воєнного стану.

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.06.2023).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 29.05.2023).
3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 19.04.2023).
4. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text> (дата звернення: 29.05.2023).
5. Самбор М.А. Адміністративне затримання: доктрина, законодавство, правозастосування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2021. № 1 (93). С. 199-212.
6. Самбор М.А. Адміністративне затримання: відповідність норм КУпАП суспільним потребам та сучасному стану дотримання прав і свобод людини. *Вісник ХНУВС – Bulletin of KhNUA*. 2020. № 2 (89). С. 198-210.

Самотуга А.В.

*доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД НА «ВІЙСЬКОВУ» ТА «ВОЄННУ»ДЕМОКРАТІЮ У КОНСТЕКСТІ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Боротьба українського народу проти російської збройної агресії по-новому змусила інтерпретувати організацію та функціонування державно-політичного механізму на демократичних засадах. Адже вони, з одного боку, становлять основу конституціоналізму, що є одним із критеріїв легітимності (конституційності) дій органів публічної влади та інших суб'єктів права. З іншого боку, агресія РФ – держави-терориста, фашистської за суттю, має на меті зруйнувати як розвиток українського конституціоналізму на основі найкращих традицій європейської політико-правової культури та європейських цінностей, так і весь світовий демократичний правовий

порядок, що як ніколи раніше характеризує нинішню війну як цивілізаційно-екзистенційну.

Війна безпосередньо активізувала українське громадянське суспільство. Насамперед суттєво зросла підтримка та вплив волонтерських і благодійних організацій, які займаються військовою та гуманітарною допомогою. Про довіру до їхніх ініціатив свідчить рівень отриманих пожертв – з лютого 2022 р. українці та іноземці задонатили на потреби оборони майже \$1 млрд [1]. Також усілякими законно доступними засобами робиться внесок у формування світової антиросійської коаліції завдяки впливу на громадську думку закордоном, зокрема через протидію російській антиукраїнській та антиєвроінтеграційній пропаганді.

З історії відомо немало фактів боротьби між демократичними та авторитарними державами, як от греко-перські війни IV ст. до н.е. І невідомо, чи мали б ми зараз демократію і як, взагалі, пішов би розвиток історії, якби не перемога Греції завдяки об'єднанню демократичних полісів у єдину державу, яка спромоглася побудувати сучасний за тодішніми мірками флот, завдавши поразки переважаючому за людськими ресурсами ворогові.

Інший приклад – коли після війн поставали держави демократичного спрямування. Так, війна за незалежність США 1775-1783 рр., хоча й вважається неоднозначною через відстоювання ідей свободи батьками-засновниками, незважаючи на те що деякі з них були рабовласниками, увінчалася створенням першої у світі правової держави конституційної демократії, що мала також вплив на повалення монархій у Європі (напр., Велика французька революція 1789 р.).

Зі свого боку, Україна має також кілька прикладів створення конституційних актів у вирі національно-визвольних війн. За більш як шість десятиліть до прийняття американської було написано Конституцію Пилипа Орлика. Зважаючи на те що самого поняття “конституція” у часи обрання Пилипа Орлика гетьманом просто не існувало, акт вийшов під назвою «Уклад прав і вольностей Війська Запорозького та угоди поміж Пилипом Орликом, новообраним гетьманом, та тим же Військом Запорозьким, зокрема, генеральною старшиною та полковниками...». Враховуючи, що словосполучення «Військо Запорозьке» позначає і власне військові формування України і саму країну, яка фігурує у документах XVII-XVIII ст. під різними назвами: Мала Русь, Україна, Роксоланія інколи Сарматія, Рутенія, а в самому документі неодноразово наголошено, що ідеться про «Войско Запорожское и народъ волный малороссійській» [2]. Крім того, посади очільників військових формувань, а точніше – військово-адміністративних одиниць (курінь, сотня, полк), як і самого гетьмана були виборними. Усе це свідчить про непоодинокі в подальшому намагання українців розбудувати національну, але водночас демократичну державу навіть у стані перманентних війн із оточуючими Україну імперіями з різним ступенем автократичності політичних режимів та військової агресивності –

російською, османською, австро-угорською, радянською, нацистською і знову – російською.

Зазначене надає підстави виділяти поміж полісної, станової, обмеженої, конституційної та парламентської такий тип демократії, як військова, яку навіть деякі науковці відносять до перших історичних типів, але вже не існуючих, з чим, на жаль, важко погодитися.

Навіть деякі із сучасних дописувачів наводять з цього приводу твір Т. Шевченка «Іван Підкова» (1839 р.): «Було колись — в Україні / Ревіли гармати; / Було колись — запорожці / Вміли панувати. / Панували, добували / І славу, і волю». Тобто наш Пророк згадує «старі добрі часи» і вказує на визначальні чинники золотого віку української історії: товариство, війна, слава, воля [3]. Хоча козацтво тоді було аж до часів Хмельниччини бездержавним утворенням й існувало, офіційно прислужуючись різним монархам або завдяки трофеям з набігів.

Відомий у наукових колах американський автор Л. Морган, завдячуючи якому поняття воєнної демократії утвердилося у суспільствознавстві, у своїй епохальній праці «Стародавнє суспільство...» (1877) передрікав пришествя в майбутньому вищого соціального ладу. Там пануватимуть «демократизм в управлінні, братство в суспільних відносинах, рівність в правах». Тобто все те, що, на його думку, в давнину було притаманне воєнній демократії. Прийдешній соціальний лад «буде відродженням, у вищій формі, свободи, рівності й братерства древніх родів» [4].

Критикуючи цього дослідника життя індіанських племен Америки, українські автори стверджують, що концепція Л. Моргана побудована на давньогрецькому матеріалі так званого гомерівського періоду. К. Маркс ретельно законспектував його працю, а Ф. Енгельс у відомій статті «Походження сім'ї, приватної власності і держави» відвів воєнній демократії чільне місце.

За півтора століття, що минули відтоді, ставлення до концепту воєнної демократії суттєво змінилося. В останній чверті ХХ ст. історики, навіть марксистські, пропонували «розцінювати воєнну демократію лише як окремих епізод в історії людства, котрий багато народів просто обминули в своєму розвитку. Втім цей термін все ще продовжує використовуватися в науковій літературі, вочевидь, як данина традиції просто за інерцією». Натомість аналізована нами форма суспільного правління вимагає, за визначенням деяких авторів, щоб індивіди були самодостатніми і вільними громадянами, а не членами патріархальної Сім'ї, нехай навіть озброєними і сильними [3].

Інші вітчизняні дослідники наголошують, що становлення органів публічної влади у різних племен світу йшло шляхом трансформації такого інституту родового суспільства, як чоловічі союзи. В умовах воєнізованого племені вони стали формою організації озброєного народу. Родові зв'язки й первісна мононорматика використовувалися багатою родою верхівкою різних народів світу як засіб позаекономічного примусу. Економічною одиницею в суспільстві поступово ставала патріархальна сім'я, до якої

входили й раби, а територіальною одиницею – сусідська громада. Військова демократія як форма становлення ранньої державності стає універсальною. Головна закономірність цього етапу – перетворення органів родового ладу на органи ранньої державності [5, с. 12].

Проте не можемо цілком погодитися з позицією цих авторів стосовно часових меж військової демократії на теренах України. За їхнім твердженням, залишком військової демократії в стародавній Україні протягом тривалого часу в так звану княжу добу було віче – народні збори для обговорення загальних справ і безпосереднього вирішення питань суспільного, політичного й культурного життя, одна з історичних форм прямої демократії на території слов'янських держав. І саме вічові органи українського стародавнього суспільства, на їхнє переконання, свідчать про те, що тривалий час у народів світу існувала військова демократія як додержавна форма соціального управління, притаманна світовій та вітчизняній історії державності [5, с. 17].

Натомість історична тяглість військової демократії в Україні не завершується ні княжою добою, ні козаччиною, ні навіть національно-визвольними змаганнями початку ХХ ст. Навпаки, вона вибухнула з новою силою вже у ХХІ ст., набувши сучасних форм, що має на меті, нарешті, завершення розпочатих у минулі століття спроб державотворчих процесів.

Крім того, як впливає з цитованих праць, у сучасному вітчизняному науковому та суспільно-політичному дискурсі в обігу досі обидва поняття – 1) «військова» та 2) «воєнна» демократія, тоді як у західному – лише «військова» («military»), що асоціюється лише з «військом, «збройними силами», а не з «війною» та «воєнним станом» (тобто не існує поняття «war» чи «warfare» democracy). Втім пропонуємо все ще їх використовувати, але розрізняючи в контексті сучасного конституціоналізму: «військова демократія» – як взаємодія цивільного й оборонного секторів держави, зокрема демократичний цивільний контроль над військовою сферою; «воєнна демократія» – як особливості функціонування в умовах війни конституційних демократичних інститутів суспільства і держави.

1. Хвостова М., Кириченко Ю., Майєр-Резенде М. Огляд демократичних інститутів України під час війни (березень 2023 р.). URL : <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/ua-web.pdf>.

2. Трофимчук М., Трофимчук О. Конституційна традиція України ранньомодерної доби (05.04.2022). URL : <https://zbruc.eu/node/111403>.

3. Зарудний Є. Суспільний стан, що найбільше - як історично, так і логічно – відповідає ідеї демократії (21.02.2014). URL : <https://zn.ua/ukr/HISTORY/voyenna-demokratiya-.html>.

4. Morgan L. H. Ancient Society (Classics of Anthropology) / A. Montagu (ed.). University of Arizona Press, 1985. 560 p.

5. Калашников В. М. Військова демократія як додержавна форма соціального управління у світовій та вітчизняній історії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. С. 10-18.

Сердюк І.А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЯКИХ ЗМІН ПОТРЕБУЄ РОЗДІЛ І «ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ» КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ?

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету обґрунтувати необхідність внесення змін до Розділу І «ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ» Конституції України, що обумовлені новою реальністю, в якій існуватиме наша держава після закінчення війни з російською федерацією та скасуванням правового режиму воєнного стану. Відповідне уточнення, на думку автора, є вельми важливим, адже ч. 2 ст. 157 Основного Закону Української держави містить пряму заборону щодо внесення змін до Конституції в умовах воєнного або надзвичайного стану [1]. Тож будь-яка дискусія на цю тему матиме сенс лише в контексті усунення реальної небезпеки державній незалежності України та її територіальній цілісності. Ба більше, навіть за умови суттєвого покращення безпекової ситуації в Україні у найближчий час, потенційна військова загроза з боку держави-агресора у середньостроковій перспективі нікуди не зникне.

Принагідно відзначити, що контекст цього дослідження не обмежується лише вищезгаданим аспектом – національною безпекою, але торкається також економічної, політичної та правової систем суспільства, що у післявоєнний період мають отримати новий імпульс для свого поступального прогресивного розвитку.

У межах цієї доповіді акцентую увагу лише на окремих статтях Розділу І «Загальні засади» Конституції України, що потребують першочергової уваги.

Відповідно до ст. 1 нормативно-правового акта найвищої юридичної сили Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1]. У вищенаведеному судженні суб'єкта законотворчості заслуговують на увагу два аспекти:

1) техніко-юридична досконалість самого припису ненормативного характеру;

2) декларативність визнання України соціальною державою, що не лише підриває довіру громадян до Конституції як найважливішої юридичної гарантії законності і правопорядку, але й негативно впливає на ставлення громадян до самої держави, яка фактично усувається від виконання взятих на

себе зобов'язань.

Аналіз змісту ст. 1 Конституції України з погляду теорії суверенітету свідчить про методологічну некоректність уміщеного в ній судження через допущену суб'єктом законотворчості очевидну тавтологію. Підтвердженням цьому слугує інтерпретація терміно-поняття «суверенітет держави», що зводиться до чотирьох рис державної влади: її верховенства і повноти в межах території держави (так званий внутрішній бік суверенітету), а також незалежності і рівноправності в міжнародних відносинах (зовнішній бік суверенітету). Таким чином, *відображена в судженні законодавця теза про приналежність Україні риси суверенітету з необхідністю означає, що наша держава є незалежною.*

Декларативність визнання України соціальною державою підтверджується наявною протягом останніх десятиліть тенденцією до поступового зниження в нашій державі рівня матеріальної підтримки соціально вразливих верств населення. Подібна ситуація детермінована навіть не стільки небажанням влади підвищити рівень соціальних стандартів населення, скільки об'єктивними чинниками. Основними, на думку автора, є різке скорочення переліку об'єктів державної форми власності і, як наслідок, доходів державного бюджету від їх використання; кланово-олігархічна модель економіки в нашій країні, що заважає розвитку підприємництва і немає нічого спільного з економікою розвинених держав, у яких на засадах справедливості, рівноправності і конкуренції сформовані по-справжньому ринкові відносини. Не сприяє покращенню ситуації у цій сфері давня і сумно відома в усьому світі проблема української влади – корупція, що у період війни становить особливу загрозу для національної безпеки України. І звісно ж, сама війна з російською федерацією, негативні, а подекуди й згубні наслідки якої позначаються не лише на економіці, але й інших сферах суспільного життя.

Згідно з ч. 2 ст. 2 Конституції Україна є унітарною державою [1]. Це означає, що крім самої держави жодна її адміністративно-територіальна одиниця не має суверенітету. Але тлумачення аналізованої нами конституційно-правової норми у її системному зв'язку з іншими конституційно-правовими приписами, закріпленими, зокрема, у ст. 7 (В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.), ст. 132 (Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади ...), а також Розділі X «АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ» [1]. свідчить про те, що *Україна є унітарною децентралізованою державою. Вважаю, що відповідне положення має бути закріплено в ч. 2 ст. 2 Конституції України, що у майбутньому забезпечить незворотність проведеної в Україні реформи децентралізації влади.*

Стаття 8 Конституції України закріплює такі три логічно взаємопов'язані між собою конституційно-правові засади:

- 1) визнання і дії в Україні принципу верховенства права (ч. 1);
- 2) найвищої юридичної сили Конституції України (ч. 2);
- 3) прямої дії норм Конституції України (ч. 3) [1].

У вищезгаданій статті також розміщені: а) імперативна вимога щодо законів та інших нормативно-правових актів, які приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй; та б) припис, що гарантує звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України [1].

Принагідно відзначити, що вченими в контексті проблем правової держави, верховенства права та міри справедливості рішень органів публічної влади традиційно досліджується принцип правопевності (юридичної визначеності). Правопевність обґрунтовано вважається однією з основних гарантій правової держави, принципом, який позначає надійність, непорушність закону і ухвалених на його основі актів (передусім, судових рішень, що набрали чинності) [4, с. 10]. В сучасній правничій науці закони й ухвалені на його основі інші акти, включно з судовими рішеннями, що набрали юридичної сили, охоплюються обсягом поняття «правовий акт публічної влади» [6].

Зважаючи на видову диференціацію цієї загальнотеоретичної категорії за такою підставою, як залежність волевиявлень право-дієздатних суб'єктів як юридичних засобів, задіяних у механізмі правового регулювання, від стадій правового регулювання, з необхідністю виокремлюються три групи вимог:

1) вимоги до нормативних актів. Вони мають бути зрозумілими, несуперечливими і максимально повно охоплювати своїм впливом суспільні відносини, що складають предмет правового регулювання; акти мають обов'язково оприлюднюватися, не повинні мати зворотної дії (крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи, або коли міститься пряма вказівка про зворотню дію закону), бути стабільними і послідовними;

2) вимоги до актів застосування норм права. Вони мають відображати результати послідовного і неупередженого застосування закону; остаточні судові рішення не повинні переглядатися, окрім чітко встановлених законом випадків, обумовлених винятковими обставинами; вони мають бути обов'язковими та виконуваними [3, с. 73-74, 371].

3) вимоги до актів тлумачення норм права. Саме їх призначення в механізмі правового регулювання суспільних відносин полягає у тому, щоб підвищити ступінь юридичної визначеності інших різновидів правового акта. Ті з них, які відображають результати офіційного нормативного тлумачення, мають бути оприлюднені, а ті, що мають відношення до конкретних юридичних справ, повинні бути доведені до відома зацікавлених у результатах розгляду конкретної юридичної справи осіб [5, с. 45].

З огляду на вищевикладене, й у розвиток основоположної ідеї про

визнання і дію в Україні принципу верховенства права (ч. 1 ст. 8), пропонується доповнити зазначену статтю Основного Закону Української держави ч. 4, закріпивши в ній припис ненормативного характеру, що *містить імперативну вимогу до правових актів публічної влади, які мають бути правопевними (юридично визначеними)*.

Відповідно до ч. 3 ст. 10 Конституції в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України [1].

Мова має важливе значення в житті кожної людини. І це аксіома. В. Колісник справедливо й обґрунтовано наголошує, що мова відіграє важливу роль у процесі функціонування суспільства, у житті кожної людини, оскільки суттєво впливає на формування її особистості, здобуття нею освіти, є для неї засобом повсякденного спілкування, набуття знань, залучення до надбань культури, сприяє встановленню особою власної самоідентифікації та збереженню її самобутності, а також, як правило, є одним з головних чинників формування сучасної нації тощо [2, с. 76].

Характеризуючи реальну мовну ситуацію, що склалася в Україні станом на 2011 рік, учений констатує наступне: «значного поширення в Україні набуло явище українсько-російського білінгвізму та оскільки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року російську мову визнали рідною 29,6% населення України у нормі, що коментується, виокремлено російську мову. У Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин російська мова віднесена до переліку тих мов, на які поширюється застосування спеціальних пільгових заходів» [2, с. 84]. І такі заходи, до слова, стали важливою складовою державної мовної політики, що проводилась в Україні протягом кількох десятиліть і яку можна назвати досить ліберальною. Ба більше, відверто проросійські політики в Україні перманентно, і особливо у період проведення загальнодержавних і місцевих виборів, спекулювали на темі порушення прав російськомовних громадян України. Такі фейки масово тиражувалися як у самій російській федерації, так і підконтрольних їй засобах масової інформації, що знаходились на території нашої держави.

Ці факти, а також подальші події, пов'язані з анексією території Автономної Республіки Крим, окупацією частини територій Донецької та Луганської областей України у 2014 році, а також повномасштабним вторгненням збройних сил держави-агресора на суверенну територію нашої держави 24 лютого 2022 року, є свідченням того, що *російська мова стала не лише системоутворюючим елементом так званого «руського миру», ідею якого на пострадянському просторі намагається імпортувати держава-агресор з метою встановлення свого контролю над Україною й іншими суверенними державами, що утворилися на пострадянському просторі, але й знаряддям проведення так званої «гібридної війни» проти нашої держави.*

Сьогодні російська мова в свідомості більшості наших співвітчизників

асоціюється з державою-агресором, а також російським суспільством, яке підтримує кровожерливий путінський режим. Саме тому багато наших співвітчизників, які російську мову вважають рідною, добровільно відмовляються від спілкування нею і переходять на державну мову. І це чудово. Саме таким чином формується політична нація. Але це зовсім не означає, що Українська держава має відмовитись від виконання взятих на себе зобов'язань, у тому числі й міжнародних, щодо гарантування вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин. *При цьому виділення російської мови з-поміж інших мов національних меншин та надання їй якихось додаткових переваг є неприпустимим; явище українсько-російського білінгвізму має залишитись у минулому.*

Значної мірою декларативними в умовах функціонування в Україні кланово-олігархічної моделі економіки та корупції залишаються закріплені в ч.ч. 2 і 4 ст. 13 Конституції України приписи, згідно з якими:

1. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону;

2. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом [1].

Підтвердженням цьому слугують: а) численні корупційні скандали, пов'язані з видачею державних ліцензій на видобуток корисних копалин, інших природних ресурсів, які знаходяться в межах території України, природних ресурсів її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони й які є об'єктами права власності Українського народу; б) неправові за своїм змістом закони й підзаконні нормативно-правові акти, ухвалені суб'єктами нормотворчості в інтересах окремих промислових груп; в) утрата значною частиною громадян України можливості користуватися природними об'єктами права власності Українського народу через ухвалені неправомірні рішення органів державної влади й органів місцевого самоврядування, а також зловживання цим правом тими нашими співвітчизниками, які свідомо нехтують інтересами інших осіб.

Вважаю, що завдання забезпечення соціальної спрямованості економіки має вирішуватись державою на основі реалізації принципу соціальної справедливості у питанні гарантованості рівних можливостей усіх громадян України на отримання одноразового щорічного пасивного доходу від видобутку та використання природних ресурсів, які є об'єктами права власності Українського народу (так звана природна рента); відповідний припис має знайти своє закріплення в ст. 13 Основного Закону нашої держави;

Згідно з ч. 7 ст. 17 Конституції на території України не допускається розташування іноземних військових баз [1]. Наявність цього припису в тексті Основного Закону нашої держави невідповідна і станом на 1996 рік мала необхідне підґрунтя. Зі здобуттям незалежності Україна не лише першою в

світі повністю відмовилась від ядерної зброї та її носіїв, але й обрала для себе позаблоковий, тобто нейтральний статус. Не вступаючи в полеміку з приводу доцільності ядерного роззброєння, лише зауважу, що гарантії безпеки для України за Будапештським меморандумом виявились, м'яко кажучи, фікцією – технічним обманом, адже держави-підписанти меморандуму фактично відмовились від виконання взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань, посилаючись на неправильність перекладу положень тексту цього документу. Так само обманом, але вже реальним, виявилися Харківські угоди 2010 року, що створили сприятливі умови, а по суті, так необхідний російській федерації плацдарм у вигляді військової бази в українському Севастополі для анексії у 2014 році території Автономної Республіки Крим, а у 2022 році – територій Донецької, Запорізької та Херсонської областей України. Ба більше, цей обман дуже дорого коштує нашому суспільству, яке щоденно втрачає своїх героїв, котрі віддають найцінніше – свої життя, за прорахунки недалекоглядних політиків.

Як зазначалося вище, у середньостроковій перспективі російська федерація навряд чи відмовиться від проведення своєї агресивної політики стосовно України й інших пострадянських держав. У зв'язку з цим *відмова від нейтрального статусу для нашої держави, а отже, й розташування на її території військових баз по-справжньому дружніх для нас держав-учасниць Організації Північноатлантичного договору (НАТО), є питанням не просто військово-політичної доцільності, а виживання сьогодні і гарантією безпеки в майбутньому.*

Висновки. У нових реаліях функціонування Української держави, що у перспективі має набути якості правової державності, потребують змін ті положення Конституції України, що торкаються:

1) визнання України суверенною, демократичною, правовою державою з соціально спрямованою економікою (ст. 1);

2) визнання України унітарною децентралізованою державою (ч. 2 ст. 2), що у майбутньому забезпечить незворотність проведеної в Україні реформи децентралізації влади;

3) розвитку основоположної ідеї про визнання і дію в Україні принципу верховенства права (ч. 1 ст. 8); пропонується доповнити зазначену статтю Основного Закону Української держави ч. 4, закріпивши в ній припис ненормативного характеру, що містить імперативну вимогу до правових актів публічної влади, які мають бути правопевними (юридично визначеними);

4) неприпустимості збереження подальшого привілейованого становища в Україні російської мови (ч. 3 ст. 10) як системоутворюючого елемента так званого «руського миру», ідею якого на пострадянському просторі намагається імпортувати держава-агресор з метою встановлення свого контролю над Україною й іншими суверенними державами, що утворилися на пострадянському просторі; пропонується змінити редакцію

вищезгаданої конституційно-правової норми, виключивши з її тексту слова «російської» й «інших»;

5) гарантованості права громадян України на отримання одноразового щорічного пасивного доходу від видобутку та використання природних ресурсів, які є об'єктами права власності Українського народу (так звана природна рента); відповідний припис має знайти своє закріплення в ст. 13 Основного Закону нашої держави;

6) нейтрального статусу України, що забороняє розташування на її території іноземних військових баз (ч. 7 ст.17); пропонується змінити редакцію означеної конституційно-правової норми, виклавши її в такій редакції: «На території України допускається розташування військових баз Організації Північноатлантичного договору (НАТО)».

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. Наук України. 2-е вид., переробл. і доп. Харків : Право, 2011. 1128 с.

3. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред.. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2016. 392 с.

4. Методика правозастосування / Р. Циппеліус. Київ : ТОВ «ВО «Юстініан»», 2016. 192 с.

5. Сердюк І. А. Відповідність принципу правопевності як суттєва ознака категорії «правовий акт». *Практика Європейського суду з прав людини як джерело національного права* : матеріали круглого столу (м. Дніпро, 24 листоп. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 43-45.

6. Сердюк І.А. «Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правовий акт»». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпропетровськ, 2016. № 1. С. 76-83.

Сердюк Л.М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК НАЙВАЖЛИВІША ЮРИДИЧНА ГАРАНТІЯ ЗАКОННОСТІ

При підготовці тез цієї доповіді визначено за мету обґрунтувати тезу про Основний Закон Української держави і суспільства як найважливішу юридичну гарантію законності і правопорядку, що також є його юридичною властивістю.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання авторгносеологічних можливостей діалектичного та герменевтичного методологічного підходів, а також спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволяють розкрити зміст конституційно-правових приписів, потреба залучення яких для наукового аналізу обумовлена завданнями дослідження та творчим задумом автора.

Оскільки методологічну функцію виконують не лише методологічні підходи та методи дослідження, але й будь-яке теоретичне знання, використання якого у процесі пізнання дозволяє отримати нові знання, важливе значення в цій науковій розвідці мають теоретичні положення, що розкривають зміст понять законність, правопорядок та юридичні гарантії законності.

Принагідно відзначити, що в сучасній правничій науці категорія законність інтерпретується як комплексне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що характеризує організацію та функціонування суспільства і держави на правових засадах [13, с. 445].

Законність характеризується поєднанням таких двох складових:

1) внутрішньої (сутнісної), що характеризується наявністю науково обґрунтованих і відповідних праву законів; якістю законів;

2) зовнішньої (формальної), що виявляється в обов'язку виконувати розпорядження законів і підзаконних правових актів органами публічної влади, їх посадовими і службовими особами, громадянами та різними об'єднаннями [13, с. 446].

Правопорядок являє собою режим (стан) упорядкованості, організованості суспільних відносин, який утворюється за умов законності [10, с. 176]. У цьому судженні П. Рабіновича відображено діалектичний зв'язок між законністю, як умовою, і правопорядком, як наслідком, результатом дії умови.

Під юридичними гарантіями законності в теорії права розуміють передбачені законом спеціальні засоби впровадження охорони і, в разі порушення, відновлення законності [10, с. 177].

Аналіз вищенаведених дефініцій у контексті теми дослідження з необхідністю вимагає пошуку відповідей на такі питання:

1. Яким саме законом (або законами) передбачені ті самі спеціальні засоби впровадження охорони і, в разі порушення, відновлення законності?

2. Про які саме спеціальні засоби йдеться?

3. Яке відношення до всього цього має Конституція України?

Відповідаючи на перше питання необхідно виходити з того, який із чинних законів є основою системи національного законодавства та має найвищу юридичну силу. Такими відмінними рисами наділений лише один нормативно-правовий акт – Конституція України. Водночас зауважимо, що юридичні гарантії законності визначені й іншими законодавчими актами, причому їх перелік є доволі широким.

Відповіддю на друге питання є обґрунтована у загальній теорії права видова диференціація юридичних гарантій законності за найближчими цілями, суб'єктами їх застосування, характером юридичної діяльності й онтологічним статусом у правовій системі. В аспекті предмета цієї наукової розвідки важливе значення мають усі чотири підходи до класифікації досліджуваного поняття [9, с. 362].

Стверджувально відповідаючи на третє питання щодо безпосереднього відношення Конституції України до юридичних гарантій законності ми виходимо зі змісту цього юридичного документа найвищої юридичної сили, тобто конституційно-правових приписів, які по-перше, дозволяють з'ясувати юридичну природу законності як багатоаспектного явища правової дійсності, а по-друге, визначають спеціальні юридичні засоби забезпечення законності і правопорядку. Саме вони будуть знаходитись у фокусі нашої уваги.

Зауважимо, чітке розмежування окремих аспектів законності є доволі проблематичним, адже теоретичні положення, за допомогою яких пояснюються різні складові цього явища правової дійсності, не лише взаємопов'язані між собою, що є цілком зрозумілим, але й частково дублюють одне одного [9, с. 349-350].

Тож звернемося до тих приписів Конституції України, що відображають найголовніший, на нашу думку, аспект законності; вони розкривають зміст однієї з найважливіших конституційних засад організації та діяльності органів публічної влади, що в теорії права отримала назву законності (принципу законності). Згідно з ч. 2 ст. 6 Конституції України органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України [8].

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Основного Закону нашої держави і суспільства органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [8].

Що ж до інших складових феномену законності (режиму та методу), то вони знаходять своє відображення в сукупності основоположних ідей, які розкривають сутність законності. Йдеться, зокрема, про принципи законності, до яких теоретики права відносять:

1. Верховенство закону щодо всіх інших правових актів [9, с. 351]. І хоча Конституція України не містить такого положення, його імперативність підтверджується як правничою наукою, так і конкретними приписами вищезгаданого Закону:

1.1. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ч. 2 ст. 8);

1.2. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції

України (ч. 2 ст. 9);

1.3. Президент України

15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим (п.п. 15-16 ч. 1 ст. 106);

1.4. Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України (ч. 3 ст. 106);

1.4. Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим та рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим не можуть суперечити Конституції і законам України та приймаються відповідно до Конституції України, законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України та на їх виконання (ч. 2 ст. 135);

1.5. Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду (ч. 2 ст. 144);

1.6. Закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.

Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення (ч.ч. 1-2 ст. 152) [8];

2. Загальність законності означає поширення дії закону на всіх суб'єктів права, котрі є його адресатами [9, с. 351]. І цей принцип законності не знайшов свого прямого закріплення в Конституції України. Водночас, у тексті аналізованого нами нормативно-правового акта найвищої юридичної сили досить часто й у різних відмінках уживаються займенники «кожен», «кожна», «усі», які вказують на адресатів відповідних конституційно-правових норм. Найбільша кількість таких приписів міститься в Розділі II ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА Основного Закону Української держави і суспільства, назва якого прямо вказує на двох можливих суб'єктів права як потенційних учасників конституційно-правових відносин: *людину і громадянина*, відповідно;

3. Єдність розуміння і застосування законів на всій території України [9, с. 351]. Реалізація цієї імперативної вимоги законності на практиці забезпечується як в процесі тлумачення норм права, так і їх застосування,

причому тлумачення норм права може розглядатися і як самостійна діяльність, і як самостійна стадія процесу застосування норм права. З приводу розуміння тлумачення норм права як самостійної стадії правозастосовного процесу заслуговують на увагу такі уточнення методологічного плану: по-перше, мається на увазі саме офіційне тлумачення норм права; по-друге, воно може являти собою як самостійну діяльність, спрямовану на з'ясування та роз'яснення волі законодавця, матеріалізованій у нормах права, так і самостійну ланку в процесі застосування норм права. В першому випадку йдеться про нормативне офіційне тлумачення, що носить формально обов'язковий характер для всіх випадків реалізації норми права, що тлумачиться, а у другому – про казуальне тлумачення, розраховане на конкретну життєву ситуацію, вирішення конкретної юридичної справи [11, с. 27].

Повноваженням офіційного нормативного тлумачення Конституції України наділений Конституційний Суд України (ч. 1 с. 147 та п. 2 ч. 1 ст. 150). Що ж до офіційного роз'яснення норм інших законів, то з 2016 року це процесуальне право отримали суди загальної юрисдикції.

Єдність застосування законів забезпечується, головним чином, у процесі здійснення правосуддя. Провідна роль у ньому відводиться Верховному Суду – найвищому суду у системі судустрою України (ч. 3 ст. 125) [8]., який наділений повноваженнями здійснювати правосуддя як суд касаційної або апеляційної інстанції, узагальнювати судову практику, надавати висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судустрою, а також забезпечувати однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та у спосіб, визначені процесуальним законом;

4. Соціально-демократичної доцільності, що полягає а) у відповідності закону та інших джерел об'єктивного юридичного права цілям забезпечення буттєвих прав і свобод людини та інших суб'єктів, соціальної демократії і прогресивного розвитку суспільства; б) необхідності вибору в межах закону найбільш ефективного (оптимального) засобу досягнення мети закону [10, с. 176]. Ця основоположна ідея законності не має безпосередньої матеріалізації в тексті Основного Закону Української держави і суспільства, проте з усією очевидністю виводиться зі змісту норм Розділу I ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ. Передусім, маються на увазі такі приписи Конституції України:

4.1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1);

4.2. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком

держави (ч.ч. 1-2 ст. 3);

4.3. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Ніхто не може узурпувати державну владу (ч.ч. 2-4 ст. 5);

4.4. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (ст. 7);

4.5. В Україні визнається і діє принцип верховенства права (ч. 1 ст. 8);

4.6. Держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (ст. 11);

4.7. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом (ч. 4 ст. 13);

4.8. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова.

Цензура заборонена.

Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України (ч.ч. 1-4 ст. 15);

4.9. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави (ст. 16) [8];

5. Невідворотність відповідальності за вчинене правопорушення. Принагідно уточнити, що ця основоположна ідея також розглядається теоретиками права і як принцип юридичної відповідальності, що полягає в: неминучості настання відповідальності правопорушника; оперативності застосування заходів відповідальності за вчинене правопорушення; ефективності заходів, які застосовуються до правопорушника. І хоча зазначена імперативна вимога втілюється в життя переважно органами правопорядку в процесі здійснення ними правоохоронних функцій, в контексті теми цього дослідження заслуговують на увагу ті приписи Конституції України, які поряд із невідворотністю юридичної відповідальності роблять її взаємною (мається на увазі взаємна відповідальність особи і держави).

Відповідно до ч. 2 ст. 3 нормативно-правового акта найвищої юридичної сили «... Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. ...» [8]. Згідно зі ст. 56 аналізованого нами Закону кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування

матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [8].

Водночас порушенням законності буде вважатися притягнення до юридичної відповідальності особи за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ч. 2 ст. 58 Конституції України) [8];

6. Обумовленість законності режимом демократії, що передбачає наявність двох типів правового регулювання: спеціально-дозвільного, що використовується для впорядкування поведінки органів публічної влади, які мають діяти за принципом «дозволено лише те, що прямо передбачено законом» (ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 19 Конституції України) [8]; загальнодозвільного, що використовується для впорядкування поведінки індивідуальних і колективних суб'єктів права, котрі не наділені владними повноваженнями та мають діяти за принципом «дозволено все, крім прямо забороненого законом» (ч. 4 ст. 15, ч. 1 ст. 23, ст. 37, ч. 2 ст. 39, ч. 1 ст. 42) Основного Закону Української держави і суспільства) [8]; а також додержання рівності всіх перед законом і судом, що припускає безумовне право суб'єкта на судовий захист [13, с. 449]. Про рівність перед законом суб'єктів права, які мають однаковий правовий статус, свідчать ті норми Конституції України, в тексті яких уживаються займенники «кожен», «кожна», «усі», а також приписи, що вказують на використаний суб'єктом законотворчості в процесі моделювання однаковий масштаб поведінки суб'єктів:

6.1. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом (ч. 4 ст. 13);

6.2. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21);

6.3. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям (ч.ч. 1-3 ст. 24);

6.4. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на

законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26);

6.5. Усі об'єднання громадян рівні перед законом (ч. 5 ст. 36);

6.6. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38);

6.7. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (ч. 1 ст. 52);

6.8. Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду (ч. 3 ст. 63) [1].

Рівні можливості захисту своїх порушених прав, включно з безумовним доступом до правосуддя, гарантовані приписами ст. 55 та п. 1 ч. 2 ст. 129 Конституції України.

Відповідно до ст. 55 Основного Закону Української держави і суспільства «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом.

Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» (ч.ч. 1-7) [8].

Згідно з п. 1 ч. 2 ст. 129 Конституції України основною засадою судочинства поряд з іншими визнана рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом [8];

7. Реальність законності означає її забезпеченість дієвими, досконалими гарантіями [9, с. 352]. Втілення в життя цієї ідеї законності вимагає дієвості фактично всіх конституційно-правових норм. Однак на особливу увагу заслуговують ті з них, чії приписи 1) закріплюють конституційні принципи

організації та діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб; 2) визначають обсяг і межі владних повноважень цих суб'єктів конституційного права; 3) регламентують різні конституційні процедури як вияв демократичного методу управління громадянським суспільством і правовою державою; 4) містять посилення на час (строки або терміни) здійснення цих процедур, дотримання якого є важливою умовою законності і конституційного правопорядку; 5) мають значний охоронний потенціал, як превентивний (запобіжний по відношенню до правопорушень і, передусім, порушення прав людини), так і правовідновлювальний; 6) що слугують ефективним способом усунення суперечностей між нормами права, що по-різному регулюють одні й ті ж самі суспільні відносини (норми-арбітри або колізійні норми). Вони об'єктивовані в Розділі XV ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ Конституції України.

Висновки. Аналіз вищенаведених конституційно-правових норм свідчить про те, що Основний Закон Української держави є найважливішою юридичною гарантією законності і правопорядку, а також його юридичною властивістю. В ньому через сукупність імперативних вимог (принципів), адресованих потенційним учасникам правовідносин, розкривається зміст поняття законності як багатоаспектного явища правової дійсності та необхідної передумови формування конституційного правопорядку; визначається місце Конституції України в національній системі законодавства і функціональне призначення нормативно-правового акта найвищої юридичної сили в організації цієї системи; обґрунтовується її значення у забезпеченні єдності розуміння і застосування законів на всій території України; зі змісту норм Розділу I ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ з усією очевидністю виводиться ідея соціально-демократичної доцільності закону, і особливо Конституції України; в аспекті взаємної відповідальності особи і держави відображена ідея невідворотності юридичної відповідальності за вчинене правопорушення як гарантія відновлення законності; як вияв обумовленості законності режимом демократії крізною червоною лінією стверджується ідея рівності перед законом суб'єктів права, які мають однаковий правовий статус; реальність законності забезпечується, передусім, за допомогою тих конституційно-правових норм, які мають значний охоронний потенціал.

1. Бобровник С.В. Гарантії законності. *Теорія держави і права. Академічний курс* : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 537-542.

2. Боняк В. О. Законодавчий конституційний процес в Україні як важлива складова предмета пізнання теорії конституціоналізму. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. №4. С. 35-41.

3. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект : монограф. / В. О. Боняк. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра, 2015. 372.

4. Васецький В. Ю. Захист прав та свобод людини у сфері дії права. *Дія права: інтегративний аспект* : монографія / Кол. авторів; Відп. ред. Н. М. Оніщенко. Київ :

Юридична думка, 2010. С. 267-284.

5. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами) : підручник. Київ : Кондор, 2002. С. 216-220.

6. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01, 12.00.02. Київ, 1998. 391 с.

7. Конституційне право : підручник / за загальною редакцією М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2021. 528 с.

8. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

9. Куракін О. М. Законність, правопорядок і дисципліна. *Теорія держави та права* : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017; Ліра ЛТД. С. 349-366.

10. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

11. Сердюк І. А. Плюралізм підходів до визначення кількісного аспекту стадій правозастосовного процесу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2018. № 2, С. 25-29.

12. Сердюк Л. М. Інтерпретація понять юридичні гарантії виборчих прав громадян України й юридичні гарантії права громадян України на участь у всеукраїнському та місцевому референдумі в сучасній доктрині конституційного права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2021. № 2, С. 78-84.

13. Скакун О. Ф. : Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.

14. Скрипнюк О. В. Конституція України – визначальне джерело конституційного права України. *Джерела конституційного права України* : монографія. Київ : Наукова думка, 2010. С. 137-167.

15. Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 50-78, 182-194.

16. Тодика Ю. М. Конституція України – Основний Закон держави і суспільства : навчальний посібник. Харків : Факт, 2001. 382 с.

17. Serdiuk I. The Constitution of Ukraine as the most important legal guarantee of sovereignty and territorial integrity of the nation. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2022. Special Issue No 1. P. 35-40.

Хальота А.І.

*провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
проблем правового
та організаційного забезпечення
діяльності Міністерства
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Сучасна модель українського конституціоналізму перебуває на шляху становлення, що потребує подальшого ґрунтовного наукового дослідження багатьох питань, серед яких - зв'язок конституціоналізму з формуванням громадянського суспільства в Україні; опрацювання механізмів і правових засобів забезпечення раціонального сполучення інтересів держави і особи. Прийнята Конституція суверенної України втілила досягнення вітчизняної й світової конституційної науки та практики конституційного будівництва, викристалізувала національну ідею, відобразила ментальність, волю та прагнення українського народу до власної національної державності.

Конституціоналізм можна розглядати як режим функціонування державної влади відповідно до Конституції, до того ж термін конституція у суспільстві, де існує конституційна держава (діяльність держави спрямовується тільки на забезпечення певних, нормативно визначених суспільних цілей згідно із загальновизначеними та визначеними правовими принципами та нормами), розуміється у широкому сенсі як конституція, що заснована на ідеології конституціоналізму. Реалізувати ідеологію конституціоналізму на практиці покликані судові органи конституційної юрисдикції, які для досягнення мети повинні безпосередньо застосовувати конституційні норми не тільки в їхньому вузьконормативному позитивному значенні. Наяву достатні підстави вважати, що в Україні йде процес становлення конституціоналізму на демократичних засадах, враховуючи закріплення в Конституції України основоположних ідей світового конституціоналізму, в тому числі народовладдя, республіканської форми правління, пріоритету прав особи, політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, поділу влад, верховенства права тощо. Але з другого боку ці принципи, конституційні ідеї досить складно входять в політико-правову практику України. Тому немає підстав вважати, що в нашій державі вже сформований конституціоналізм, що відповідає зразкам країн з усталеними демократичними традиціями. Зусилля державних інституцій і

громадянського суспільства повинні бути спрямовані на те, щоб положення Конституції України втілювалися в життя, щоб не було ситуації, коли Конституція сама по собі, а життя саме по собі. Важливо досягти мети, щоб формальна Конституція становилася реальною, щоб між ними не було того розриву, який має місце на сьогодні, особливо щодо прав людини. Також важливо, щоб норми Основного Закону були для кожної посадової особи держави не лише правовою декларацією, що має вищу юридичну силу, а й були взірцем його поведінки у повсякденному житті. Конституційна реальність не повинна відображати лише ідеї політичної еліти, що знаходиться при владі, а повинна втілювати саме волю Українського народу.

За весь час дії Конституції України постійно відбувався процес її модернізації, і на даний момент вона не ідеальна, потребує удосконалення щодо вимог сьогодення. Українська Держава постійно шукає саме ту свою модель конституціоналізму, збагачену цінностями світового конституціоналізму, яка б для неї буде найбільш ефективна, такою, що забезпечить соціальну збалансованість суспільства та реалізацію головного обов'язку Української держави - утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

В Україні у конституційній науці на даний момент існує ряд дискусійних питань, які потребують обговорення та вирішення, що впливає на формування сучасної моделі українського конституціоналізму, зокрема, можливе перетворення України на просту унітарну державу шляхом внесення змін до Конституції України щодо переформатування правового статусу Автономної Республіки Крим на область, а також скасування спеціального статусу міста Севастополя та встановлення його статусу як міста обласного значення; доцільності запровадження інституту подвійного громадянства в Україні, а також закріплення в законодавстві України правового статусу особи негромадянина України щодо осіб, які не мають Українського громадянства і постійно проживають на території України з обмеженням їх участі у політичному житті України; вирішення проблем децентралізації публічної влади, зокрема в місті Києві та в інших регіонах шляхом справедливого розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування на місцевому рівні; забезпечення балансу між права і обов'язками громадян України у конституційно-правовому регулюванні; розширення системи гарантій внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від бойових бій та інших соціального незахищених верств населення та забезпечення їх реалізації особливо під час дії воєнного стану; реальне гарантування функціонування української мови як державної мови в органах публічної влади, на підприємства і установах у сфері надання послуг населенню шляхом посилення юридичної відповідальності за не дотримання її функціонування та запровадження «мовних патрулів» із залучення представників Уповноваженого із захисту державної мови та громадськості; забезпечення функціонування ефективної судової влади; діджиталізація

діяльності системи органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом цифровізації надання послуг населенню, реалізації проєкту «Держава в смартфоні» і використання технологій «штучного інтелекту» у нормотворчій та правореалізаційній діяльності; удосконалення реалізації форм народовладдя шляхом запровадження електронного волевиявлення громадян України під час виборів чи референдумів через єдиний портал державних послуг **Дія**; проведення реформи системи правоохоронних органів щодо чіткого розмежування їх компетенції та багато інших проблемних питань конституційного регулювання, які виникають перманентно. Вони виникали як під впливом неспровокованої збройної агресії росії щодо України, так і під час мирного життя України. Вважаю, що без наукової дискусії щодо проблем конституційної науки і правового регулювання не буде сформовано основні положення українського конституціоналізму.

Войтюк М.П.

аспірант кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПЛЮРАЛІЗМ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Відображення у науці теорії держави і права довготривалого етапу становлення державності засвідчив, що серед учених не існує єдності щодо визначення поняття «функції держави». Протягом останніх століть це питання складає предмет багатьох наукових дискусій як серед зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Здійснений нами аналіз наукових праць вчених-правників дає змогу стверджувати, що обрана нами проблематика є і залишається однією з найбільш актуальних дослідницьких тем.

Підтвердженням цьому слугують наукові роботи тих дослідників, предметом наукового інтересу яких були функції держави.

Так, автори сучасної юридичної енциклопедії трактують поняття «функції держави» як основні напрямки її діяльності, що зумовлені призначенням держави в суспільстві та реалізуються у правових формах через державний механізм. При цьому вчені вказують на те, що: а) це терміно-поняття розкриває взаємозв'язок держави із соціальним середовищем, пояснює сенс існування, характерні властивості та еволюцію природи держави; б) сенсом держави є збереження відповідної людської спільноти, забезпечення її існування, сталого розвитку шляхом упорядкування суспільних відносин [1, с. 822].

У навчальних виданнях – підручниках, посібниках з теорії держави і права питанню «функцій держави» присвячено цілі розділи, але при цьому відсутня єдність дослідників у питанні формулювання дефініції поняття «функції держави». Одні автори розкривають функції держави як основні напрямки (сторони і види) діяльності держави, висвітлюють її практичну діяльність, яка має предметно-політичний та соціальний характер [2, с. 65]; інші ж під функціями держави розуміють основні напрямки її діяльності, які виражають її сутність, завдання, цілі та соціальне призначення у сфері управління справами суспільства [3, с. 89].

Дослідниця Л.Р. Наливайко визначає функції держави у такий спосіб: це об'єктивно необхідні, взаємопов'язані напрями та види діяльності, спрямовані на реалізацію завдань, досягнення відповідної мети в конкретних формах за допомогою спеціальних методів, які виражають сутність, соціальне призначення держави, роль і місце в її суспільстві на конкретному етапі розвитку [4; с. 234].

Науковець О.В. Коломоєць вважає, що функції сучасної держави слід розуміти, як конкретизовані, інституційно та нормативно оформлені напрями реалізації діяльності держави в ключових сферах життя суспільства (економічній, соціальній, правовій, культурній, екологічній та зовнішньополітичній та ін.) [5, с. 43].

Заслуговує на увагу дефініція поняття «функції держави», яку пропонує В.В. Мурза: це основні, нормативно-регламентовані та організаційно-забезпечені усталені напрямки діяльності держави, у яких відображаються та конкретизуються її необхідні цілі та завдання, виявляються її сутність, зміст та соціальне призначення [6; с. 45]. Практично такої ж думки притримується і А.В. Нікітіна, що формулює досліджуване поняття у такий спосіб: функції держави – це напрями внутрішньої та зовнішньої діяльності держави, в яких виявляється її сутність і соціальне призначення) [7, с. 75].

Досліджуване терміно-поняття О.Ф. Скакун визначає як головні напрями діяльності держави, що зумовлені її цілями та завданнями й конкретизують її сутність; правник наголошує, що вони відтворюють динамічну сторону державного буття [8, с. 74].

У своїй монографічній праці «Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави» дослідниця М.В. Дзевелюк не погоджується із вищенаведеними підходами і вважає, що розуміння функцій сучасної держави як основних напрямів її діяльності, що є традиційним для пострадянської юриспруденції, загалом не надто точно відображає роль держави у суспільстві, оскільки виносить факт її існування за рамки суспільних комунікацій. Правник пропонує розуміти під ними особливі канали комунікації між державою і суспільством, що виникають унаслідок раціоналізації їх нормативних та інституційних засад, що веде до їх становлення як дискурсів – стабільних і тривалих форм взаємодії між

людьми, покликаних вирішувати завдання загальносуспільного значення [9, с. 62].

Отже, не претендуючи на виключність, погоджуємося з пануючим у вітчизняній правовій доктрині підходом до поняття «функції» (включно і держави), під яким традиційно розуміють напрями діяльності держави [10, с. 88], через які формуються її цілі та завдання, що призначені вирішувати й задовольняти актуальні потреби соціуму. З огляду на вищезазначене, вважаємо, що функції держави – це напрями її діяльності, котрі:

1) спрямовані на задоволення потреб населення у всіх сферах суспільних відносин;

2) відображаються через соціальне призначення та деталізуються через цілі й завдання держави.

Водночас, поділяємо підхід і тих учених (О.Ф. Скакун, М.В. Дзевелюк), які одночасно вказують на динамічну складову досліджуваних функцій. Функції держави не є сталими (статичними), вони постійно змінюються в залежності від етапу економічного розвитку держави чи ж можуть зазнавати змін в залежності і від зовнішніх впливів (наприклад, військова агресія).

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Т.3 : Загальна теорія права / ред. кол.: О.В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. 952 с.

2. Кельман М.С. Теорія держави : навч. посіб. Тернопіль, 1997. 330 с.

3. Загальна теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. Харків : Право, 2010. 584 с.

4. Наливайко Р.Л. Державний лад України : теоретико-правова модель : монографія / Л.Р. Наливайко. Харків : Право, 2009. 597 с.

5. Коломоєць О.В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. №5. С. 41-44.

6. Мурза В.В. Поняття та види функцій сучасної держави. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. №4 (55). С. 42-50.

7. Нікітін А.В. Теорія держави та права : навчальний посібник / за ред. А.М. Колодія. Київ : Ун-т «України», 2004. 158 с.

8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : Підручник. Видання 2-е, перероблене і доповнене. Харків, 2009. 752 с.

9. Дзевелюк М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) зі спеціальності 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (081 — Право). — Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2017.

10. Боняк В. О., Єрмоленко Я. В. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні: монограф. / В. О. Боняк, Я. В. Єрмоленко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 196 с.

Волочій С.О.

аспірант кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СТАТУС ПРОКУРАТУРИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

У зв'язку із набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» в 2016 році зі змісту Конституції України було виключено Розділ VII «Прокуратура». Цим же Законом Конституцію України було доповнено статтею 131-1 [1].

Відповідно до положень згаданої статті в Україні діє прокуратура, яка здійснює: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Цією ж нормою закріплено, що організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом. Прокуратуру в Україні очолює Генеральний прокурор, якого призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Президент України. Строк повноважень Генерального прокурора становить шість років. Одна й та ж особа не може обіймати посаду Генерального прокурора два строки поспіль. Дострокове звільнення з посади Генерального прокурора здійснюється виключно у випадках і з підстав, визначених цією Конституцією та законом [1].

Примітно, що згідно з Перехідними положеннями Конституції України прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій; представництво інтересів громадян в судах у справах, провадження в яких розпочато до 30.09.2016, до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню. Організація та порядок діяльності прокуратури згідно з вимогами статті 131-1 Конституції України визначаються законом [2, 3].

Слід погодитись із тим, що у правознавстві відсутня узгоджена позиція щодо належності прокуратури до тієї чи іншої гілки влади. Певною мірою це пов'язано з тим, що одні функції прокуратури наближені до виконавчої

влади, інші – до судової. В системах державних органів зарубіжних країн прокуратура займає різні місця. У одних державах (Австрія, Нідерланди, Польща, США, Японія тощо) – прокуратура входить до системи органів виконавчої влади, є складовою міністерства юстиції та відрізняється централізованою структурою. В інших державах (Іспанії, Італії, Франції, Швейцарії) – прокуратура є складовою системи судової влади, в межах якої вона наділена певною функціональною автономією. Прокурори перебувають і діють при судах, що у тій чи іншій формі може визначатися основними законами [4].

З цього приводу цікавим є висновок Л.Р. Грицаєнка, що прокуратура України займає достойне місце в підсистемі правоохоронної влади в системі державної влади України, виконуючи як роль найважливішого елементу балансу влад, так і основного регулятора стабільності, гармонізації конституційно-правових відносин, які складаються в суспільстві, що на сучасному етапі досягаються шляхом правової охорони нею, як законних інтересів суспільства, так і конституційних прав і свобод громадян (людини) в процесі виконання державою своїх функцій [5, с. 86].

У свою чергу, ми б хотіли зупинитися на наступних моментах, пов'язаних зі статусом прокуратури за Конституцією України.

По-перше, це незалежність. Прокуратура в Україні є незалежним органом, який виконує свої функції у відповідності до закону. Вона не підпорядковується жодному іншому органу державної влади або посадовій особі.

По-друге, це самостійність у прийнятті рішень. Прокуратура самостійно вирішує питання, що належать до її компетенції. Вона не залежить від впливу зовнішніх структур, політичних сил або інших осіб при виконанні своїх функцій.

По-третє, транспарентність. Прокуратура виступає у справах в інтересах суспільства та держави. Її завданням є захист законності, прав і свобод громадян, інтересів держави та суспільства загалом. Відповідна діяльність здійснюється відкрито і прозоро.

По-четверте, владно-примусові повноваження. Здійснюючи свої повноваження прокуратура має вживати заходів для припинення порушень закону та притягнення винних осіб до відповідальності.

По-п'яте, прокуратура здійснює співробітництво з іншими органами публічної адміністрації, зокрема, правоохоронними органами та судами для забезпечення додержання прав людини, законності та правопорядку у державі.

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n99> (дата звернення 14.06.2023).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр#Text> (дата звернення 14.06.2023).

3. Завдання та функції прокуратури (Конституція України та Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII). URL: https://chrg.gov.ua/ua/info.html?_m=publications&t=rec&id=128487 (дата звернення 15.06.2023).

4. Конституційно-правовий статус прокуратури. Курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 332 с. URL: http://e-pidruchniki.com/content/234_124Konstityciino_pravovii_statys_prokyratyri.html (дата звернення 15.06.2023).

5. Грицаєнко Л.Р. Прокуратура як суб'єкт конституційно-правових відносин в Україні. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), Л.І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін [та ін.]; МОН України, ОНЮА. Одеса : Фенікс, 2009. Вип. 38. С.80-87.

Дяченко О.О.

ад'юнкта кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ

У сучасному суспільстві поліцейська робота стає все більш складною та вимагає від працівників правоохоронних органів високого рівня професійної підготовки та емоційної стабільності. Поліція є невід'ємною частиною суспільства, що забезпечує охорону громадського порядку та безпеки. Виконуючи свої обов'язки, поліцейські стикаються з небезпеками, стресом та травматичними подіями, які можуть негативно впливати на їх психічне здоров'я та викликати ризик професійного вигорання.

У зв'язку з цим, питання доступу поліцейських до психологічної допомоги є актуальним та важливим. Під час виконання своїх обов'язків поліцейські часто знаходяться в складних та стресових ситуаціях, що може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних захворювань. Тому, право поліцейських на психологічну допомогу є важливим елементом забезпечення ефективної роботи правоохоронних органів.

Як зазначено у дослідженні Кісіль З.Р. та Кісіль Р.В., поліцейські, в залежності від напрямку діяльності та спеціалізації, стикаються с такими стресовими ситуаціями, як комунікація з агресивними громадянами; застосування заходів фізичного примусу, спецзасобів, зброї на враження; спілкування із засудженими чи рецидивістами; подеколи конфліктне спілкування з безпосередніми керівниками та об'єктами; хронічна втома та

виснаженість; не можливість приділяти увагу сім'ї тощо [1].

Поліцейські, здійснюють важливу роботу з охорони громадського порядку та безпеки, тому мають право на доступ до психологічної допомоги, яка допомагає зменшити вплив травматичних подій на їхнє психічне здоров'я та забезпечує їх ефективність та довготривалу працездатність. Проте в законодавстві України не існує чітких норм щодо регулювання питання щодо психологічної підтримки поліцейських.

Існує Наказ МВС №88 від 06.02.2019 року, який затверджує порядок організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної Поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських [2]. У ньому визначено завдання, засади організації, принципи, напрями, функції системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції та курсантів. Проте даний підзаконний нормативно-правовий акт не регулює усіх проблемних питань в аспекті психологічного забезпечення в Національній поліції. Тому державі необхідно розширити правову базу в даній сфері, наприклад, розробити та створити спеціальний закон, розширити зміст та коло регульованих питань вищезгаданим наказом тощо.

Окрім проблем правового регулювання, значна частина психологів, які здійснюють добір поліцейських на службу та проводять з ними роботу, є цивільними особами, тобто вони не володіють вичерпною інформацією про особливості діяльності правоохоронних органів та специфічні умови служби, а отже, не можуть адекватно діагностувати придатність (або непридатність) кандидата на службу в поліції, а також на належному рівні працювати з особовим складом вже діючих працівників [3; с. 11].

Отже, психологічне забезпечення поліцейських є необхідною складовою для ефективного виконання ними службових обов'язків, але насамперед для підтримання здоров'я самого поліцейського як людини, біологічної істоти, підвищення рівня стресостійкості та психо-емоційної стабільності. Так як поліцейський під час виконання своїх повноважень майже щоденно стикається зі стресовими ситуаціями, які можуть призвести до емоційного вигорання, психологічних захворювань тощо. Тому необхідно удосконалювати правову базу, більш детально удосконалювати законодавство щодо регулювання даного питання, а також зменшити до певних меж кількість цивільних психологів в службі психологічної підтримки поліцейських, так як поліцейський є однією з тих професій, яка потребує приділення належної уваги психологічному здоров'ю своїх працівників.

1. Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. Особливості феномену синдрому емоційного вигорання у працівників Національної поліції України. Соціально-правові студії. 2019. Випуск 4 (6). С. 111-123. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2794/1/17.pdf>. С.115.

2. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення

поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: Наказ МВС № 88 від 06.02.2019 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/383027__383092

3. Сокурєнко, В. В. Аналіз сучасного стану психологічної роботи в органах Національної поліції. Сокурєнко В.В. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 квіт. 2017 р.) МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 11-13. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1956>.

Жеглінська Т.О.

*старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ ПРАВО КОЖНОГО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ В СУЧАСНІЙ ДОКТРИНІ ПРАВА

При підготовці тези доповіді визначено за мету розкрити поняття права на медичну допомогу. У Конституції України (ст. 49) зазначено, що «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» [1].

І. Сенюта під медичною допомогою розуміє вид професійної діяльності, що включає комплекс профілактичних, діагностичних, лікувальних і реабілітаційних заходів, спрямованих на збереження, зміцнення, у разі порушення, відновлення максимально досяжного рівня фізичного й психічного стану людського організму, що здійснюється медичними працівниками, які мають на це право згідно з чинним законодавством [2. С. 277].

Т. Блащук визначає медичну допомогу як діяльність установ, що надають медичні послуги населенню та спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію людей з метою збереження їх фізичного та психічного здоров'я шляхом надання відповідних медичних послуг. Право на медичну допомогу – це можливість кожної людини вимагати від закладів, що надають медичні послуги населенню, засоби для профілактики, діагностики, лікування та відновлення фізичного і психічного здоров'я. Право на медичну допомогу, як особисте немайнове право пацієнта, включає права, пов'язані з наданням медичної допомоги, а також права, пов'язані з інформованою згодою пацієнта, які забезпечують збереження

лікарської таємниці [3.С. 10].

Так, В.Віткова визначає «право на медичну допомогу» як цінну офіційно визначену гарантовану суспільством і державою можливість для кожної людини отримати в медичному закладі комплекс лікувально-профілактичних заходів, які є проводиться лікарями з професійною підготовкою, з метою: у збереженні життя і відновленні здоров'я, відповідно до принципів і в рамках чинних нормативних актів, а також відновлення працездатності [4. С. 14].

В. Ковригіна визначає право на медичну допомогу як сукупність особливих прав громадянина, що охороняються державою, що виражається у можливості отримати якісну та якісну діагностику, лікування, реабілітацію та профілактику в закладах на вибір, враховувати гарантований Конституцією України обсяг безоплатних медичних послуг та адміністративну чи іншу правову відповідальність у разі їх невиконання або неналежного надання [5, С. 91].

Отже, враховуючи аналіз вищезазначених доктринальних підходів до розуміння досліджуваного поняття, запропонуємо таке його визначення: медична допомога – це діяльність професійно підготовленого медичного персоналу, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію захворювань, травм, отруєння й ін., а також реабілітацією у зв'язку з вагітністю та пологами.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р.№ 254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 03.06.2023).

2. Сенюта І. Я. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції 17-18.04.2008, м. Львів С.277-283.

3 Блащук Т. Право на медичну допомогу та його реалізація в умовах пандемії covid-19. *Підприємництво, господарство і право. № 11. 2020 р. С*

4. Віткова В. С. Конституційне право на медичну допомогу та його юридичне забезпечення в Україні. Автореф. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2017. 18 с.

5. Ковригіна В. Є. Співвідношення детермінант "право на охорону здоров'я" та "право на медичну допомогу". Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 3. С. 219-230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2016_3_21 (дата звернення: 03.06.2023).

*Жеглінська Т.О.,
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Лукомська А.А.,
здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

УКРАЇНЬКА МОВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ІСНУВАННЯ УКРАЇНЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Українська мова є унікальною, вона віддзеркалює душу народу, його історію. Мову для кожної людини можна порівняти з другою природою – вона оточує її, завжди і всюди живе з нею ще з народження і аж до самого кінця. З першим словом народжуються та помирають з останнім. Без мови, як і без сонячного світла, повітря, рослин, людина просто на просто не може існувати. Як величезним нещастям обертається нищення природи, так само ж боляче б'є по народіві зречення рідної мови чи навіть неповага до неї, що є рівноцінним неповазі до матері та батька.

Рідна мова є не тільки носієм культури та її величним явищем, а й найважливішим політичним інструментом кожної держави. Мовна політика – це найважливіша складова частина державної політики.

З дня проголошення України незалежною державою минуло більше 30 років, проте дискусії з приводу мовної моделі й досі не припиняються.

Конституція України – Основний Закон держави і суспільства окремою 10 закріплює, що:

- державною мовою в Україні є українська мова (ч. 1 ст. 10);
- держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України (ч. 2 ст. 10 Основного Закону);
- в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України (ч. 3 ст.10 Конституції України);
- держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування (ч. 4 ст.10);
- застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом (ч. 5 ст. 10) [1].

Отже, на конституційному (найвищому законодавчому) рівні суб'єкт законотворчості чи не вперше в історії України так фундаментально закріпив статус державної мови.

Протягом усієї історії наша мова подолала тернистий шлях. До чого тільки не вдавалися губителі нашої мови: і вводили офіційну заборону, і

неодноразово оголошували її придуманою німцями чи взагалі неіснуючою, діалектом польської чи російської мови, і тримали в мовних гетто, і оцінювали як «колгоспну», «хлопську», і навіть підлаштовували її під іншу мову, щоб прискорити її злиття в ім'я світлого майбутнього всього людства, і прославляли її «небувалий розквіт» завдяки дружнім впливам, і навіть на сьогоднішній день..... – а вона таки жива [2, с. 69-70].

Наприклад, у 50-60-х роках ХХ ст. майже п'ять мільйонів громадян заявили, що їхньою рідною мовою є російська, на початку 70-х років даний коефіцієнт становив понад 6 мільйонів, а на початку 80-х років – вже 8 мільйонів [3, с. 85-86].

Не менш важливо зазначити той факт, що за часів безпосереднього існування української держави як частини ворожих імперій діяли прямі обмеження та навіть заборони щодо вживання української мови, що виступали в якості політики держави. Таким чином, на території України заборонялося публікація та подальше видання українськомовної літератури, як світської, так і церковної. Аргументувати дане судження можна указом Петра I, що діяв у 1720 році. Даний указ включав у себе положення про безпосередню заборону видання книг українською мовою. А також указ Синоду 1769 року, що стосувався заборони видання церковних книг та українських абеток. Набувало досить широкої практики й заборона викладання українською мовою у вищих навчальних закладах та школах. Так, наприклад у 1786 році було переведено на російську мову викладання у Києво-Могилянській академії. Окрім вищевикладеного, досить широкого поширення набувала й заборона використання української мови у державних структурах. Таким способом у 1989 році було видано постанову ЦК КПРС щодо єдиної офіційної загальнодержавної мови – російської. Також у 1775 році було закрито україномовні школи при полкових канцеляріях, а у 1862 році – вже було ліквідовано україномовні недільні школи. Незабаром, протягом 1909-1910 років було припинено безпосередню діяльність культурно-просвітницької організації «Просвіта», а у 1937 році вже було ліквідовано усі українські організації й поза межами української держави [4, с. 111-112].

В умовах кровожерливої війни, яку 24 лютого 2022 року російська федерація розпочала проти нашої суверенної держави, українська мова стала не тільки ознакою національної ідентичності, а й інструментом боротьби з ворогом. Мова є найважливішою ознакою національної самоідентифікації не тільки людини та її духовної культури, а й суспільства в цілому, і саме тому в системі державних пріоритетів мовна політика посідає чільне місце.

Варто відзначити, що на сьогоднішній день, безпрецедентне єднання суспільства та тлі війни різко вплинуло й на ставлення до статусу мови в Україні. Нині 83% громадян виступають за те, щоб українська була єдиною державною мовою. Якщо у 2012 році лише 57% громадян називали українську рідною мовою, то зараз їх кількість зросла до 76%. Водночас

російська мова впродовж останнього десятиліття втратила з 42% підтримки у населення до 20%. Це пояснюється: 1) реакцією суспільства на експерименти тодішньої влади у мовній політиці (намагання В. Януковича у 2010 році надати російській мові статусу державної); 2) подіями Революції Гідності; 3) військовою агресією Російської Федерації проти України у 2014 році та тимчасовою окупацією Автономної Республіки Крим та частини територій Луганської та Донецької областей).

Розриваючи шаблонний нарратив про «братські народи», сучасні російські політики й далі роблять абсурдні заяви, мовляв українська мова – штучна й насаджена під примусом. Та у агресора все сталося не так, як гадалося, адже як говорив український письменник, перекладач та громадський діяч, Сергій Жадан: «Історія зараз не просто переписується – вона переписується українською мовою» [5].

Отже, українська мова є стійкою національною силою, яка з іншими національними чинниками спонукала Український народ, а разом з ним і інші народи всього світу – боротися за незалежність та свободу своєї держави. Втрата стійкого положення мови в суспільстві, а з нею й почуття національної гідності, може призвести до зникнення чисельності народу в той час, коли безпосередній розвиток відповідних рис, і навіть, маленькому народові, допоможе вберегтися від проникнення чужої мови, а також загрозі поглинення, спрацьовує інстинкт самозбереження, який починає чинити опір в потрібний момент. На сьогоднішній день Україна характеризується як держава національного типу, в якій є чітко протиставлені титульна українська нація і національні меншини. Державна мова в Україні закріплена на конституційному рівні, про що свідчить її використання в усіх сферах життя суспільства, таких, як економіка, освіта, культура тощо, де вона становить основу комунікативних сфер, та її рівнем безпосередньо являється статус офіційної мови спілкування серед українського населення. Проте, зберегти процес впровадження державної української мови в усіх сферах суспільного життя на сьогоднішній день є дуже важливим завданням.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Поповський А. М., Лукомська А. А. Українська мова – погляд крізь віки. Мовні виміри світу: матеріали II Міжнародної науково-практичної студентсько-учнівської конференції (21 квітня 2022 р., м. Житомир) / за заг. ред. Г. І. Гримашевич. Відп. за випуск В. М. Титаренко, Л. В. Ящук. Житомир, 2022. 137 с.

3. Колісник В. Правове регулювання мовних відносин в Україні та проблеми його подальшого удосконалення. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 1998. № 4. С. 81–91.

4. Лопушинський І. Мова державна – мова офіційна: суть проблеми та шляхи її подолання / І. Лопушинський // *Вісн. Нац. акад. держ. упр.* 2005. № 1. С. 459–465.

5. Соціальна мережа Twitter. Serhiy Zhadan. URL: https://mobile.twitter.com/serhiy_zhadan (дата звернення 01.12.2022).

Жеглінська Т.О.

*старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Лукомська А.А.
здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ВИЗНАЧЕННЯ «ДЕРЖАВНОЇ» Й «ОФІЦІЙНОЇ» МОВИ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Кожній країні властивий свій підхід щодо мовної політики відповідно до власного унікального політичного, історичного, соціального, економічного досвіду, культурних традицій, національній особливості. Переважна більшість європейських країн основоположні принципи мовної політики визначаються в їх конституціях за допомогою визначення офіційної (державної) мови або мов. В даному випадку слід зауважити, що поняття «офіційна мова» і «державна мова» є тотожними. Проте, в конституціях держав Європи використовується або поняття «офіційна мова», або поняття «державна мова». Тому вважаємо за доцільне провести аналіз європейських країн на предмет визначення «державної» та «офіційної» мови.

Таким чином у конституціях Румунії, Болгарії, Словенії використовується поняття «офіційна мова», а у конституціях України, Словаччини, Білорусії, Литви – поняття «державна мова».

У таких країнах, як Хорватія і Сербія, перевага віддається поняттю «мова для офіційного використання», адже їхнім законодавством взагалі не передбачено таких понять як «офіційна мова» або «державна мова». Так, ст. 12 Конституції Хорватії проголошує: «Хорватська мова та латинський шрифт обов'язкові для офіційного використання у Республіці Хорватія [1]. А ст. 10 Конституції Сербії зазначає: «Сербська мова та кирилиця обов'язкові для офіційного використання у Республіці Сербія» [2].

Конституції Туреччини та Франції наголошують на тому, що мовою держави є мова титульної нації. Очевидно, що йдеться про державну мову, а отже офіційно закріплену.

Існують й такі країни, конституції яких взагалі не містять будь-яких згадок щодо статусу мови. Відповідна практика властива зазвичай унітарним монархічним державам, у тому числі Швеції, Норвегії, Нідерландах, Данії, а також Великобританії, яка взагалі немає писаної Конституції. Переважну більшість населення у цих державах становлять представники однієї титульної нації – відповідно шведської, норвезької, нідерландської, датської і

англійської – як офіційної (державної) має давні звичаї, традиції, і це є очевидним [3, с. 44-45].

Таким чином, провівши аналіз законодавства та конституції країн Європи, ми дійшли до висновку, що існує три типові моделі вирішення проблеми офіційної (державної) мови:

1) модель єдиної офіційної (державно) мови, іншими словами, наявність в країні єдиної загальновизнаної на законодавчому рівні мови, яку повинні поважати та використовувати усі громадяни на всій території держави у всіх сферах життя (Італія, Великобританія, Німеччина, Франція, Португалія, Австрія, Угорщина, Польща, Ісландія, а також всі держави східної та центральної Європи (крім Білорусі), скандинавські та прибалтійські країни (крім Фінляндії), Румунія, Болгарія, Сербія, Туреччина та інші);

2) модель, яка передбачає можливість існування поряд з однією офіційною (державною) мовою інших офіційних мов в окремих її регіонах – офіційної мови регіону (країни, де на певних частинах територій проживають представники відмінних від титульної нації автохтонних інтересів: Македонія, Іспанія, Словенія, Хорватія);

3) модель законодавчого закріплення в державі декілька офіційних (державних) мов (держави, у межах територій яких існують більш-менш чіткі етнічні кордони поміж автохтонними етнічними групами: Ірландія, Швейцарія, Фінляндія, Бельгія тощо) [4, с. 250-251].

З вищесказаного випливає висновок про те, що конституційне право зарубіжних країн на позначення визнаної (визнаних) законами або конституцією мови (мов), якій (яким) державою безпосередньо надано правовий статус обов'язкового застосування усіма сферами публічного життя, а також на всій території держави, зазвичай вживається поняття «державна мова» або «офіційна мова». Аналіз мовної політики та мовної практики держав надав нам можливість виокремити те, що кожна з них вирішує мовну проблему, виходячи зі специфіки мовної ситуації; є країни, яким притаманний поділ у мовному сенсі на відповідні групи через її історичне минуле та сучасні реалії, форму державного правління, адміністративно-територіальний устрій тощо. Тому, тільки після безпосереднього узгодження положень різних законодавчих актів та подальшого подолання суперечностей між ними, можна проводити толерантну, послідовну та виважену державну мовну політику.

1. Конституція Хорватії від 22 грудня 1990 (неофіційний переклад). Інтернет-бібліотека конституцій держав (країн) світу. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=107> (дата звернення 10.06.2023).

2. Конституція Сербії від 30 вересня 2006р. (неофіційний переклад). Інтернет-бібліотека конституцій держав (країн) світу URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=369> (дата звернення 10.06.2023).

3. Клименко Л. С. Законодавче регулювання мовної політики країн світу

(порівняльно-правовий аналіз). *Університетські наукові записки*. 2011 р. № 1. С. 40-46.

4. Абрамова Д. С. Зарубіжний досвід формування та реалізації мовного законодавства і можливості його використання в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 248-254.

Олійник Ю.В.

викладач кафедри теорії

та історії держави і права

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

СУТТЄВІ ОЗНАКИ ПОНЯТТЯ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Права людини є складним багатовимірним явищем, яке має еволюційний характер. Протягом історії розвитку людства вплив прав людини на всі явища і фактори соціальної дійсності був значним. Люди визначали природу, сутність закону, його зміст і спосіб дії. Навіть термін «етика прав людини» з'явився, щоб обґрунтувати загальний статус прав людини і вказати, що кожна людина повинна керуватися ними у своїх діях.

Різні етапи розвитку суспільства відповідали індивідуальним уявленням про права окремої особистості, про те, що дозволено і заборонено в її поведінці. Ці ідеї знайшли вираження в праві, в його функціях, у законодавстві та правозастосуванні, у політиці, в економіці, в соціальних та державних інститутах. Правовий статус особи, її роль і значення в суспільстві, можливість її самореалізації, ефективність і адекватність механізму реалізації і захисту прав і свобод людини, а також значення правової системи і всі закони залежали від цього.

Проведений аналіз історичних документів і наукових праць з історії держави і права дозволяє зробити висновок про те, що світова спільнота пройшла значний шлях у визнанні та гарантуванні права на правничу допомогу в його сучасному розумінні та обсязі. За допомогою найважливіших правових пам'яток в історії людства можна простежити, як окремі елементи права на правничу допомогу розвивалися відповідно до потреб часу і, нарешті, об'єднувалися в єдину, загально визнану структуру, сформульовану в основних міжнародних договорах з прав людини.

Конституційний Суд України зазначає, що забезпечення права кожного на правову допомогу згідно з частиною другою статті 3 статті 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи належного рівня правової допомоги. Такі зобов'язання вимагають встановлення порядку, умов і способів надання такої допомоги в законах України та інших правових актах. Проте не всі спеціальні закони України, зокрема процесуальні норми, містять норми щодо реалізації такого права, що

може призвести до обмеження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу [1].

Право на правову допомогу передбачено:

- засадничими положеннями Конституції України, зокрема, статті 24, яка утверджує рівність громадян у їх конституційних правах та рівність перед законом, рівність прав жінки і чоловіка, включно і їх рівні можливості щодо правового захисту [3].

- положеннями відповідних профільних законів України, зокрема, «Про безоплатну правову допомогу» та «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у яких законодавець послуговувався сталим поняттям «правова допомога», його структурою (видами «правової допомоги») та вищенаведеною його дефініцією [4].

Конституційний Суд України, як орган, що вирішує питання про відповідність Конституції України законів України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 січня 2016 року констатував відповідність вищевказаних змін Основному Закону та резюмував, що пропонується для доповнення Основного Закону Української держави стаття 131⁻² *не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина*, а зміни до частини першої статті 59 Основного Закону України стосовно права кожного на професійну правничу допомогу (ст.131⁻²) враховують той факт, що саме адвокат має необхідний професійний рівень та можливість забезпечити реалізацію права кожного на захист від кримінального обвинувачення та представництво його інтересів у суді (п. 3.17. Висновку) [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 8 чинного Закону України «Про безоплатну правову допомогу», правом на правову допомогу, згідно з Конституцією України та законодавством, наділені усі особи, які перебувають під юрисдикцією України.

Зі змісту вказаного нормативно-правового акта випливає, що різновидом правової допомоги є безоплатна первинна правова допомога (законодавець визначає її як вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 1 ст. 7 аналізованого Закону) [2].

У ст. 9 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» законодавець визначив суб'єктів надання безоплатної первинної правової допомоги та включив у цей перелік органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; фізичних та юридичних осіб приватного права; спеціалізовані установи та центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги [2].

Також у ст. 3 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» суб'єкт законотворчості надає визначення поняття «право на безоплатну правову допомогу», з якого випливає, що така конституційно гарантована можливість надається громадянину України, іноземцю, особі без громадянства, включно і біженцю чи особі, яка потребує додаткового захисту, і передбачає отримання в повному обсязі безоплатної первинної правової допомоги, а у випадках, передбачених нормами національного законодавства, певній категорії осіб гарантується можливість отримати й безоплатну вторинну правову допомогу [2].

Крім цього, слід погодитися з ученими, які вказують, що якщо існує безоплатна правова допомога, то з ймовірністю побутує і платна правова допомога (зокрема, мова йде про договір про надання правової допомоги адвокатом, відповідно до якого клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору та ін. (п. 4 ч. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

Отже, вищевикладене підстави для виокремлення таких суттєвих ознак поняття надання правової допомоги:

- є складовою механізму захисту прав людини;
- зводиться до надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення;
- суб'єктами її надання є органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, а також спеціалізовані установи та центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- надається як безоплатно (первинна та вторинна безоплатна правова допомога), так і на підставі договору про надання правової допомоги адвокатом;
- гарантована кожному.

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text> (дата звернення: 18.06.2023).

2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI/ URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/print>. (дата звернення: 18.06.2023).

3. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 18.06.2023).

4. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 січня 2016 року № 1-в/2016. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-16#Text>. (дата звернення: 18.06.2023).

Олійник Ю.В.

*викладач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ*

Гречишкін Є.Ю.

*здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Під час воєнного стану, коли Україна переживає особливо важкий період, що стає ще складнішим через одночасну реалізацію прагнень нашої держави відновити економіку після загострення пандемічної нестабільності та глобальної макроекономічної нестабільності, дотримання прав людини є важливим аспектом. У таких кризових умовах людські ресурси, які мають унікальні знання, вміння та досвід, залишаються ключовими для збереження неперервності роботи економічних, політичних та соціальних секторів країни. Однак права та свободи людини, як найвища цінність, мають свою специфіку: вони історично змінюються, адаптуються та підпорядковуються соціально-економічним процесам у державі. Це суперечить усталеним принципам гуманізму, але залишається актуальним в умовах війни.

Права та свободи людини та громадянина стають все важливішими в сучасному світі, оскільки вони служать індикатором розвитку правової та демократичної держави, виразником рівня їх дотримання, захисту та гарантій [1, с. 314].

Стаття 3 Конституції України стверджує, що діяльність держави визначає зміст і спрямованість прав та свобод людини, а держава несе відповідальність перед індивідом за свої дії. Забезпечення та гарантування прав і свобод особи є головною обов'язковістю держави [2].

Однією з обґрунтованих причин для обмеження прав людини є введення воєнного стану в державі або на окремих її територіях. Відповідно до статті 1 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", воєнний стан є особливим юридичним режимом, який може оголошуватися на території України або на певних її частинах у випадку збройної агресії, загрози нападу, загрози державній незалежності або територіальній цілісності України. Цей режим надає відповідним державним органам, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування додаткові

повноваження, необхідні для захисту від загрози та забезпечення національної безпеки. Крім того, воєнний стан передбачає тимчасові обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, з визначенням строку їх дії, що обумовлені загрозою [3].

Особливості захисту прав людини визначаються в важливих нормах Міжнародного гуманітарного права (МГП), серед яких особливе місце займає "декларація (застереження) Мартенса". Ця норма була спочатку включена до преамбули Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни в 1899 році, за ініціативою міжнародного юриста та дипломата Ф. Ф. Мартенса. Пізніше вона стала окремою нормою, що була включена до наступних конвенцій МГП з редакційними змінами. Ця декларація Мартенса також була врахована в статтях, що регулюють правові наслідки денонсації Женевських конвенцій I-IV (ст. 63/62/142/158), і в пункті 2 статті 1 Додаткового Протоколу до Женевської конвенції I. В цьому останньому документі декларація Мартенса визначена наступним чином: "У випадках, які не передбачені цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи та бойовики залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, які впливають із постійних звичаїв, гуманних принципів та вимог громадської свідомості" [4].

Отже, ми вважаємо, що під час дії правового режиму воєнного стану дуже важливо, щоб громадяни були належно інформовані про діюче законодавство, яке закріплює їх конституційні права та свободи. Оскільки під час воєнної агресії можливі масові порушення цих прав, влада повинна активно сповіщати населення через посадових осіб про можливість звернення до правоохоронних органів, таких як Національна поліція України, прокуратура, Служба безпеки України, військові адміністрації, або інших діючих владних органів в даній місцевості, для захисту своїх прав.

1. Гончар О.В. Обмеження права особи на свободу пересування при обранні запобіжних заходів у кримінальному процесі України. Університетські наукові записки. Хмельницьк. ун-ту упр. та пр. Хмельницьк, 2013. № 1. С. 314–320. (дата звернення: 04.10.2023).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.10.2023).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 04.10.2023).

4. Гнатковський М. М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини, Київ. 2017. С. 22. Available at: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf (дата звернення: 04.10.2023)

*Петешенкова М.Ю.,
аспірант кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, суддя Дніпровського
апеляційного суду*

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ЯК ФОРМА ЗАТЯГУВАННЯ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТА СПОСІБ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЙОГО УЧАСНИКІВ

Практика застосування процесуального законодавства судами різної юрисдикції з кожним роком збільшується, ускладнюється та формує нові алгоритми дій учасників розгляду правових спорів. Кількість випадків зловживання процесуальними правами та застосування заходів примусу до учасників судового процесу під час розгляду як приватних так публічних спорів залишається досить високою. Негативні наслідки вчинення таких протиправних дій учасниками судового процесу опосередковано відбиваються на строках проведення судового розгляду справ, що призводить, зокрема, до відкладення їх розгляду, застосуванні заходів процесуального примусу тощо.

Відсутність сталого розуміння категорії зловживання процесуальними правами та його кваліфікуючих ознак призводить до низького рівня застосування норм Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) та Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України), що передбачають заходи процесуального впливу щодо недобросовісних учасників судового процесу. Прийняття змін до КАС України та ЦПК України у 2017 та 2020 роках сформувавши засади сучасного механізму запобігання, протидії зловживанням процесуальними правами в адміністративному та цивільному судочинстві та їх припинення, проте правозастосовна практика продовжує виявляти значне коло прогалин законодавства у цій сфері та демонструє різне застосування судами норм КАС України та ЦПК України під час протидії такому зловживанню. Новий механізм запобігання та припинення зловживання процесуальними правами був закріплений у Кодексі адміністративного судочинства України Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1]. Цим законом КАС України та ЦПК України було доповнено наступними нормами, що утворюють базові засади запобігання, припинення та протидії зловживанню процесуальними

правами учасниками судового процесу: 1) п. 9 ч. 3 ст. 2 КАС та п.11 ч. 3 ст. 2 ЦПК визначають одним з принципів судочинства неприпустимість зловживання процесуальними правами; 2) ст. 44 ЦПК та 45 КАС «Неприпустимість зловживання процесуальними правами» визначають перелік та зміст дій, що можуть бути визнані судом як зловживання процесуальними правами; 3) ч. 8 ст. 139 КАС передбачає можливість суду покласти на сторону, що зловживала процесуальними правами судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору; 4) ст.ст. 148 ЦПК та КАСУ визначають, право суду застосувати заходи процесуального примусу для спонукання відповідних осіб до виконання встановлених в суді правил, добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства, а також зміст та порядок застосування таких заходів [2; 3].

Наступним етапом правового регулювання протидії зловживанню процесуальними правами стало прийняття Верховною Радою України 15 січня 2020 року Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» [4]. У пояснювальній записці до законопроекту зазначено, що однією з цілей його розробки стало удосконалення низки норм з метою недопущення зловживання учасниками справи своїми процесуальними правами та оптимізації процедури розгляду справ [5].

В той же час слід засвідчити, що поняття «зловживання процесуальними правами» не закріплено в КАС України, у зв'язку із цим Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду в рішенні №814/218/14 від 13.03.2019 року висловив свою позицію стосовно такого поняття і визначив його як «форму умисних, несумлінних дій учасників процесу, що знаходить своє вираження, зокрема, у вчиненні дій, неспіврозмірних із наслідками, до яких вони можуть призвести, використанні наданих прав всупереч їх призначенню з метою обмеження можливості реалізації чи обмеження прав інших учасників провадження, перешкоджання діяльності суду з правильного та своєчасного розгляду та вирішення спорів, необґрунтованого перевантаження роботи суду» [6]. Однак слід зауважити, що чітких критеріїв зловживання процесуальними правами ні в адміністративному ні цивільному судовому процесі не визначено, це є предметом наукового дослідження, яке базується на практиці діяльності відповідних судів.

Перелік діянь, які кваліфікуються як зловживання процесуальними правами нормативно закріплено в статті 44 ЦПК та 45 КАСУ «Неприпустимість зловживання процесуальними правами», до них віднесено: 1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є

чинним або дія якого закінчилася (вичерпана); 2) подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявленя завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення; 3) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями; 4) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер; 5) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою; 6) узгодження умов примирення, спрямованих на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі. У випадку зловживання учасником судового процесу його процесуальними правами, суд застосовує до нього заходи, визначені цим Кодексом. Статтею 148 ЦПК та 149 КАСУ «Штраф» передбачено, що у випадку «зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід Державного бюджету України з відповідної особи штрафу у сумі від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках». Також у випадку неодноразового зловживання процесуальними правами суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід Державного бюджету України з відповідної особи штрафу у сумі від одного до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Аналіз законодавчо закріплених видів (форм) зловживання процесуальними правами в ЦПК та КАСУ вказує на те, що цей перелік є вичерпним, в той же час судова практика Верховного Суду, яку слід віднести до актів тлумачення законодавства вказує, що судом можуть бути визначені і інші форми зловживання процесуальними правами та відповідно застосовані санкції до учасників судового процесу.

В підсумку слід зазначити, що зловживання процесуальними правами як категорія адміністративного процесуального права по своїй суті є діяльністю учасників судового процесу, що спрямована на затягування судового процесу та здійснення інших дій, що порушують принципи адміністративного судочинства. Форми (види) зловживання процесуальними правами чітко закріплені в процесуальному законодавстві, у тому числі КАС України та ЦПК України. Встановлено, що суддя (колегія суддів) в межах своїх дискреційних повноважень може визнавати інші діяння учасників судового процесу, крім закріплених в законодавстві як зловживання процесуальними правами, якщо такі дії здійснюються умисно, умови та

порядок їх здійснення не передбачено законодавством, спрямовані на безпідставне затягування судового процесу та створення перешкод в діяльності суду по розгляду конкретної справи, отже юридичної підставою застосування відповідальності за їх вчинення може бути не лише норма (норми) процесуального законодавства а й судові рішення.

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48, ст.436.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (з наступними змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст.492.
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15 січня 2020 року № 460-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 29. ст.194.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку». 2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63791 (дата звернення 03.03.2023).
6. Рішення №814/218/14 Касаційного адміністративного суд у складі Верховного Суду від 13.03.2019 року. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_13_03_2019_roku_u_spravi_814_218_14 (дата звернення 03.03.2023).

Сірко А.Г.

ад'юнкт кафедри

адміністративного права, процесу

та адміністративної діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПОЛІЦІЄЮ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Вже понад рік Україна героїчно протистоїть збройній агресії російської федерації. З метою надання відсічі агресору, захисту суверенітету й територіальної цілісності держави, Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 в Україні було введено воєнний стан, який триває і донині [1].

Нагадаємо, що відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий

режим воєнного стану» від 12.05.2015, воєнний стан є особливим правовим режимом, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Слід зауважити, що згідно зі статтею 64 Конституції України, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. До таких випадків належать умови воєнного або надзвичайного стану, за наявності яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції [3].

Як впливає із законодавчих положень, держава наділена широким спектром можливих обмежень прав і свобод в надзвичайних умовах про що свідчить перелік з 18 статей Конституції України.

Переходячи до суб'єктів владних повноважень на яких покладається забезпечення дотримання заходів воєнного стану, слід виокремити Національну поліцію. Це пов'язано із тим, що ч. 4 статті 8 «Законність» Закону України «Про Національну поліцію» передбачено, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4, 1].

Прикладом реалізації таких повноважень поліцією можна вважати застосування нею превентивних і примусових заходів. Приміром, постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1456 було затверджено порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану [5].

Завершуючи огляд законодавства, яким регламентовано забезпечення конституційних прав і свобод людини в період дії воєнного стану в Україні, зупинимось на проблемах, що супроводжують таку діяльність. Так, до основних проблем діяльності поліції в період воєнного стану, що стосуються забезпечення конституційних прав і свобод людини, нами віднесені наступні:

1) Пропорційність у застосуванні примусу. Використання заходів

примусу або обмежень поліцією має бути належно обґрунтованим та не перевищувати необхідних меж для досягнення цілей публічної безпеки;

2) Катування та нелюдське поводження із затриманими та категорична заборона цих явищ. Поліція має діяти у суворій відповідності до законодавства, виключаючи будь-які форми катувань, жорстокого чи нелюдського поводження із затриманими особами;

3) Захист конституційних прав і свобод людини, які не підлягають тимчасовому обмеженню в період дії воєнного стану;

4) Реалізація спеціальних безпекових заходів. Насамперед, запобігання терористичним актам або подібним до них іншим небезпечним подіям.

5) Прозорість та відповідальність. У звичайний період громадський контроль виступає потужним важелем оцінки ефективності поліцейської діяльності. В період воєнного стану механізми громадського контролю за діяльністю поліції істотно обмежуються, що вимагає наявності правових і організаційних інструментів для запобігання зловживанням з боку поліції.

Зазначені нами проблеми пов'язані з дотриманням хиткого балансу між правами людини і діяльністю органів влади, зокрема, Національної поліції, в особливий період воєнного стану. Саме тоді, коли права обмежуються, вони стають найбільш уразливими для порушень та інших протиправних утисків. А отже, навіть коли поліція застосовує тимчасове обмеження прав людини, зазначені заходи мають чітко відповідати положенням Конституції України.

1. Про режим воєнного стану. UkraineInvest. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/response-to-war/helpdesk/martial-law/> (дата звернення 14.06.2023).

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 14.06.2023).

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр#Text> (дата звернення 14.06.2023).

4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 14.06.2023).

5. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#n8> (дата звернення 14.06.2023).

Смірнова І.О.

викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗМІСТ ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ: ПЛЮРАЛІЗМ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ

При підготовці тез доповіді визначено за мету висвітлити існуючу у юридичній науці багатоманітність підходів до розуміння поняття «зміст принципів організації й діяльності державного апарату».

Мова йде про принципи державного апарату, на яких базується його функціонування та діяльність. Багато науковців ототожнюють поняття принципів та засад.

В.О. Боняк у своєму дослідженні здійснила семантичний аналіз слів "засади", "основи" та "принципи", а також формально-логічний та порівняльний аналіз інтерпретацій понять "конституційно-правові засади", "конституційно-правові основи" та "конституційно-правові принципи" свідчить про те, що зміст цих категорій розкривається у такий спосіб: конституційно-правові засади визначаються через принципи, основи, начала, вихідні й головні положення; конституційно-правові основи – переважно через засади та принципи; конституційно-правові принципи – через основні та відправні ідеї, вихідні начала. Схожий зміст цих понять дозволяє вважати їх взаємозамінними та такими, що належать до одного понятійного ряду [3,с.323].

Ю.А. Ведерніков поняттю «принципи організації та діяльності державного апарату» тлумачить як основоположні ідеї, на яких ґрунтується процес формування та функціонування системи державних органів [4,с.110].

Учений пропонує умовно поділяти принципи організації та діяльності державного апарату на дві групи:

-*універсальні* – притаманні всім видам органів державної влади, державному апарату в цілому;

- *спеціальні* – такі, що визначають побудову та функціонування лише окремих органів державної влади і пов'язані зі специфікою здійснення відповідних видів державно-владної діяльності.

До перших правник відносить *пріоритет прав і свобод людини* – закріплення за органами державної влади їх головного обов'язку, який полягає в утвердженні і забезпеченні прав і свобод людини;

2) *єдність і поділ влади* – здійснення органами державної влади своєї

діяльності відповідно до чіткого розмежування сфер їх виключної компетенції та структурної і функціональної єдності їх один з одним;

3) *верховенство права* – гарантування права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб, на відшкодування за рахунок держави шкоди, завданої їх незаконними діями;

4) *законність* – впливає з принципу верховенства права і полягає у тому, що органи державної влади організуються і діють лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законами;

5) *народовладдя* – участь громадян у формуванні і діяльності органів державної влади: гарантування громадянам права на участь в управлінні державними справами, права вільно обирати та бути обраними до органів державної влади, а також права рівного їх доступу до державної служби.

Н.М. Крестовська звертає увагу, що принципами державної влади визначається легітимність, легальність та законність [7, с. 48].

Так, дослідник Г.О. Саміло наголошує на тому, що у своїй організації і діяльності апарат держави керується певними принципами – відправним початком, керівними положеннями, що лежать в основі формування та функціонування державних органів [10, с.65-66].

З них виокремлюються наступні: принцип народовладдя; принцип гуманізму або пріоритету прав та свобод людини; принцип єдності та поділу влади; принцип ієрархічності; принцип виборності та призначуваності; принцип професійної компетенції; принцип змінюваності; принцип гласності.

С.В. Ківалов розглядає принципи державного апарату через аспект державної служби, діяльність якої ґрунтується на низці спеціальних принципів таких як професіоналізм, патріотизм, добросовісність, ефективність, забезпечення рівного доступу до державної служби, політична неупередженість, прозорість, стабільність [6, с.15].

Правник Дмитришина В.А. у своєму науковому дослідженні з даної тематики окремо висвітлює принципи, на яких ґрунтується діяльність кожної з гілок влади (законодавчої, виконавчої та судової), що є законодавчими відправними засадами, які виступають основою формування та організації публічної влади [5, с.12]. З огляду на це, науковець пропонує їх умовно поділити на дві групи:

- універсальні, тобто ті, що притаманні усьому державному апарату в цілому (принцип суверенності та єдності системи органів державної влади; принцип поділу влади; принцип законності; принцип участі громадян у формуванні а діяльності органів державної влади;

- спеціальні, ті що визначають функціонування та побудову лише окремих видів органів державної влади та пов'язані із специфікою здійснення певних видів державної діяльності. На прикладі доцільно буде розглянути діяльність таких органів, як: Кабінет Міністрів України, Верховна

Рада України, Конституційний Суд України [8, с.34].

Діяльність Кабінету Міністрів України базується на принципах: верховенства права, законності, поділу державної влади, колегіальності, відкритості та прозорості, солідарної відповідальності [5, с.12].

Верховна Рада України виступає в якості центральної ланки політичної системи країни, визначає ключові засади внутрішньої та зовнішньої політики. Принципи організації парламенту є: законність, легітимність, виборність, колегіальність, гласність.

Діяльність Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції України базується на принципах: верховенства права, рівноправності суддів, незалежності, колегіальності, гласності, змагальності, повноті та всебічності розгляду справ, обґрунтованості прийнятих рішень [2].

Таким чином, з огляду на вищезазначене, найбільш важливе значення у структурі механізму держави має державний апарат – юридично оформлена система всіх державних органів, які безпосередньо здійснюють управління суспільством, виконують завдання та функції держави. Діяльність як окремих державних органів, так і в цілому державного апарату ґрунтується на принципах їх організації та функціонування. Більшість науковців тлумачать терміно-поняття «принципи організації та діяльності державного апарату» як основоположні ідеї, на яких ґрунтується процес формування та функціонування системи державних органів.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 15.06.2023).

2. Закон України «Конституційний суд України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

3. Боняк В. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монографія. Дніпропетровськ. 2015. С.372

4. Ведерніков Ю.А. Теорія держави і права : підручник. 3-є вид. перероб. і допов. Дніпро, 2017. 480 с.

5. Дмитришина В.А., Materials of the X International scientific and practical conference. 2014, 14 с.

6. Ківалов С.В., Біла Л.Р. Державна служба в Україні : підручник. Одеса, 2003. 363 с.

7. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: елементарний курс : навчальний посібник. Харків : Одісей, 2008. 442 с.

8. Ославський М.І. Виконавча влада в Україні: організаційно-правові засади. Навч. посіб. Київ. 2009. 156с.

9. Петришин О.В. Теорія права і держави. Підручник. Харків, 2015. 368 с.

10. Саміло Г.О. Теорія держави і права : навчальний посібник. Запоріжжя, 2010. 348 с.

Смірнова І.О.

викладач кафедри теорії

та історії держави і права

*Дніпропетровського державного
університету в внутрішніх справах*

ДЕМОКРАТІЯ, ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Демократія як суспільне явище пройшла складний і довгий шлях багатовікового розвитку. Історично демократія має багато типів, форм, особливостей вияву [3]. Так, розрізняють громадську, племінну, античну, буржуазну, постіндустріальну та інші її форми. Теорія демократії свідчить, що, набуваючи різних форм, вона завжди залишається одним з методів організації і здійснення влади, знаряддям певних суспільних сил для проведення політики. Не має і не може бути демократії «взагалі». Завжди були і є конкретні форми її вияву. У наш час демократія стає адекватною тим новим проблемам, що їх висуває перед людством сучасний стан цивілізації. Найповнішого розвитку вона набуває у процесі формування громадянського суспільства і правової держави.

Демократія вимагає, щоб влада повністю належала народові, що здійснює її безпосередньо шляхом прямої участі у вирішенні державних і громадських справ (референдуми, плебісцити, демонстрації, мітинги, збори громадян, народні ініціативи тощо) або через обраних ним представників (депутатів) у представницькі органи державної влади і місцевого самоврядування. Через інститути народних засідателів і присяжних відбувається участь громадян у здійсненні судової влади [3].

Основи демократії, її головні інститути, умови її утвердження і функціонування визначаються, як правило, в Основних Законах держави. Статтею 1 Конституції України проголошено, що вона є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою. Верховенство права розуміється як принцип, що передбачає панування права у життєдіяльності громадянського суспільства і функціонуванні правової держави. Принцип верховенства права зафіксований у частині 1 ст. 8 Конституції України, яка закріплює наступне: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права». Тобто саме він у нашій країні має визначати умови життєдіяльності усього соціального організму, зокрема порядок створення, існування і функціонування державних органів і громадських організацій, соціальних спільностей, відношення до них, а також між собою окремих громадян тощо [1].

Продовжуючи тематику верховенства права, є необхідність у висвітленні питання верховенства права та миру і безпеки. Згідно зі статтею

1 Статуту Організації Об'єднаних Націй, однієї з цілей Організації Об'єднаних Націй є «проведення мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру». Верховенство права забезпечує рівне застосування норм міжнародного права і принципів здійснення правосуддя щодо всіх держав і їхнє рівне дотримання. Дотримання принципу верховенства права сприяє забезпеченню сприятливих умов для досягнення цілей Статуту ООН [2].

Статут ООН забезпечує нормативну основу для налагодження дружніх відносин між державами. Статут ООН, нарівні з більш широким зведенням норм міжнародного права, забезпечує систему підтримки міжнародних відносин. Він сприяє встановленню принципу взаємності між державами в якості суверенних рівних сторін, забезпечує передбачуваний і легітимний характер їх дій в рамках узгодженої багатосторонньої системи і засобів для врегулювання спорів, що виникають. Особливо важливе значення для підтримання миру і безпеки мають принципи територіальної цілісності, відмови від загрози силою або її застосування будь-яким способом, несумісним з положеннями Статуту ООН, і прихильність виконанню міжнародних правових зобов'язань.

Стаття 33 Статуту ООН має основоположне значення для попередження конфліктів і мирного врегулювання спорів. Сторони того чи іншого міжнародного спору мають можливість приймати різні заходи і мають доступ до механізмів врегулювання спорів, включаючи переговори, розслідування, посередництво, примирення, арбітраж, судове врегулювання і задіяння регіональних установ або механізмів [2].

Суворе дотримання принципу верховенства права, що забезпечує захист прав людини, сприяє запобіганню і пом'якшенню наслідків злочинів із застосуванням насильства і конфліктів шляхом створення легітимних механізмів врегулювання конфліктів та вжиття заходів, що стримують зростання злочинності і насильства. І навпаки, низький рівень економічного розвитку і нерівність можуть породжувати злочини та насильство. У зв'язку з цим принцип відповідальності за захист, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН в Підсумковому документі Всесвітнього саміту 2005 року, не втратив своєї актуальності. Він підкреслює важливість надання підтримки національним правоохоронним і правозахисним установам для забезпечення того, щоб уряди мали всі необхідні інструменти, що дозволяють виконувати їх зобов'язання щодо захисту населення від геноциду, злочинів проти людяності, військових злочинів і етнічних чисток; в ньому також міститься заклик до міжнародного співтовариства надати підтримку таким зусиллям [3].

У ситуаціях збройного конфлікту забезпечення захисту цивільних осіб є першочерговим завданням Організації Об'єднаних Націй. Будь-який захист, чи то фізичний, політичний чи той, що забезпечується шляхом створення безпечних умов, повинен ґрунтуватися на принципі верховенства права та має

бути спрямований на те, щоб зробити чинні закони практично корисними у важких умовах. Застосовна нормативно-правова основа і зобов'язання держав-членів мають основоположне значення у всіх сферах здійснюваної діяльності щодо забезпечення захисту. Для забезпечення більш ефективного захисту цивільних осіб держави-члени повинні дотримуватися відповідних міжнародних договорів, включати їхні положення до національного законодавства і створювати ефективно функціонуючі установи та механізми внутрішнього контролю. Аналогічну важливу роль відіграють освіта та інформація, яка стосується обов'язкових норм і забороненої практики, кримінального переслідування в разі вчинення відповідних порушень.

Створення правоохоронних установ має виключно важливе значення для вирішення нагальних завдань у галузі забезпечення безпеки, а також забезпечення стабільності, необхідної для зміцнення процесу миротворчості. Ефективні судові органи і виправні установи, поряд з підзвітною поліцією і правоохоронними установами, які в повній мірі дотримуються прав людини, мають важливе значення для відновлення миру і стабільності на ранньому етапі постконфліктного періоду. Це дозволяє залучати до відповідальності осіб, які вчинили злочини, сприяє мирному врегулюванню спорів, відновленню довіри і забезпеченню соціальної згуртованості на основі принципу рівних прав. Створення таких умов має рівною мірою важливе значення для забезпечення миру і безпеки і сталого розвитку. У зв'язку з цим Організація Об'єднаних Націй визнає необхідність застосування широкого підходу шляхом надання підтримки всім компонентам системи кримінального судочинства. В рамках всеосяжного підходу, що передбачає зміцнення верховенства права і більш ефективного здійснення прав людини, важливо надавати підтримку зусиллям з реформування сектора безпеки, що вживаються під національним керівництвом.

Однією з найбільш серйозних загроз для миру і безпеки є злочини, які, незважаючи на те, що вони відбуваються на національній території, виходять за національні кордони і зачіпають усі регіони та в кінцевому підсумку міжнародне співтовариство в цілому. Це наростаюча проблема в області верховенства права та захисту прав людини, яка свідчить про наявність їх тісного зв'язку зі світом і безпекою [2].

Беззаперечно, що процес Європейської інтеграції України вимагає здійснення й інших заходів. Але необхідно системно, комплексно і послідовно реформувати вітчизняні суспільство і державу.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>

2. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 черв. 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

3. Колодій А. М. Демократія, верховенство права та права людини у контексті європейської інтеграції України. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Київ. 2008 р. № 2. С. 33-38.

Стахура А.П.

аспірант кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Сьогодні Україна виборює право на збереження демократичних цінностей, вільний розвиток та набуття повноправного членства у Європейському Союзі. Наближаючись до європейських демократичних стандартів, національне законодавство зазнає змін і доповнень, спрямованих на більш ефективний захист прав і свобод кожного в Україні.

Варто погодитись із думкою авторів Тлумачного термінологічного словника з конституційного права під загальною редакцією Л.Р. Наливайко у тому, що Конституція (лат. *constitutio* – устрій) – це основний закон держави, який закріплює державний та суспільний лад, порядок організації і здійснення державної влади, визначає основні державно-правові інститути, порядок їх організації та компетенцію, принципи взаємовідносин особи й держави і так встановлює принципи регулювання суспільних відносин [1, с. 286-287].

В зв'язку із цим, Конституція України від 28.06.1996 виступає Основним Законом, який серед іншого, визначає засади гендерної рівності в Україні [2].

У свою чергу, досягнення гендерної рівності є ключовим елементом у реалізації місії Ради Європи, суть якої – захищати права людини, підтримувати демократію та забезпечувати принцип верховенства права. Як випливає зі вступу до Стратегії гендерної рівності ради Європи на 2018-2023 роки, гендерна рівність передбачає рівні права для жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, а також їх однакову значущість, можливості, обов'язки та участь у всіх сферах суспільного й особистого життя. Так само вона означає рівний доступ жінок і чоловіків до ресурсів та розподіл цих ресурсів між ними [3, с. 5].

Конституційно-правові засади забезпечення гендерної рівності в Україні визначаються Основним Законом та деталізуються низкою нормативно-правових актів, які гарантують рівні права та можливості для всіх громадян України, незалежно від їх статі.

Спираючись на аналіз конституційних положень, можна зазначити, що гендерна рівність в Україні гарантована наступними статтями:

– Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21);

– Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям (стаття 24);

– Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб (стаття 43);

– Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49);

– Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї (стаття 51);

– Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (стаття 52) [2].

Варто зазначити, що поряд із загальними нормами, що забезпечують гендерну рівність в Україні, можна вказати про рівність суб'єктів права власності перед законом (стаття 13), про рівність об'єднань громадян (стаття 36) та про рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (стаття 129) [2].

Погоджуючись із тим, що найбільш деталізовано гендерну рівність визначено положеннями статті 24 Конституції України, необхідно звернути увагу на те, що одночасно зазначена стаття включає гендерну асиметрію, тобто рівність «у громадсько-політичній діяльності, у здобутті освіти професійній підготовці, у праці та винагороді за неї, але не передбачено рівних можливостей у сімейній та всіх інших сферах життя» [4, с. 3]. Таким чином, стає очевидною доцільність і необхідність подальшого удосконалення норм вітчизняного права для забезпечення гендерної рівності в Основному Законі держави – Конституції України, а також у прийнятих для уточнення її положень законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів.

У цілому ж, конституційно-правові засади забезпечення гендерної рівності в Україні утворюють собою своєрідний «фундамент» для можливості практичного втілення рівних умов для жінок і чоловіків у всіх

сферах суспільного життя, унеможливлення будь-яких проявів дискримінації на основі статі. Отже, конституційно-правові засади забезпечення гендерної рівності в Україні слугують невід'ємною складовою для розвитку демократичного суспільства з високим рівнем правової культури.

1. Глумачний термінологічний словник з конституційного права / ред. Л.Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Пресс, 2016. 628 с.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр#Text> (дата звернення 14.06.2023).

3. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 рр. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> (дата звернення 14.06.2023).

4. Питання гендерної рівності в конституційному процесі. Міжнародний центр перспективних досліджень. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/pitannya_genderno_r_vnost_v_konstituc_ynomu_proces_.pdf (дата звернення 14.06.2023).

Шевчук В.С.

аспірант кафедри

адміністративного права, процесу

та адміністративної діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Важливим питанням на шляху пізнання сутності громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів є те, що пов'язане із з'ясуванням системи суб'єктів його здійснення. Ми вважаємо, що за відсутності нормативного врегулювання системи суб'єктів громадського контролю за діяльністю поліції, зокрема та правоохоронних органів в цілому є логічною та науково-обґрунтованою, і може бути покладена в основу систематизації, аналіз якої буде наведено нами нижче.

До суб'єктів громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів можна віднести громадян та громадські організації. Основи громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів закладені в Конституції України, так: «громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» (ст. 38 КУ); «усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у

встановлений законом строк» (ст. 40 КУ) [1]. В Конституції України визначені окремі форми громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, зокрема: право оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності правоохоронних органів, їх посадових і службових осіб (ст. 55 КУ); право звертатися за захистом своїх прав порушених посадовими особами правоохоронних органів до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст. 55 КУ). Часткова реалізація цих прав визначена на рівні Законів, зокрема: в Законі України «Про звернення громадян» визначено право громадян України звернутися до правоохоронних органів, їх посадових і службових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення [2]; в Законі України «Про доступ до публічної інформації» [3] закріплено порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес в тому числі до публічної інформації, розпорядником якої є правоохоронні органи, у визначено Законом порядку.

На рівні законодавчих та підзаконних актів, які регламентують діяльність правоохоронних органів визначено механізми реалізації громадського контролю. Наприклад, в ст. 86 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що з метою інформування громадськості про діяльність поліції керівник поліції та керівники територіальних органів поліції раз на рік готують та опубліковують на офіційних веб-порталах органів поліції звіт про діяльність поліції. Щорічний звіт про діяльність поліції та територіальних органів поліції повинен містити аналіз ситуації зі злочинністю в країні чи регіоні відповідно, інформацію про заходи, які вживалися поліцією, та результати цих заходів, а також інформацію про виконання пріоритетів, поставлених перед поліцією та територіальними органами поліції відповідними поліцейськими комісіями Також зазначено, що керівники територіальних органів поліції зобов'язані регулярно оприлюднювати статистичні та аналітичні дані про вжиті заходи щодо виявлення, запобігання та припинення порушень публічного порядку на офіційних веб-порталах органів, які вони очолюють [4]. В той же час тут необхідно вказати на те, що відповідно до ст. 90-1 цього Закону під час дії воєнного стану такі форми громадського контролю за діяльністю поліції не здійснюються з урахуванням захисту інформаційних ресурсів та неможливістю їх поширення в інтересах національної безпеки та оборони [5]. На підзаконному рівні, зокрема в Порядку розгляду звернень та організації проведення особистого прийому громадян в органах та підрозділах Національної поліції України закріплено механізм приймання, реєстрації,

розгляду звернень громадян, контролю за виконанням доручень за результатами розгляду звернень громадян та дотриманням строків їх розгляду, основні вимоги до організації проведення особистого прийому громадян і ведення діловодства за зверненнями громадян [6].

Попри існування нормативно закріпленого механізму реалізації громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, в тому числі шляхом подання, розгляду звернень громадян та надання відповідей на громадські запити прямої вказівки на обов'язок посадових та службових осіб правоохоронних органів (прокуратури, Національної поліції, Національної гвардії України, Державної служби з питань надзвичайних ситуацій, органів служби безпеки, антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК, Нацагентство з повернення активів), Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Служби зовнішньої розвідки України, органів митного контролю, органів охорони державного кордону, органів і установ виконання покарань)) щодо розгляду звернень громадян та надання відповідей на звернення громадян, як однієї із форм обслуговуючої діяльності цих органів не зазначено. У зв'язку з цим законодавчі акти, які регламентують правовий статус вищевказаних правоохоронних органів, у статті, яка визначає обов'язки їх посадових та службових осіб необхідно доповнити нормою наступного змісту : «здійснюють розгляд звернень громадян та особистий прийом громадян з підстав та у порядку визначеному законодавством».

Найбільш дієвим суб'єктом громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів є громадські організації загальної спрямованості; громадські організації правоохоронного спрямування; ЗМІ. Закон України «Про громадські об'єднання» передбачає, зокрема, наступні права громадських організацій України: одержувати від органів державної влади й управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей і завдань, вносити пропозиції до органів влади та управління тощо. Вказані права теоретично можуть бути використані з метою досягнення прозорості та відкритості діяльності правоохоронних органів.

При аналізі Закону України «Про громадські об'єднання» [7] можна зробити висновок, що контрольні повноваження за діяльністю правоохоронних органів об'єднання громадян реалізують під час: представлення і захисту своїх законних інтересів та законних інтересів своїх членів (учасників) у правоохоронних органах; участі у формуванні правоохоронної політики; проведення масових заходів (зборів, мітингів, демонстрацій тощо); одержання від правоохоронних органів інформації, необхідної для реалізації їх цілей і завдань; направлення звернень до правоохоронних органів; розповсюдження інформації і пропагування своїх ідей та цілей; заснування засобів масової інформації.

Отже, на нашу думку, до вищевказаних прав об'єднань громадян у сфері забезпечення публічного порядку необхідно віднести і такі, як

можливість проводити наукові дослідження з проблем діяльності правоохоронних органів щодо дотримання прав і свобод людини та громадянина; проводити громадську експертизу проектів нормативних актів з питань діяльності правоохоронних органів, надавати свої висновки і пропозиції відповідним державним органам; брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності правоохоронних органів.

Окрім звернення громадян існують і інші форми опосередкованого громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, зокрема: 1) участь громадськості в обговоренні та підготовці нормативно-правових актів, які регулюють діяльність правоохоронних органів; 2) участь представників громадськості у відборі кадрів до правоохоронних органів та проходження атестації кадрів; 3) участь представників громадськості при проведенні службової перевірки щодо скарг на дії чи бездіяльність правоохоронців; 4) організації опитування громадської думки про діяльність правоохоронних органів; 5) участь правозахисних громадських організацій у розробці програм діяльності правоохоронних органів; 6) виступи в ЗМІ, дописи та коментарі в соціальних мережах в яких інформується громадськість про результати роботи правоохоронних, обговорюються проблеми в їх діяльності, надаються пропозиції про покращення діяльності в тому числі формі направлення пропозицій. Найбільш організованим суб'єктом громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів є ЗМІ (медіа), саме ЗМІ мають забезпечувати максимально об'єктивне і повне інформування громадян про діяльність правоохоронних органів, бути незалежними та незаполітизованими в оцінці їх діяльності, змінювати вектор громадського контролю від тотальної критики діяльності правоохоронних органів до реклаमाції їх діяльності. В межах даної публікації неможливо розкрити всі форми та засоби громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів з боку ЗМІ, що потребує поглибленого аналізу в метях окремої публікації.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №47. Ст. 256.

3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Голос України* від 06.08.2015. № 141-142.

5. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 5 березня 2022 року № 2123-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 37. Стор. 64. Ст. 1977.

6. Про затвердження Порядку розгляду звернень та організації проведення особистого прийому громадян в органах та підрозділах Національної поліції України:

Наказ МВС України від 15.11.2017 № 930. *Офіційний вісник України*. 2018. № 8. Стор. 323. Ст. 319.

7. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст.1.

Агаєва В.І.

*слухач 1-го курсу магістратури
здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Боняк В.О.

*завідувач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, доктор юридичних наук,
професор*

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ, СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Конституція України є фундаментальним законодавчим актом, який визначає основні принципи функціонування держави, права та свободи громадян, а також організацію та повноваження державних органів. Цей документ, який був прийнятий в 1996 році, знаходиться в історичному контексті багаторічної боротьби за незалежність та демократію в Україні [1].

Шлях України до своєї незалежності та формування конституційних принципів був непростим і пов'язаний з численними випробуваннями та змінами у політичному ландшафті. Значний вплив на становлення української конституційної традиції мали події, які відбувалися на протязі останніх століть.

У ХІХ столітті, під впливом національного руху та боротьби за українську самостійність, українські політичні діячі висували ідеї формування конституційного ладу, що гарантував би народовладдя та права громадян. Наприклад, Конституція Пилипа Орлика 1710 року визнавала права й свободи козацтва та закріплювала засади внутрішньої та зовнішньої політики.

Після Першої світової війни та розпаду Імперії, Україна проголосила свою незалежність в 1918 році та прийняла свою першу конституцію – «Мала Конституція» Української Народної Республіки (УНР). Цей акт закладав основні політичні, правові та соціально-економічні засади молодій державі.

Проте, внаслідок розколів та конфліктів, УНР не змогла зберегти свою незалежність.

Після Другої світової війни та під впливом радянського режиму, Україна стала частиною Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Протягом цього періоду, українські конституції були спрямовані на закріплення принципів радянської системи влади та соціально-економічної організації.

Згодом, під кінець 1980-х - початку 1990-х років, коли в Україні виникли масові національно-демократичні рухи та прагнення до самостійності, було встановлено момент перелому. Внаслідок Революції Гідності та розпаду СРСР, Україна оголосила про свою незалежність в 1991 році. Цей період став підґрунтям для створення сучасної Конституції України [2, с.123].

У 1996 році була прийнята діюча Конституція України, яка закріпила принципи демократії, прав людини та правової держави. Цей документ відображає народну волю та визначає основні засади функціонування держави, її відносин з громадянами та міжнародним співтовариством.

Подальший розвиток конституціоналізму в нашій державі відбувається в контексті швидких змін у світі, соціально-економічних трансформацій та розвитку нових технологій. Серед ключових викликів слід виокремити такі, як:

1. Зміцнення демократії та правової держави. Розвиток демократичних інституцій, забезпечення відповідності законодавства міжнародним стандартам, незалежність судової системи та боротьба з корупцією залишаються актуальними завданнями. Важливо забезпечити дотримання прав та свобод громадян, а також створити ефективну систему взаємодії між державними органами та громадськістю.

2. Децентралізація та регіональний розвиток. Реформа місцевого самоврядування, забезпечення широких повноважень та фінансової автономії місцевих органів влади є важливими кроками для забезпечення ефективного розвитку регіонів. Рівноправність, включаючи культурну та мовну автономію, є одним з ключових принципів, які потрібно врахувати.

3. Економічний розвиток та соціальна справедливість. Забезпечення стабільного економічного зростання, створення сприятливих умов для бізнесу, боротьба з бідністю та соціальними нерівностями є викликами, з якими потрібно впоратися. Конституція повинна гарантувати економічні права громадян, а також забезпечувати раціональне використання природних ресурсів та охорону навколишнього середовища.

4. Кібербезпека та захист особистих даних. Зростання впливу інформаційних технологій вимагає створення ефективної системи кібербезпеки та захисту особистих даних громадян. Забезпечення цифрової безпеки та боротьба з кіберзлочинністю стають невід'ємною частиною сучасних викликів.

5. Міжнародна інтеграція та співпраця. Україна активно співпрацює з міжнародними партнерами та прагне до інтеграції в європейські та світові структури. Викликом є гармонізація внутрішнього законодавства з міжнародними стандартами та забезпечення дотримання зобов'язань, що впливають з участі в міжнародних організаціях [3, с.431].

Вказані вище виклики вимагають впровадження необхідних реформ для забезпечення сталості держави, подальшого удосконалення механізму захисту прав та свобод людини.

Отже, Конституція України, що була прийнята в 1996 році, має глибокий історичний контекст, витканий з поступу боротьби за незалежність та демократію. Цей документ визначає основні принципи функціонування держави, права та свободи громадян.

Однак, сучасні виклики ставлять перед державою і суспільством нові завдання: зміцнення демократії, захист прав та свобод громадян, децентралізація влади, розвиток економіки та соціальна справедливість, кібербезпека та міжнародна співпраця – це лише деякі з них.

Перспективи подальшого розвитку нашої країни полягають у її адаптації до нових викликів, реформуванні та забезпеченні сучасних принципів демократії, правової держави та соціальної справедливості. Зміцнення демократичних інституцій, захист прав та свобод громадян, розвиток регіонального самоврядування, ефективна економіка та міжнародна інтеграція – це ключові напрями майбутнього розвитку України.

Ці напрями є об'єктивно назрілими, вимагають конституційної реформи, яка буде гарантувати подальший розвиток нашої країни, сприятиме консолідації суспільства, підвищить рівень довіри до органів публічної влади, а також слугуватиме як інтеграції України у європейське співтовариство, так і зміцненню авторитету держави на міжнародній арені.

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996 р. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.06.2023 р.)

2. Качурінер В. Л. Конституційне право України : навчально-методичний посібник. В. Л. Качурінер, А. О. Згама. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 258 с.

3. Конституційне право України : підручник. Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.; за заг ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.

Болгаренко В.М.

здобуач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Смірнова І.О.

*викладач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК

Конституція України є основним законодавчим актом, який визначає конституційний лад, засади функціонування держави та права і свободи громадян. Як найвищий правовий акт країни, відіграє вирішальну роль у формуванні та розвитку нашого суспільства. Вона визначає принципи, цінності та основні права громадян, а також встановлює механізми функціонування державних органів та системи правосуддя. У світлі складних трансформаційних процесів, які відбуваються у сучасному суспільстві, аналіз Конституції стає особливо актуальним. Зміни у політичній, економічній та соціальній сферах вимагають постійного оновлення та адаптації конституційних норм до нових реалій.

Конституція України була прийнята 28 червня 1996 року і стала першим конституційним актом незалежної України. Вона закріпила принципи демократії, права на самовизначення, соціальної справедливості та права людини. Конституція України також визначила структуру держави, засновану на принципах розділу влади та балансу між гілками влади. Основними засадами Конституції України є демократія, правова держава, соціальна справедливість, громадянські права і свободи, влада народу та державний суверенітет. Ці засади забезпечують розвиток України як суспільства з правовим устроєм, що гарантує захист прав і свобод громадян. Конституція України гарантує широкий спектр прав і свобод громадян. Серед них - право на життя (ст.27) , свободу слова і думки (ст.34), віросповідання (ст.35), право на приватну власність (ст.30), право на справедливий судовий процес (ст.55), право на освіту (ст.53) та багато інших [1].

Ці права є невід'ємною частиною громадянського суспільства та сприяють створенню умов для гідного життя кожного громадянина.

Воєнний стан, згідно ст. 1 Закону України «Про правовий режим

воєнного стану», обмежує конституційні права і свободи людини і громадянина та права і законні інтереси юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. У сучасних реаліях та умовах воєнного стану, введеного Указом Президента України [3] з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації Конституція України стикається з рядом викликів, які потребують уваги та адаптації. Деякі з таких викликів включають:

1. Забезпечення прав і свобод громадян: Воєнний стан може призвести до обмеження деяких основних прав і свобод громадян, які забезпечуються Конституцією. Згідно, ст. 3 Указу Президента визначено, що на час дії воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України.

2. Збереження правової держави: В умовах воєнного стану може бути порушено певні принципи правової держави, зокрема незалежність суду, принципи правосуддя та розподіл влади. Важливо забезпечити, щоб конституційні гарантії були захищені незалежно від обставин, що дозволить зберегти довіру громадян до системи правосуддя та влади.

3. Функціонування державних інституцій: Воєнний стан може створити складнощі для роботи державних інституцій, особливо у військових та прикордонних зонах. Важливо забезпечити ефективне функціонування інституцій, зокрема управління, правоохоронних органів та судів, щоб забезпечити права громадян і зберегти стабільність в країні.

4. Зміна конституційних норм: У випадку воєнного стану можуть виникнути потреби внести зміни до конституційних норм, щоб врахувати особливості ситуації та забезпечити ефективне управління країною. Проте, внесення таких змін повинно відбуватись в рамках законодавчої процедури та з урахуванням принципів демократії та правової держави.

Сучасні реалії та умови воєнного стану ставлять Конституцію України перед великими викликами. Загрози для національної безпеки, тероризм, агресія з боку інших держав – усі ці фактори потребують відповідних реакцій та можливих змін у конституційному порядку. Однак, зміни повинні відбуватися в рамках законодавчої процедури та з урахуванням принципів правової держави та демократії, щоб забезпечити захист прав громадян та зберегти стабільність країни.

У результаті повномасштабного вторгнення Російської Федерації було зруйновано понад 140 тисяч будинків українців, близько 18 тисяч із яких – багатопверхові, повідомив уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець [4]. Також дослідження, яке проводилося з 24 лютого по 15 травня, задокументувало тисячі порушень прав як цивільних громадян, так і комбатантів, зокрема, права на життя, свободу та особисту недоторканність. УВКПЛ перевірило численні твердження про вбивства та сумарні страти, свавільні затримання й насильницькі зникнення, катування та

жорстоке поводження, а також про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом [5].

Конституція України відіграє важливу роль у суспільному розвитку, встановлюючи основні принципи демократії, правової держави та поділу державної влади. Виклики сучасності та умови воєнного стану вимагають уважного аналізу та можливих змін у конституційному порядку, зберігаючи при цьому цінності та принципи, на яких ґрунтується держава.

1. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення 25.05.2023)

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану.» від 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 25.05.2023).

3. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ 64/2022 . Про введення воєнного стану в Україні : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 25.05.2023).

4. “Понад 140 тисяч будинків було зруйновано в Україні в результаті повномасштабного вторгнення РФ” . Інформаційне Агентство INTERFAX-Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/887490.html>

5. СИТУАЦІЯ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО НАПАДУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-06-29/2022-06-UkraineArmedAttack-UA.pdf>

Брусенцева М.С.,

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Жеглінська Т.О

старший викладач кафедри

теорії та історії держави та

права Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ІДЕОЛОГІЧНА ОСНОВА ПОБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Конституціоналізм як основа побудови правової держави на даному етапі становить особливий інтерес. Підвищена увага вчених до питань конституціоналізму проявляється останніми десятиліттями у зв'язку із крахом авторитарних режимів у колишніх пострадянських і постсоціалістичних державах. Усе ще спостерігається суперечність між

державою і суспільством у сучасних умовах пошуку нової моделі конституційного розвитку України [1].

Конституціоналізм як правова категорія постійно вдосконалюється та розвивається, реалізуючи свої постулати в конституції як в Основному Законі країни, у політичних інститутах, у правових поглядах, так і у принципах та механізмах. Отже, конституціоналізм не обмежується нормативною основою держави (конституцією). Це багатогранна категорія, що еволюціонує.

Правового терміна «Конституціоналізм» як і, як і конституційних цінностей не визначено. В основному різні автори розробляють його у трьох підходах:

Перший підхід, виражений у юридичних дослідженнях, визначає конституціоналізм як державне правління, обмежене конституцією.

Другий підхід бачить у конституціоналізмі вчення про конституцію, як основний закон держави і суспільства та їх взаємовідносини.

Третій підхід, який у політології, стверджує, що конституціоналізм- це політична система, заснована на конституційних методах правління [1]

На наш погляд з усіма наданими підходами складно не погодитися. Тому що кожен містить елементи, які містяться в конституціоналізмі. Дійсно конституціоналізм є системою, у якій безліч складових елементів як інститутів, норм Конституції України, і навіть аксіологічні аспекти як цінностей, які є взаємозв'язком нашого суспільства та держави.

Не викликає сумнівів тісний взаємозв'язок конституціоналізму та конституційного порядку, при цьому конституціоналізм постає як прояв конституційної культури, що визначає наявність у житті конкретного соціуму працюючих конституційних цінностей, що є основою правової системи держави [2].

Саме конституціоналізм, виступаючи фундаментальним виразом правової культури, повинен упорядковувати потреби громадян у реалізації природних прав людини та прагнення контролю держави та участі в управлінні державою. Це, звісно, в ідеалі.

Аналізуючи сучасний український конституціоналізм, вчені доходять до не зовсім сприятливих і втішних висновків: у країні лише фрагментарно реалізуються конституційні цінності. Насправді, спостерігається певний дефект конституціоналізму що створює загрозу неповноцінного забезпечення верховенства Конституції як Основного Закону держави.

При всіх істотних недоліках українського конституціоналізму причини його дисбалансу не у тексті Конституції України [3]. Вони набагато глибші – у недостатній реалізованості конституційних цінностей у реаліях сьогодення.

Для повноцінного втілення у життя ідей конституціоналізму необхідне гармонійне співіснування двох основних носіїв і втілювачів цих ідей: народу, який безпосередньо бере участь у політичному житті демократичної держави, і органів публічної влади, які цю владу реалізують.

Ця гармонія порушується обома сторонами, при цьому народ часто

просто не готовий чи не бажає ні в чому суспільно-політичному брати участь, а органи публічної влади використовують владу не на користь народу.

При цьому вкрай важливе і необхідне формування соціального середовища у суспільстві, де ідеї конституціоналізму, втілені в конституції, реалізовуватимуться в соціумі як життєво важливі елементи його існування.

Всі цінності конституціоналізму, проголошені в Конституції України, повинні підтримуватися всім ладом суспільного та державного життя, коли буде сформовано відповідальну перед громадянами державу. Ці процеси мають на увазі широкомасштабну модернізацію держави на міцній функціонуючій правовій основі.

Трансформувати суспільство досить складно, так як ідеї конституціоналізму лише поступово проникають у свідомість людей. Конституціоналізм має стати основою світогляду громадян, лише у такому разі буде необхідний результат перетворень. А це можливо лише шляхом розвитку правової культури та правосвідомості, які формують ставлення суспільства до держави [1].

Отже, конституціоналізм утворює ідеологічну основу для побудови правової держави, де Конституція є надзаконом, а її приписи є обов'язковими для всіх громадян і органів влади. В Україні конституціоналізм є ідеологічним підґрунтям для захисту прав і свобод громадян, стабільності політичного процесу і розвитку демократичних інститутів.

1. Кичун В.О., Онишук І. І. Конституціоналізм як зміст механізму застосування Конституції України. Вісник Конституційного Суду України. 2021. с. 50-58.

2. Федоренко В.Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені ЕО Дідоренка 2.86. 2019. с. 78-94.

3. Тертишник В.М. Конституційна реформа: пошук нової парадигми українського конституціоналізму. 2017.

Горобець В. В.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник :

Боняк В.О.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ*

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Події, які відбуваються на території України, мають загальнонаціональний характер та характеризують українців, як згуртований і мужній народ. Воїни-захисники ще з 2014 року (від початку антитерористичної операції, далі – АТО) заради збереження суверенітету, незалежності та територіальної цілісності держави віддають країні найцінніше: фізичне і психічне здоров'я, соціальне буття у суспільстві та можливість постійного прямого контакту з близькими людьми. Події війни впливають на учасників бойових дій як форсованістю, так і частотою їх повторювань. З огляду на це проблематика соціальної та психологічної реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей є вкрай важливою і актуальною, і, по суті, є питанням національної безпеки країни.

Починаючи з 2014 року ця проблема практично постійно перебуває у сфері наукового інтересу вітчизняних учених, вирізняється своєю актуальністю, важливістю та багатоаспектністю. У своїх працях дослідники акцентують увагу на таких її аспектах:

- на загальнодержавному значенні реабілітації учасників бойових дій в умовах війни;
- на важливості такої діяльності, як складової обороноздатності країни;
- на необхідності системної і належної діяльності державних організацій із забезпечення всіх видів соціальної реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей [1].

Аналіз доктринальних джерел надає нам можливість виокремити декілька груп наукових праць, в яких досліджується обрана проблематика, а саме:

- наукові дослідження періоду незалежності України, які присвячені питанням соціальної реабілітації різних категорій населення (інвалідів, дітей,

включно і соціальної реабілітації військовослужбовців включно, котрі були задіяні у військових конфліктах) (1991 – 2014 рр.);

- роботи учених, в яких розглядалась проблематика соціальної реабілітації учасників антитерористичної операції (АТО/операції об'єднаних сил (ООС)) – з початку окупації території Автономної Республіки Крим та збройного конфлікту на сході України (2014 р. – до лютого 2022 р.);

- наукові праці, які присвячені різним видам соціальної реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей, що були опубліковані після початку повномасштабної військової агресії російсько федерації (з початку введення в Україні правового режиму воєнного стану 24 лютого 2022 р. до теперішнього часу). За географічним чинником – це ґрунтовні дослідження учених Хмельниччини, Вінниччини, міст Києва, Дніпра, Харкова і Полтави та інших регіонів нашої держави.

Першу групу доктринальних джерел складають роботи вітчизняних учених, що торкалися питань історії, загальної теорії і практики реабілітаційної діяльності (роботи Л.І. Романовської [2], С.Я. Харченко, М.С.Кратінова, Л.Ц. Ваховського, О.П. Песоцької, В.О. Кратінова, О.Л. Карамана [3], А.Г. Горілого [4], видів такої роботи (праця І.Р.Мисули, Л.О. Вакуленко [5]) та ін.

Важливо, що праці цих дослідників заклали основи знань з обраної тематики, надали уяву про види, засоби, принципи організації та здійснення медико-соціальної реабілітації [5].

Такі наукові роботи, які безпосередньо присвячені соціальному захисту військовослужбовців, висвітлюють проблематику історичного аспекту соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України у 1991–2005 рр. (автор С. Корольов) [6], питання їх відновлення (дослідження на тему «Реабілітація військовослужбовців в Україні. Загальні проблеми та особливості організації під час воєнного стану») [7] та соціально-психологічну реабілітацію військовослужбовців із районів військових конфліктів (праця В.О. Лескова) [8].

Аналізуючи роботу В.О. Лескова слід акцентувати увагу на висвітленні ним моделі соціально-психологічного реабілітації ветеранів бойових дій, компонентами якої є теоретико-методологічні основи соціально-психологічної реабілітації в психології; профілактика психогенних захворювань та інших психічних розладів, що отримані військовослужбовцями під час виконання бойових дій та соціально-психологічна реабілітація; підготовка учасників бойових дій до умов цивільного життя як найголовніший компонент здійснення ефективної реабілітації та ін.

Друга група джерел представлена науковими і навчальними працями учених – медиків, психологів, правників, що присвячені комплексній реабілітації учасників Антитерористичної операції та військовослужбовців Операції об'єднаних сил в Україні (роботи В.І. Шевчука, Н.М. Беляєвої,

О.Б.Яворовенко [9]. О. Д. Замашкіної [10].

Третя група досліджень представлена науковими роботами вітчизняних учених О.В. Тімченка [11], М.М. Матяша [12], О.А. Мельниченка Л.В. Моїсеєнко [13], що присвячені проблемі надання допомоги та підтримки учасникам бойових дій та шляхам підвищення ефективності медико-соціально-психологічної реабілітації такої категорії осіб.

Проблематика підвищення ефективності надання соціальної реабілітації в нинішніх умовах є предметом багатьох науково-практичних заходів, серед яких Міжнародна науково-практична конференція «Медико-психологічна реабілітація та соціальна адаптація: дискурс війни, перемоги, відновлення», що відбулась 27 травня 2022 р. (м. Київ) та інші. Збірки матеріалів цих заходів містять тези доповідей учених, які було присвячено проблематиці медико-психологічної реабілітації та соціальної адаптації учасників бойових дій і вимушених переселенців в Україні [12].

Отже, вищевикладене свідчить про наявне в державі достатньо широке коло досліджень, присвячених висвітленню окремих аспектів загальних положень соціальної реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей. Водночас вважаємо, що увага науковців має бути прикута до особливостей забезпечення медичної, психологічної та соціальної реабілітації учасників бойових дій, членів їхніх сімей як на сучасному етапі функціонування держави і суспільства, так і в умовах післявоєнного часу.

1. Медико-соціальна реабілітація інвалідів військової служби та учасників антитерористичної операції: Наукове видання. Вінниця: ФОП Рогальська І.О., 2015. 256 с.

2. Романовська Л. І. Теорія та практика реабілітаційної роботи : навч. посібник. Хмельницький : ХНУ, 2009. 222 с.

3. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упорядники: Харченко С.Я., Кратінов М.С., Ваховський Л.Ц., Песоцька О.П., Кратінова В.О., Караман О.Л. Луганськ: Альма-матер, 2005. 408 с.

4. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи: навчальний посібник. Тернопіль: Видавництво Астон. 2004. 174 с.

5. Медична та соціальна реабілітація: навчальний посібник / За заг. ред. І.Р. Мисули, Л.О. Вакуленко. Тернопіль: ТДМУ, 2005. 402 с.

6. Корольов С. Соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України (1991– 2005 рр.): історичний аспект : дис. ... канд. іст. наук : спец. 20.02.22. Київ, 2006. 208 с.

7. Реабілітація військовослужбовців в Україні. Загальні проблеми та особливості організації під час воєнного стану. Київ. ВД «Професіонал», 2022. 406 с.

8. Лесков В.О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : дис... канд. наук: 19.00.09 - 2008. URL. <http://www.disslib.org/sotsialno-psykholohichna-reabilitatsia-viyskovosluzhbovtiv-iz-rajoniv-viyskovykh.html>.

9. Шевчук В.І., Беляєва Н.М., Яворовенко О.Б. Медико-соціальна реабілітація інвалідів військової служби та учасників антитерористичної операції: Наукове видання. Вінниця: ФОП Рогальська І.О., 2015. 256 с.

10. Замашкіна О.Д. Основи соціальної реабілітації: навчально-методичні

рекомендації. ІДГУ-Ізмаїл, 2019. 193 с .

11. Тімченко О.В. Шлях підвищення ефективності медико-соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій. URL. <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/1987/simple->

12. Матяш М.М. Медико-психологічна реабілітація військовослужбовців в умовах російсько-української війни: етнопсихологічний дискурс, національні перспективи громадського здоров'я. URL. <https://www.umj.com.ua/article/239628/mediko-psihologichna-reabilitatsiya-vijskovosluzhbovtiv-v-umovah-rosijsko-ukrayinskoyi-vijni-etnopsihologichnij-diskurs-natsionalni-perspektivi-gromadskogo-zdorov-ya>

13. Мельниченко О.А., Моїсеєнко Л.В. Інституціональне забезпечення медико-соціальної реабілітації постраждалих унаслідок військової агресії. URL. <https://repo.knmu.edu.ua/bitstream/.pdf>

Горобець В. В.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник :

Боняк В.О.

*завідувач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, доктор юридичних наук,
професор*

КЛАСИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Звернення до проблематики соціальної реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей є надзвичайно важливою та актуальною темою в мовах триваючої війни російської федерації проти держави України. Вона включає в себе різні аспекти, такі як питання класифікації соціальної реабілітації учасників бойових дій, види фізичної реабілітації, психологічної підтримки, професійної перепідготовки, доступу до освіти та інших соціальних послуг. Дії органів публічної влади у цьому напрямку спрямовані на полегшення інтеграції учасників бойових дій та їх сімей у суспільство після війни чи конфлікту, бо ж ефективна соціальна реабілітація сприяє зменшенню психологічного страждання та підвищенню якості життя цих осіб.

Специфіка програм соціальної реабілітації може варіюватися в залежності від потреб і контексту. Для учасників бойових дій важливою є фізична реабілітація, медична допомога, вирішення проблем трудової зайнятості та житлових питань. Щодо членів їх сімей, підтримка включає в

себе психологічну підтримку, навчання навичкам догляду за постраждалими та інші аспекти допомоги. Всі ці аспекти є цінними, оскільки на території України все ще триває війна і кількість учасників бойових дій щоденно зростає.

Військова служба вимагає специфічних підходів до виконання професійних обов'язків, особливо в умовах емоційного стресу, пов'язаного з активними бойовими діями. Виконання складних завдань військовослужбовцями часто призводить до психологічних напружень, втоми та змін в їхній особистості. Це може негативно впливати на їхнє здоров'я, працездатність та відносини з оточуючими. Травматичний досвід бойових дій також викликає нові стреси після повернення до цивільного життя, що ускладнює соціальну адаптацію, спілкування, професійний розвиток та створення сім'ї. Ця подвійна дія стресу призводить до психологічної та соціальної дезадаптації ветеранів у суспільстві. Однією з головних проблем у військовослужбовців є труднощі у відновленні нормальних міжособистісних відносин після досвіду бойових дій. Близькі зазвичай не розуміють повністю того, через що пройшли учасники бойових дій, що може призвести до конфліктів та непорозумінь [1].

Психологічний стрес також впливає на професійний розвиток ветеранів та їхню самореалізацію. Вони можуть мати труднощі у визначенні нового напрямку в житті та в пошуку професійної ідентичності поза військовою сферою. Створення сім'ї та подальше сімейне життя також може бути важким завданням для ветеранів, які пережили стрес та травми в зоні конфлікту. Загалом, цей цикл стресу та дезадаптації потребує комплексного підходу, підтримки від спеціалістів, а також суспільної підтримки, щоб допомогти ветеранам успішно інтегруватися в цивільне життя та зберегти своє фізичне і психічне здоров'я

В Україні створені та діють відповідні державні органи (Державна служба з питань інвалідів та ветеранів України до 10.09.2014, далі – Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції; з 1.01.2019 р. – Міністерство у справах ветеранів), громадські організації (наприклад, Всеукраїнська організація інвалідів війни, Збройних сил України та учасників бойових дій; Громадська спілка «Вища координаційна рада у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції»), об'єднання волонтерів (наприклад, Громадська спілка «Всеукраїнське об'єднання учасників бойових дій та волонтерів АТО»). Однак методичні засади роботи з військовослужбовцями-учасниками бойових дій не розроблені й досі. Водночас, зважаючи на наявність вищеперерахованих органів і організацій, законодавець все ж таки не в повній мірі готовий до повернення військовослужбовців у цивільне середовище, а держава не забезпечує достатній рівень соціальної реабілітації для військових, а щодо членів їх сімей – питання також залишається здебільше неврегульованим [2].

Соціальна реабілітація учасників бойових дій – це багатогранний процес, спрямований на підтримку та відновлення індивідів, які брали участь у бойових діях, щоб допомогти їм успішно інтегруватися в цивільне середовище після повернення з зони бойових дій. Такий процес охоплює собою медичну підтримку, психологічну допомогу, навчання, професійну підготовку, інтеграцію в робоче та соціальне середовище та інші заходи, що сприяють полегшенню повернення учасників бойових дій до звичайного життя та підвищення якості життя ветеранів та їхніх сімей [3].

З огляду на наявні у державі різні напрямки соціальної реабілітації для військових, вважаємо, що її слід поділити на такі види:

- медична реабілітація (охоплює собою медичну допомогу та фізичну реабілітацію для військових, які можуть потребувати лікування та відновлення після поранень чи травм);
- психологічна підтримка (забезпечення психологічної допомоги для ветеранів, які можуть страждати від посттравматичного стресового розладу (ПТСР) чи інших психологічних проблем, допомагає їм впоратися з травмами та стресом, пов'язаним з бойовим досвідом);
- професійна перепідготовка (це надання можливостей для навчання новим навичкам або перекваліфікації, щоб ветерани могли знайти роботу в цивільній сфері);
- соціальна адаптація (включає допомогу ветеранам у встановленні стосунків з сім'єю та спільнотою, а також зводиться до вирішення проблем, пов'язаних з житлом, фінансами та іншими аспектами соціального життя);
- підтримка сімей (охоплює врахування потреб сімей військових, включаючи психологічну підтримку, освіту та інші соціальні послуги);
- доступ до освіти та медичної допомоги – зводиться до забезпечення ветеранам доступу до вищої освіти та медичних послуг для підтримки їхнього фізичного та розумового здоров'я;
- трудова інтеграція (створення можливостей для ветеранів отримувати роботу та розвивати свою професійну кар'єру [3]).

Отже, всі ці види соціальної реабілітації спрямовані на покращення якості життя військових та їхніх сімей, а також на полегшення їхньої інтеграції в суспільство після бойових дій. Водночас, кожен день триваючої війни проти агресора ставить все нові і нові завдання перед державою і суспільством і не тільки щодо наявності різних аспектів соціальної реабілітації, але й, насамперед, якісного її забезпечення кожному учаснику бойових дій та членам їх родин.

1. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення : метод. посіб. / Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

2. Бриндіков Ю. Л. Арт-терапія: суть, можливості роботи з військовослужбовцями учасниками бойових дій. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота: зб. наук. пр. / гол. ред. : Козубовська

І.В. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2018. Випуск 2 (41). Частина I. С. 42–45.

3. Бриндіков Ю. Л. Соціальна політика у сфері соціального захисту учасників АТО та їх родин на місцевому рівні (приклад м. Хмельницького). Соціальна робота з різними категоріями населення у громаді: українські реалії та міжнародний досвід: колективна монографія / А. Богуцька, Ю. Бриндіков, О. Главацька та ін.; за заг. ред. В. Поліщук. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. С. 54–68.

Загоровська І.,

*слухач I-го курсу магістратури
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Боняк В. О.

*завідувач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор.*

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА

Проблематика застосування норм права не втрачає своєї актуальності. Основні аспекти застосування норм права включають декілька елементів. Насамперед, це інтерпретація норми права, яка застосовується. Інколи законодавчі акти формулюються загальними термінами, що може викликати неоднозначність у їх розумінні. На практиці непоодинокі випадки, коли норми закону потрібно інтерпретувати та застосовувати до конкретних ситуацій. Суди та інші компетентні органи відповідають за роз'яснення та тлумачення норм права в конкретних ситуаціях.

У юридичній науці під інтерпретацією закону розуміють процес тлумачення та розуміння загальних термінів, понять та змісту норм правового акта для їх застосування до конкретних ситуацій. Цей процес зазвичай відбувається у судах, адміністративних органах, правоохоронних агенціях та інших компетентних установах [1, с. 115-125].

Також деякі законодавчі норми можуть бути сформульовані загальними або неоднозначними термінами, що потребує їх роз'яснення та визначення конкретного змісту. Інтерпретація закону може бути здійснена з використанням різних методів тлумачення, які допомагають зрозуміти думку законодавця та встановити справедливий зміст правових норм.

Роз'яснення та коментування. Деякі норми права можуть потребувати додаткових роз'яснень та коментарів для їх належного застосування.

Юридичні органи та інші компетентні установи можуть видавати офіційні пояснення та коментарі до законодавства, що допомагають інтерпретувати та застосовувати правові норми.

Цей елемент є важливою практичною складовою застосування права. Вказані процеси мають на меті пояснити зміст та застосування норм права для їх належного розуміння та використання. Роз'яснення правових норм передбачає видання офіційних документів, які містять пояснення та інструкції щодо розуміння та застосування конкретних норм законодавства. Ці роз'яснення можуть надаватися державними органами, такими як міністерства, агентства або юридичні відділи, які відповідають за певні галузі права. Вони мають на меті уточнити та узгодити тлумачення законів з урахуванням конкретних питань та потреб суспільства [2, с. 226-240].

Коментування правових норм передбачає аналіз та пояснення змісту та суті законів з боку юристів, академіків, правознавців та інших фахівців у галузі права. Ці коментарі можуть бути надруковані у вигляді окремих видань або публікуватися в юридичних журналах та інших спеціалізованих публікаціях. Коментарі мають на меті забезпечити більш інтерпретацію та більш глибоке розуміння законів, відобразити різні точки зору щодо їх змісту та сприяти конструктивній дискусії про правові питання.

Роз'яснення та коментування правових норм сприяють зменшенню неоднозначності та спорів щодо їх застосування. Вони створюють основу для єдиної та правильної інтерпретації правових норм, що сприяє стабільності та передбачуваності правового середовища. Водночас важливо пам'ятати, що роз'яснення та коментарі не є самостійними правовими джерелами, а мають лише рекомендаційний характер. Звідси, суди та інші компетентні органи мають вирішувати конкретні справи на основі законодавства та інших джерел права.

Як правило, на практиці можуть виникати ситуації, коли норми різних законів суперечать одна одній або коли норми закону не забезпечують достатньо чіткого регулювання певної ситуації. У таких випадках суди та інші компетентні органи повинні приймати рішення щодо вирішення суперечностей та заповнення правових прогалів на основі загальних принципів права.

Важливим аспектом застосування правових норм є вирішення суперечностей між нормами права. Суперечності можуть виникати як між різними законами, так і всередині одного закону або навіть однієї норми. Багато правових систем мають ієрархічну структуру, в якій закони розташовані на різних рівнях. У таких системах, коли виникає суперечність між нормами, то норма вищого рівня має пріоритет перед нормою нижчого рівня. Наприклад, конституція має перевагу над іншими законами.

У випадках, коли виникає суперечність між нормами, суди та інші компетентні органи можуть використовувати методи інтерпретації та гармонізації для забезпечення сумісності норм. Це може включати

встановлення спільного змісту норм, їх узгодження з основними принципами права або застосування цілей та духу закону для вирішення суперечностей. У деяких випадках законодавець може включати спеціальні норми, які встановлюють конкретні правила вирішення суперечностей. Це може бути, наприклад, пріоритет одного принципу над іншим або використання конкретного порядку переваження норм [3, с. 25-35].

У системах, які базуються на прецедентному праві, суди можуть вирішувати суперечності на підставі рішень у попередніх судових справах з аналогічними обставинами. Це дозволяє встановити прецедент, який слугуватиме як орієнтир для майбутніх справ. Вирішення суперечностей в праві може бути складним процесом, який вимагає уважного аналізу норм, використання методів тлумачення та врахування контексту справи. В кінцевому підсумку, остаточне рішення зазвичай залежить від суду або іншої компетентної установи, яка має повноваження вирішувати правові суперечності. Ці особливості показують, що застосування норм права є складним процесом, який вимагає дотримання процедур, правильного розуміння та інтерпретації законодавства та врахування конкретних обставин справи.

Висновуючи усе вищезазначене, слід наголосити, що застосування норм права вимагає уважного їх аналізу, тлумачення, а також усунення суперечностей між ними. Інтерпретація закону є ключовим елементом цього процесу, де використовуються різні методи тлумачення, такі як літеральний, системний та інші для досягнення належного розуміння змісту та застосування правових норм до конкретних ситуацій.

При виникненні суперечностей між нормами права можуть застосовуватись різні підходи, включаючи ієрархічний принцип, інтерпретацію та гармонізацію, спеціальні правила вирішення суперечностей та використання прецедентів та практики. Кінцеве рішення залежить від компетентних органів, таких як суди, які мають повноваження вирішувати правові суперечності згідно з встановленими процедурами та принципами права [4, с. 187-189].

Усі ці аспекти демонструють, що застосування норм права є складним процесом, який вимагає дотримання процедур, аналізу фактів справи, використання методів тлумачення та розробки юридичних рішень. Важливо забезпечити чіткість, передбачуваність та справедливість в застосуванні правових норм для забезпечення правової стабільності та відповідності справедливим цілям суспільства.

1. Теорія держави і права : підручник. О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с

2. Назарук Ю. Теоретичні характеристики правозастосовного акта. Підприємництво, господарство і право. Київ, 2017. № 3. С. 217–220.

3. Мороз С. П. Правничі системи сучасності (порівняльне право) навч. посіб. /

Мороз С. П. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2019. 119 с

4. Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. Київ, 2016. № 6. С. 167–180.

Кагдіна І.Ф.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Боняк В.О.,

завідувач кафедри теорії

та історії держави і права

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,*

доктор юридичних наук, професор

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛУЖБ У СПРАВАХ ДІТЕЙ ВІЙСЬКОВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ З ОХОРОНИ ПРАВ ДИТИНИ

Звернення до проблематики діяльності служб у справах дітей військових державних адміністрацій в умовах правового режиму воєнного стану є досить актуальним та назрілим питанням, бо ж діти – це найвразливіша складова суспільства та найцінніший його ресурс, а їхні права та добробут є надзвичайно важливими для держави.

У багатьох зарубіжних країнах існують спеціалізовані органи, які відповідають за охорону прав дитини в різних сферах, не є виключенням у цьому і наша держава.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року, органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади здійснюють соціальний захист дітей та профілактику правопорушень. Законодавець також визначає, що ці повноваження, поряд із на центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, покладаються й на відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій та виконавчих органів міських і районних у містах рад [1].

Так, діяльність такої служби у Дніпропетровській області визначається положенням, що у новій редакції затверджене Розпорядження голови держадміністрації від 29 червня 2021 року № Р-590/0/3-21 під назвою «Про затвердження Положення про службу у справах дітей Дніпропетровської

обласної державної адміністрації у новій редакції».

Основними завданнями вказаної служби визначено:

- реалізацію на території області державної політики з питань соцзахисту дітей, а також запобігання їх бездоглядності/безпритульності та вчинення правопорушень;

- розробку та здійснення заходів щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей (як самостійно, так і разом з відповідними органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, установами, підприємствами, громадськими організаціями;

- координацію зусиль підрозділів облдержадміністрації, районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій у вирішенні питань соцзахисту дітей та організації роботи із попередження дитячої бездоглядності/безпритульності;

- забезпечення дотримання законодавчих вимог законодавства із встановлення опіки та піклування над дітьми, їх усиновленням, влаштуванням в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї;

- здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах і закладах соціального захисту для дітей усіх форм власності;

- ведення державної статистики щодо дітей, включно і ведення обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених, влаштованих до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу;

- визначення пріоритетних напрямів поліпшення становища дітей, їхнього соціального захисту та ін.[2].

Постановою Уряду України від 30 серпня 2007 р. № 1068 від назвою «Про затвердження типових положень про службу у справах дітей» визначено, що для погодженого вирішення питань, які належать до компетенції такої служби, в ній може утворюватися колегія під головуванням начальника служби та у складі його заступників, керівників інших структурних підрозділів обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації, органів Національної поліції, представників підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян та благодійних організацій. Склад таких колегій затверджується відповідним головою держадміністрації за поданням керівника служби у справах дітей, а рішення таких колегій проводяться в життя наказами начальника служби [3].

Такі колегії створено сьогодні у багатьох областях. Так, зокрема колегія служби у справах дітей Вінницької обласної військової адміністрації в умовах війни значну увагу приділяє питанню забезпечення прав дитини на виховання в сім'ї в умовах дії воєнного стану. З огляду на те, що в умовах дії правового режиму воєнного стану у 32-х територіальних громадах області проживає 142 дитини-сироти та дитини, позбавлених батьківського піклування та одна

сім'я патронатного вихователя з Донеччини, у якій виховуються 4 дитини, що опинилися у складних життєвих обставинах, члени колегії приділяють увагу адресній допомозі таким особам; акцентували увагу на роботі органів виконавчої влади області щодо надання медичної допомоги та психологічної реабілітації дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, а також та по запобіганню поширення в дитячому середовищі гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, в умовах осінньо-зимового періоду та воєнного стану [4].

Таку ж діяльність, спрямовану на забезпечення оптимального функціонування цілісної системи захисту прав дітей в Мукачівському районі Закарпатської області здійснює служба у справах дітей Мукачівської районної державної адміністрації [5].

На Луганщині працівники Служби у справах дітей надають повний спектр послуг для того, аби діти області змогли адаптуватися до життя в інших регіонах: інформують про те, куди слід звертатися із питанням щодо надання статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування; дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів та ін. Також працівники служби допомагають у видачі гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам, виконують дії, спрямовані на протидію вчиненню дітьми правопорушень та запобіганні дитячій безпритульності [6].

Отже, в умовах правового режиму воєнного стану діяльність служб у справах дітей військових державних адміністрацій та їх колегій, як ніколи раніше, зорієнтована на захист інтересів дітей, забезпечення їхньої безпеки та благополуччя, а також на підтримку батьків у виконанні їхніх батьківських обов'язків.

1. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995р. № 20/95-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Основні завдання і функції. Розпорядження голови облдержадміністрації від 29 червня 2021 року № Р-590/0/3-21 «Про затвердження Положення про службу у справах дітей Дніпропетровської обласної державної адміністрації у новій редакції». URL. <https://adm.dp.gov.ua/dniprooda/pro-oda/departamenti-ta-upravlinnya/sluzhba-u-spravah-ditej/osnovni-zavdannya-i-funkcii>.

3. Про затвердження типових положень про службу у справах дітей: Постанова кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 р. № 1068. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2007-%D0%BF?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B3#w1_1.

4. Про колегію служби у справах дітей обласної військової адміністрації <https://www.vin.gov.ua/sluzhba-u-spravakh-ditei/50020-pro-kolehiuu-sluzhby-u-spravakh-ditei-oblasnoi-viiskovoi-administratsii>.

5. Служба у справах дітей Мукачівської районної державної адміністрації <https://www.mukrayon.gov.ua/storinka/sluzhba-u-spravah-ditey>.

6. Від початку повномасштабного вторгнення, за інформацією служб у справах дітей військових адміністрацій під опікою, піклуванням перебуває 852 дитини-сироти та позбавлених

батьківського піклування, з них 258 дітей разом з опікунами/піклувальниками. URL: http://loga.gov.ua/oda/press/news/vid_pochatku_povnomasshtabnogo_vtorgnennya_za_informacii_eyu_sl_uzhb_u_spravah_ditey.

Калюта Д.О.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Боняк В.О.,

*завідувач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У період режиму воєнного стану, коли загроза порушення прав людини зростає, важливо мати чіткі та ефективні механізми захисту. Таким ефективним механізмом є конституційні гарантії реалізації прав і свобод людини. Конституційні гарантії реалізації прав і свобод людини – це законодавчі та інституційні заходи, закріплені в Конституції або інших вищих законодавчих актах країни, які забезпечують захист та гарантують реалізацію прав і свобод людей.

Дослідження конституційних гарантій реалізації прав і свобод людини сприяє посиленню правового захисту громадян у воєнний час. Права і свободи людини, їх зміцнення та гарантії – тема, що постійно актуальна для наукових досліджень, розвитку права та суспільного інтересу. Останнім часом ця тема викликає найбільший науковий інтерес у зв'язку з особливостями реалізації прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів.

Збройний напад Російської Федерації та повномасштабне вторгнення на територію України призвело до переходу всього державного апарату та суспільства загалом до оперативних функцій у рамках правового режиму воєнного стану.

Загалом, воєнний стан – це особливий правовий режим, що запроваджується в Україні або окремих регіонах України в разі збройного

вторгнення та в інших випадках, передбачених законом, який передбачає надання відповідним органам влади повноважень, необхідних для відбиття збройного вторгнення та забезпечення державної безпеки. У зв'язку з цим також можливе тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина у зв'язку із загрозою та зазначення строку дії таких обмежень [1].

Важливо зауважити, що конституційні гарантії є одним із основних основ правової системи держави, тому вони ставляться на рівень верховності і діють як основний стандарт для всього законодавства та правопорядку країни.

Конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина – не нова тема наукових досліджень. Права і свободи людини і громадянина було досліджено такими науковцями: Л. Воеводіним, Ю. Гарустом, А. Крусяном, В. Лазаревим, О. Лисенковим, Т. Малиновським, О. Марцеляком, А. Олійником, В. Погорілко, П. Рабіновичем та іншими. Однак останні події 2022 року змусили юридичну спільноту по-новому розставити акценти та порушили нові питання. Дедалі більший науковий інтерес викликає проблема аналізу впливу війни на реальний обсяг прав і свобод людини, опосередкований не лише зовнішніми впливами, а й внутрішніми обмеженнями, спричиненими запровадженням режиму воєнного стану.

Метою дослідження є аналіз конституційних гарантій реалізації прав і свобод людини в Україні в умовах правового режиму воєнного стану.

Конституційні гарантії реалізації прав і свобод людини встановлюються в конституції країни, яка є основним законодавчим актом та визначає основні принципи функціонування держави і правової системи. Ці гарантії забезпечують захист та забезпечення прав і свобод незалежного громадянина від їх статусу, расової чи етнічної реальності, релігії, статусу, соціального статусу та інших ознак.

Конституція України встановлює принципи демократії, верховенства закону та поділу влади. У воєнний час дотримання цих принципів стає особливо важливим для забезпечення стабільності та правової рівності. Права і свободи людини в умовах воєнного стану з об'єктивних причин зазнають суттєвої негативної трансформації. Основним завданням держави у воєнний час є збереження суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. На перший план виходять заходи безпеки, оборони та воєнної необхідності, які часто неможливо поєднати з абсолютним дотриманням і реалізацією всіх прав і свобод людини в умовах війни [7, с. 164].

Конституційні гарантії мають важливу роль у правовому житті країни, оскільки вони мають найвищий статус і захищають основні права та свободи людини від можливого порушення, яке може бути здійснене державою чи іншими суб'єктами. Ці гарантії забезпечують стабільність правового забезпечення, впорядковують рівень захисту прав, які не можуть бути проігноровані чи внесені без змін самої конституції або у випадку спеціально

встановлених процедур [1].

Такі гарантії включають низку правових механізмів, що забезпечують:

1. Законність. Відповідно до конституційних гарантій, права і свободи людини повинні бути встановлені чіткими та однозначними нормами закону, що забезпечують їхню законність та захист від вільних обмежень.

2. Недоторканність. Конституційні гарантії забезпечують недоторканність основних прав і свобод людини, тобто вони не можуть бути скасовані або обмежені відповідно до звичайного законодавства, крім того, передбаченого самою конституцією.

3. Цілісність особи. Конституційні гарантії забезпечують захист особистої гідності та цілісності особи, забороняючи будь-яке зневаження, жорстоке поводження або незаконне обмеження свободи та права.

4. Заборона дискримінації. Конституційні гарантії передбачають заборону дискримінації за будь-якою ознакою, такою як раса, колір шкіри, стать, релігія, політичні переконання, соціальний статус, національна або соціальна приналежність.

5. Захист від державних втручань. Конституційні гарантії мають захистити права та свободи громадян від недозволених дій держави або уповноважених органів, які обмежують їхню свободу та автономію.

6. Право на звернення до суду. Конституційні гарантії забезпечують право громадян на звернення до суду для захисту своїх прав та свобод у разі їх порушення або обмеження.

7. Конституційні зміни. Конституційні гарантії передбачають процедури змін Конституції, що забезпечують стабільність та узгодженість захисту прав і свобод людини в рамках законодавчих рамок.

Військовий стан є особливим правовим режимом, який виникає у випадку загрози національної безпеки, збройної агресії або великої загрози чи катастрофи. Конституція України забезпечує можливість оголошення військового та надає певне повноваження органам влади для забезпечення безпеки країни.

Однак воєнний стан має певний вплив на реалізацію конституційних прав і свобод громадян. Під час воєнного стану можуть вводиться обмеження прав та свобод із надання забезпечення державної безпеки. Проте, важливо зазначити, що конституційні права та свободи людини повинні бути захищені навіть у таких аспектах, і обмеження повинні бути обґрунтованими, пропорційними та тимчасовими.

Стаття 3 Конституції України говорить: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищими соціальними цінностями в Україні. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і напрям діяльності держави. Держава несе відповідальність перед людьми за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [5]. Таким чином, Основний закон України встановлює двосторонні та взаємні

відносини між державою та особистістю, що передбачає наявність взаємних прав та обов'язків. Найважливішим обов'язком України по відношенню до людини є забезпечення її прав і свобод. З другої частини статті 2 Конституції України також випливає, що Україна гарантує права і свободи всім особам, які перебувають на її території, незалежно від їхньої національності чи інших ознак. Інакше кажучи, «утвердження і забезпечення прав і свобод людини» є абсолютним, заснованим на принципі рівності, закріпленому в статтях 21 і 24 Конституції України. Частина II статті 64 Конституції України передбачає, що деякі обмеження прав і свобод можуть запроваджуватися в умовах воєнного або надзвичайного стану, та визначає тривалість таких обмежень [5].

Водночас не можуть бути обмежені такі конституційні права і свободи громадян: (рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом (стаття 24); заборона на позбавлення громадянства і право на зміну громадянства (стаття 25); невід'ємне право на життя (стаття 27); право на повагу до гідності (стаття 28); право на свободу та особисту недоторканність (стаття 29); право приносити індивідуальні чи колективні письмові скарги або звертатися безпосередньо до державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів (стаття 40); право на житло (стаття 47); рівність прав та обов'язків подружжя у шлюбі та сім'ї, рівність прав дітей (статті 51 і 52); право на судовий захист (стаття 55); право на відшкодування за рахунок держави або органу місцевого самоврядування матеріальної та психологічної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб та працівників під час здійснення ними своїх повноважень (стаття 56); право знати свої права та обов'язки (стаття 57); тимчасова незворотність законів та інших нормативних правових актів (стаття 58); право на професійну юридичну допомогу (стаття 59); право не підкорятися наказам або розпорядженням, які явно злочинні (стаття 60); право не бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності за один і той самий вид правопорушення (стаття 61); презумпція невинуватості (стаття 62); право не свідчити і не звітувати за себе, свою сім'ю або близьких родичів, обсяг якого визначається законом (стаття 63) [5].

Введення воєнного стану не може бути підставою для застосування катувань, жорстокого або такого, що принижує гідність, поведження чи покарання. Будь-яка спроба використати введення воєнного стану для захоплення влади карається законом (стаття 22 Закону № 389-VIII).

Наявність ефективних національних конституційних механізмів забезпечення та захисту прав людини загалом і відповідальність держави перед індивідом є факторами, що формують у правосвідомості людини наявне уявлення про справедливість та ефективність державної влади, тим самим забезпечуючи її легітимність [8, с. 381]. Таким чином, основні права

людини і громадянина не підлягають обмеженню навіть у період воєнного стану. Адже без цих положень і гарантій неможливим було б існування людей і держав у правовому та демократичному полі.

Безсумнівно, конституційні гарантії створюють основу для стабільного функціонування суспільства та забезпечують громадянам впевненість у своїх правах і свободах. Важливо забезпечити баланс між державною безпекою та захистом прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Це вимагає саме виконання конституційних гарантій та дотримання принципів демократії, правової держави та міжнародних стандартів прав людини. Однак у разі реальної зовнішньої загрози або військової агресії держава має знайти баланс між застосуванням сили та всіх засобів військового механізму, з одного боку, та обмеженнями, встановленими Конституцією України, з іншого. Обмеження прав людини випливають зі зростаючої необхідності вжиття всіх необхідних заходів для захисту життя, здоров'я та гідності людини, а також в інтересах національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності. У зв'язку із ситуацією збройних конфліктів між державами необхідно приділяти більше уваги правилам ведення війни та міжнародним нормам про гарантії прав людини в цій сфері, а також максимально повно реалізовувати ці норми в усіх сферах правовідносин.

1. Василюк Н. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану. 2022. URL: <http://legalclinic.nlu.edu.ua/2022/05/06/prava-lyudyny-i-gromadyanyna-pid-chas-diyi-voynenogo-stanu/> (дата звернення: 16.06.2023)

2. Гарантії прав і свобод громадян в умовах введення воєнного стану. URL: <https://pon.org.ua/novyny/6744-garantiyi-prav-svobod-gromadyan-v-umovah-vvedennya-voynenogo-stanu.html> (дата звернення: 16.06.2023)

3. Добош Ю. О., Шишка Р. Б. Проблеми захисту соціальних прав різних верств населення в умовах воєнного часу. Current issues of science, prospects and challenges. Sydney. Australia. Collection of scientific papers «SCIENTIA», 2023. May 5. С. 77-79.

4. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів. М. Т. Гаврильців. Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС. 2022. 315 с.

5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.06.2023)

6. Лазарєв В. В., Малиновська Т. М. Особливості гарантування прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. Харків. 2022. С. 71-73.

7. Озель В. І. Основний закон - гарантія прав і свобод людини в умовах війни. Конституційне право. 2022. С. 164-168.

8. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. / Н. В. АніП78 щук, М. В. Афанасьєва, Н. М. Бакаянова та ін.; за заг. ред. А. Р. Крусян та А. А. Єзерова. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 524 с. (Серія «Проблеми сучасної конституціоналістики». Вип. 4: Конституційне гуманітарне право).

Кільова С.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Смірнова І.О.

*викладач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Конституційно-правовий статус людини – це сукупність прав і обов'язків, які надаються і встановлюються Конституцією та іншими законами держави для захисту і забезпечення прав і свобод кожного громадянина. Цей статус визначає взаємовідносини між громадянами та державою, визнаючи права громадян на захист і гарантує їхнє використання в рамках закону.

Конституційно-правовий статус людини є важливим механізмом захисту прав і свобод громадян від можливих порушень соціальними, політичними або державними інституціями. Цей статус гарантує, що держава поважатиме і захищатиме права і свободи кожного громадянина і не може їх довільно обмежувати без вагомих підстав, визначених законом.

Конституційні принципи правового статусу людини і громадянина – це вихідні засади, на основі яких визначаються зміст і умови реалізації прав, свобод та обов'язків особи. До них відносяться принципи: свободи людини; рівності людей у своїй гідності та правах; невідчужуваності й непорушності прав і свобод людини; гарантованості прав, свобод і обов'язків людини і громадянина; невичерпності конституційного переліку прав і свобод людини і громадянина; рівності конституційних прав і свобод громадян України та рівності їх перед законом; єдності прав людини та її обов'язків перед суспільством [1].

Конституційні обов'язки, як основні обов'язки, визначені основними законами зарубіжних держав і встановлюють певні правила та обмеження, яких людина і громадянин повинні дотримуватися у відповідності з вимогами закону.

Слід погодитися з тими дослідниками, які наголошують, що у правах, свободах та обов'язках не лише фіксуються стандарти поведінки, які вважаються обов'язковими, корисними, доцільними для нормальної

життєдіяльності суспільства, а й розкриваються основні принципи взаємовідносин держави й особи.

На сучасному етапі розвитку держави і права можна говорити про відсутність повномасштабного аналізу поняття обов'язків людини, але це не означає недооцінки їх ролі в правовому регулюванні поведінки учасників суспільних відносин, адже всі правники, які досліджували проблему обов'язків одностайно стверджують про їх важливе значення у забезпеченні публічної безпеки, зміцненні правопорядку [2].

Важливість та актуальність розробки проблеми конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні визначається й тим, що в чинній Конституції України значно звузилося коло основних обов'язків порівняно з Конституцією УРСР 1978 року. Раніше наголошувалося на тому, що з розширенням кола основних прав і свобод буде розширено й коло основних обов'язків, але сьогодні ми спостерігаємо поступове розширення основних прав і свобод та, навпаки, звуження основних обов'язків. Такий процес потребує певної наукової розробки, дослідження й пояснення [3].

Розширення прав та звуження або фіксація обов'язків громадян суттєвим чином впливає і на систему прав та обов'язків держави, які, на відміну, від прав та обов'язків приватних осіб, змінюються у принципово інших пропорціях – відбувається розширення обов'язків держави та звуження її прав у сфері спілкування з приватними особами. Інакше кажучи, відбувається процес кореспондування прав та обов'язків громадянина і держави, який, знову таки, є характерним саме для правової держави. Зазначений процес, на наш погляд, відбувається на трьох рівнях: на конституційному рівні, де визначаються кореспондуючі права громадянина та держави; на законодавчому рівні, де відбувається розбудова кореспондуючих прав громадянина і органів державної влади або органів місцевого самоврядування; на правозастосовуючому рівні, де відбувається кореспондування прав та обов'язків конкретних учасників суспільних відносин; на відміну від прав громадянина, які у значній кількості випадків можуть залишатися нормативно невизначеними, найбільш яскраво це проявляється щодо законних інтересів та свобод громадян, які, по суті, є певним підвидом їх прав, обов'язки завжди повинні мати конкретні правові межі, бути чітко та однозначно сформульованими у нормативних актах [4].

Права і обов'язки громадянина закріплені як правило, у конституції та законі про громадянство тієї чи іншої держави. Громадянство являє собою стійкий правовий зв'язок людини зі своєю державою, який зумовлює їх взаємні права та обов'язки згідно з національним правом країни і міжнародним правом. Громадянство офіційно визнає правову належність особи до певної держави, звідси й впливає обов'язок держави забезпечувати й охороняти права кожного громадянина як на національній території, так і за її межами. У свою чергу, громадянин зобов'язаний додержуватися законів держави і виконувати обов'язки, встановлені державою.

1. Основи правового статусу людини і громадянина. Громадянство України. Правове становище іноземців та осіб без громадянства. Правовий статус біженців. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil4.html (Дата звернення 05.10.23)
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-vr#Text> (Дата звернення 05.10.23)
3. Конституційні обов'язки як елемент правового статусу людини і громадянина в Україні: сучасний стан проблеми. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4652/1/14.pdf> (Дата звернення 05.10.23)
4. Голобородько Д.І. Конституційні обов'язки як елемент правового статусу людини і громадянина в Україні: сучасний стан проблеми / Д.І. Голобородько // Соціально-гуманітарні виміри правової держави: еволюційна парадигма: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 берез. 2019 р.). Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 86-88

*Кохановська Д.,
здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
*Смірнова І.О.,
викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день стоїть актуальне завдання перетворення сучасної української прокуратури відповідно до високих стандартів захисту прав людини, що приймаються як в Європі, так і в усьому світі. Тому надзвичайно важливо вирішити ці проблеми на рівні Конституції, особливо щодо конституційно-правових аспектів реформування юридичного статусу, функцій та повноважень прокуратури [2, с.34]. Метою цих змін є наближення прокуратури до європейських стандартів і моделей, а також гармонізація її роботи для захисту прав і свобод людини.

Сучасна реформа прокуратури має націлитися на подальше вдосконалення її конституційного статусу з метою забезпечення безперешкодного здійснення прав особи. Це в свою чергу сприятиме перетворенню прокуратури з системи органів в інститут, спрямований на захист прав і свобод людини.

Прийняття нового Закону України «Про прокуратуру» 14 жовтня 2014

року створило позитивний настрій серед науковців, практиків, політиків і ЗМІ, оскільки цей крок сприяє розробці найоптимальніших та найефективніших моделей реформування прокуратури як інституту захисту прав в контексті євроінтеграційних амбіцій України. Неможливо недооцінити роль прокуратури України у встановленні принципу верховенства права, забезпеченні балансу між приватними і громадськими інтересами держави, суспільства та окремих осіб.

Слід також виділити наступні ознаки, котрі притаманні конституційно-правовому статусу прокуратури в Україні:

а) це закріплена у Конституції України і деталізована у поточному законодавстві юридична реальність.

б) це конституційне положення прокуратури України, що визначає її компетенцію, повноваження, принципи, завдання та функції, а також структуру і кадри.

в) метою її організації і діяльності є захист прав, свобод і обов'язків особи у взаємодії з судовими та правоохоронними органами, державою і громадськістю.

Варто зауважити про те, що до повноважень прокуратури Конституція України відносить:

- підтримання публічного обвинувачення в суді;
- організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [1].

Поміж функцій прокурора, крім його ролі у веденні державного обвинувачення, важливою є функція представництва в суді. Цікаво, що прокурор може виступати як за інтереси держави, так і за інтереси громадянина. Суть цієї представницької функції прокурора полягає у виконанні різних процесуальних та інших дій, що спрямовані на захист інтересів громадянина або держави в обумовлених законом випадках та порядку.

Зокрема, прокурор може виступати у ролі представника громадянина України, іноземця або особи без громадянства, крім цього, прокурори не можуть представляти інтереси держави у справах, пов'язаних із виборчими або референдумними процесами, роботою парламенту, глави держави, політичними партіями, громадськими об'єднаннями, професійними організаціями, а також релігійними організаціями [3].

Однак, в окремих випадках прокурор Офісу Генерального прокурора або обласної прокуратури може виконувати представницьку функцію щодо інтересів держави в особі Національного банку України та Кабінету Міністрів за письмовою вказівкою або наказом Генерального прокурора (або

його першого заступника, відповідно до їх компетенції) [4, с.67]. Отже, важливо, щоб прокурор міг належним чином аргументувати підстави для свого представництва в суді, особливо, коли мова йде про цивільний позов у кримінальному провадженні.

Таким чином, згідно з Конституцією України та поточним законодавством, прокуратура України є незалежною державною єдиною централізованою системою. Вона виконує свої функції, здійснює діяльність із захисту від незаконних порушень прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, а також захищає інтереси суспільства і держави в рамках своїх повноважень та відповідно до законодавства.

Тобто, під конституційно-правовим статусом прокуратури слід розуміти особливий правовий стан цього державного органу в системі органів державної влади, що закріплений конституційно та законодавчо й охоплює собою такі складники, як принципи організації й діяльності, правосуб'єктність, компетенція та гарантії.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Проблеми застосування положень Конституції України у діяльності прокуратури: теорія і практика: матеріали круглого столу (18 грудня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 108 с.

3. Кравченко Т. Окремі аспекти представництва прокурором інтересів держави в суді. Місцеве самоврядування. № 8 (1). 2020. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2020/august/issue-8/1/article-110235.html>

4. Скибенко О.І. Конституційно-правовий статус прокуратури України в умовах реформування : дисертація на здобуття наук. ступ. ... за спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право / О. І. Скибенко ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 237 с.

*Лукомська А.А.,
слухач магістратури
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:
*Жеглінська Т.О.,
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТЬ «ОФІЦІЙНА МОВА» ТА «ДЕРЖАВНА МОВА» НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ПРАВА

Мова застосовується у всіх сферах людського життя, вносить у нього різні корективи. Вона є найважливішою ознакою національної самоідентифікації не тільки людини та її духовної культури, але й держави в цілому, і саме тому в системі державних пріоритетів мовна політика повинна займати провідне місце. Безперечно, важливо враховувати абсолютно всі особливості конкретної мовної ситуації, особливо при виробленні конкретних механізмів такої політики. Адже одночасно з гарантуванням мовних прав особи, першочерговими для української держави виступають такі завдання як встановлення політичної стабільності, утвердження суспільної злагоди, зміцнення єдності держави. Таким чином, значна частина країн світу досягла прогресу завдяки тому, що вони культурно та мовно однорідні, що й полегшувало управління державою [1, с. 134].

На сьогоднішній день, у науковій сфері існують різні думки щодо розмежування чи, навпаки, ототожнення понять «офіційна мова» та «державна мова». Таким чином, одна група вчених схиляється до тієї думки, що дані поняття є синонімічними, а інші – мають переконання, що дані словосполучення передбачають різне тлумачення. Добре відомо, що в юридичній термінології повинно бути присутнє дотримання вимоги поняттєво-термінологічної єдності. Тобто, одному поняттю має відповідати один термін і навпаки. Коли ж ми використовуємо два різні терміни, то вони, у свою чергу, повинні відповідати двом поняттям, а у нашому випадку це не завжди так.

Так, наприклад, В. Заболоцький, проаналізувавши усі конституційні акти країн світу, наголошує на тому, що поняття «офіційна мова» та поняття «державна мова» на законодавчому рівні знаходять своє відображення як тотожні. Вчений зазначає, що «у 201 країні – 230 мов проголошено

державними і тільки 97 офіційних» [2, с. 7-8].

В той же час, Конституційний суд України, пропонує не розрізняти дані поняття. Адже «під державною (офіційною) мовою варто розуміти мову, які надано державний правовий статус, що виступає обов'язковим засобом спілкування у суспільстві» [3].

Тому, для вирішення проблеми з визначенням змісту даних понять вважаємо за необхідно проаналізувати відповідні лексикографічні праці. Для початку варто з'ясувати, чи перебувають у синонімічних зв'язках дані терміни. Так, наприклад, академічний «Словник синонімів української мови пропонує наступні синонімічні ряди до слів офіційний та державний: «Офіційний (запроваджений та виданий службовою особою або урядовою установою), урядовий, офіціальний»; «Державний (підпорядкований або належним державі як апарат політичної влади), коронний, урядовий» [4]. Окрім цього, «Короткий словник синонімів української мови» П. М. деркача до слова «державний» подає синонімом тільки слово «урядовий», а синоніми до слова «офіційний» взагалі відсутні [5, с 193]. Таким чином, можемо констатувати той факт, що укладачі синонімічних словників такі слова як «офіційний» та «державний» взагалі не вважають синонімами.

Тому, вважаємо за необхідне, з'ясувати значення «офіційний» та «державний». Проведений аналіз академічного «Словника української мови», надав можливість виокремити тлумачення даних слів: «Державний. Що має суттєве значення для держави, а також може впливати на стан її справ»; «Офіційний. Що запроваджується, регулюється урядом, службовою особою або урядовою установою, службовий, урядовий» [3].

Отже, такі слова як «офіційний», а також «державний» між собою не містять ніякого синонімічного зв'язку, адже відображають різні лексичні значення.

1. Гаврилишин В. Нерівнобедрений трикутник, або ідея слов'янського союзу. Віче. 1977. № 5. С. 132-138.

2. Заблоцький В.В. Мовна політика в Україні: стан та напрями оптимізації: автореф. ... дис. канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси (політичні науки)». Харків. 2007. 16 с.

3. Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. Словник української мови: В 11 томах. Інститут Мовознавства. Київ. 1970-1980 р. URL: http://ukrlit.org/slovnky/slovnuk_ukrainskoi_movu_v_11_tomakh (дата звернення 10.06.2023)

4. Бурячок А. А. та ін. Словник синонімів української мови: В 2-х т. Інститут української мови ім. О. О. Потебні. Київ. 1999 р.

5. Деркач П.М. Короткий словник синонімів української мови. Доопрац. і відп. ред. Левченка С. П. К.: Рад. Шк., 1960. 209 с.

Лукомська А.А.

слухач магістратури

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Жеглінська Т.О.

старший викладач кафедри

теорії та історії держави і права

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Правотворчість є важливою складовою діяльності держави, що представлена компетентними органами, установами чи організаціями, уповноваженими в передбачуваному законом порядку готувати, видавати або вдосконалювати нормативно-правові акти. Професійність виступає одним із найголовніших принципів правотворчості, яка передбачає максимальну відповідальність потребам розвитку суспільства, високий професійний рівень суб'єктів правотворчості та високу суспільну відповідальність [1, с. 152-153]. Тому нормативно-правові акти повинні бути фахово укладені незалежно від того, яку юридичну силу вони мають.

Для того, щоб укладати відповідні нормативно-правові акти, суб'єкту правотворчості обов'язково необхідно володіти державною мовою на доволі високому рівні, тому актуальність нашого дослідження полягає також у приверненні уваги суб'єктів правотворчості до ролі державної мови, а також поглиблення знань щодо мовних норм та вимог офіційно-ділового стилю.

Українській мові властива характерна здатність до мелодійного звучання що має назву милозвучність або евфонічність. Доцільно зазначити, що в офіційно-діловому стилі мовлення милозвучність досягається за допомогою правильного сполучення відповідних звуків [4].

Доволі поширеним порушення правил милозвучності української мови в нормативно-правових актах є неправильне вживання префіксів та прийменників *в, у*, сполучників *й, і, та*, а також прийменників *з, із, зі*.

Яскравим прикладом є наказ Міністра охорони здоров'я «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок» від 29 грудня 1993 року № 256 [3]. Даний наказ яскраво демонструє випадки порушення форм евфонічності. Адже назва наказу між словами «шкідливими» та «небезпечними» містить сполучник «та», який вжитий

недоцільно. В цьому випадку виникає збіг приголосних. Тому, щоб уникнути даній проблемі, було б доцільніше замінити сполучник «та» на сполучник «і». Окрім цього, назва наказу має також порушення вживання прийменників з, із, зі. Звісно, прийменник «із» вживається перед словами, які розпочинаються на з, ц, ч, ш, щ та між групами приголосних, проте тільки не в цьому випадку. Адже якщо наступне слово розпочинається сполученням приголосних, в тому числі з, с, ш, щ, то в такому необхідно вживати прийменник «зі». Таким чином між словами «робіт» та «шкідливий» вигідніше було б вжити прийменник «зі».

Пункт 2 цього наказу теж містить порушення вживання прийменників «у» та «в»: «...набуває чинності через 10 днів після державної реєстрації цього наказу у Міністерстві юстиції України, а розділ 2 – за окремими наказами МОЗ України у міру створення в країні необхідних для його введення економічних та технічних умов». Між словами «наказу» та «Міністерстві» прийменник «у» вжитий недоцільно, оскільки попереднє слово закінчується на голосний звук «у». Тому потрібно замінити прийменник «у» на «в». Аналогічна ситуації спостерігається й між слова «України» та «міри».

Наглядним прикладом неправильного вживання префіксів «у» та «в» слугує пункт 11 частина 2 стаття 8 Водного кодексу України:

«...відповідних категорій особливої охорони;

10) встановлення правил користування маломірними суднами на водних об'єктах;

11) встановлення у разі потреби більш суворих, ніж у цілому на території України, нормативів якості води у водних об'єктах місцевого значення...» [6].

Оскільки в 11 пункті слово «встановлення» знаходиться на початку речення, за правила милозвучності необхідно замінити приголосний «в» у префіксі на голосний «у». Вживання префіксу «у» також виправдовується приголосним закінченням останнього слова з попереднього речення. Стосовно пункту 10, то слово «встановлення» у даному випадку може мати місце, адже останнє слово попереднього речення закінчується на голосний звук.

Отже, безпосереднє засвоєння правил милозвучності суб'єктом правотворчості являє собою достатньо трудомісткий процес, що вимагає знання фонетики у всій її повноті та різноманітності. Найчастішими порушеннями милозвучності є збіг приголосних, який викликаний неправильним вживанням прийменників, сполучників та префіксів. Відповідні знання стандартів реалізації вітчизняної мовної системи суб'єктами правотворчості підвищує авторитет національного законодавства, а також спричиняє полегшення процесу тлумачення норм права граматичним методом, тому для кожного правника необхідно бути пріоритетним правильне оперування мовними нормами.

1. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заєць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ. 2017 р. С. 320.

2. Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. Київ. Вища шк., 2003. 462 с. URL: http://litmisto.org.ua/?page_id=7116. (дата звернення 10.06.2023).

3. Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок: Наказ Міністра охорони здоров'я № 256 від 29.12.1993р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94> (дата звернення 10.06.2023).

4. Бачевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ. 2004. С.344.

Майборода А.С.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Смірнова І.О.

*викладач кафедри теорії та історії
держави і права*

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРАВА ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Військовий стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, а також в інших, передбачених законом випадках, та передбачає надання відповідним органам повноважень, необхідних для відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. У зв'язку з цим, можливим є також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень.

Сама Конституція України містить поняття «воєнного стану» у контексті внесення змін до останньої (ст. 157), а також у згаданій вище ч. 2 ст. 64, що стосується передбачення можливості обмеження здійснення деяких прав людини. Права людини, гарантовані Конституцією України, є непорушними (стаття 21). [1]

Наразі, у зв'язку з введенням воєнного стану в нашій країні, велика кількість жінок добровільно вступили до лав Збройних Сил України. Важко сказати, що кількість жінок-військовослужбовців перевищує кількість

мобілізованих чоловіків. Всі думають, що жінки йдуть на війну тільки як медичний персонал, але вони займають досить важливі посади, такі як психологи, кухарі, солдати та офіцери, формуючи цілі жіночі батальйони.

Кількість жінок у Збройних силах України продовжує зростати. Наразі у Збройних Силах служать близько 38 000 жінок. Якщо врахувати жінок на цивільних посадах у Збройних силах, то їхня кількість сягає понад 50 000. Крім того, понад 5 000 жінок наразі проходять службу в зоні бойових дій. Рівність усіх громадян перед законом закріплена статтею 24 Конституції України. Отже, жінки і чоловіки мають однакові права і обов'язки на військовій службі. Проте деякі особливості військової служби жінок пов'язані з питаннями охорони дитинства і материнства.

Всупереч суспільним стереотипам, під час війни до лав Збройних сил України долучилися жінки. Сьогодні суспільство переосмислює свій погляд на жіночу військову службу і дійшло висновку, що статус і роль жінки у життєдіяльності, в тому числі й у захисті Батьківщини, вже не є суто чоловічим питанням. Якщо дивитись на життєві фактори, військові командири відзначають, що саме жінки виконують свої обов'язки найбільш ретельно і старанно.

Основними позитивними моментами у військовій службі жінок, за оцінками їх колег є: велика працездатність, внутрішня самодисципліна, відповідальність за доручену справу професіоналізм. Їх присутність значно пом'якшує морально-психологічну атмосферу у військових колективах, робить командирів і начальників більш стриманими, а головне - значно підвищує культуру взаємовідносин між військовослужбовцями в колективі. Частка порушень військової дисципліни з боку жінок є незначною.

Судячи з вище сказаного можна зрозуміти, що жіноча стать грає велику роль в процесі служби, але ще постає питання, що спонукає жінок йти на службу до ЗСУ. Насамперед служба в армії надає жінкам можливість отримати середню або вищу спеціальну освіту.

Участь жінок у збройних силах за останні роки зростає, тому необхідно забезпечити рівні права та можливості для всіх військовослужбовців. Важливо пам'ятати, що під час воєнного стану можуть вводитися додаткові обмеження, але ці локалізування можуть бути обґрунтованими, об'єктивними та спрямованими на досягнення високої мети - захисту національної безпеки. Забезпечення прав жінок-військовослужбовців в умовах воєнного стану вимагає недискримінаційного підходу, який гарантує рівні можливості для жінок у збройних силах. Це означає, що вони повинні мати можливість брати участь у всіх аспектах військової служби, включаючи командні посади, професійну підготовку, доступ до рівних стандартів охорони здоров'я та безпеки, а також належне матеріальне та медичне забезпечення. Водночас, важливо також забезпечити захист жінок у збройних силах від усіх форм сексуального насильства, домагань і дискримінації. [2, с. 40]

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. із змінами, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Дніпро, 2018. 40 с.

3. Журавльова Г. С. Принцип рівності та заборони дискримінації у конституційному праві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2018. 36 с. 302 Збірник матеріалів «Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір»

4. Деметрадзе Т. Р. Конституційний принцип рівності прав жінки і чоловіка : поняття, зміст, механізм його реалізації та захисту : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2015. 204 с. 4. Клименко Н. Г. Роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні. *Економіка та держава*. 2014. № 5. С. 116–119. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2014/27.pdf.

Мороз В.О.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Олійник Ю. В.

старший викладач кафедри

*теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ НОРМИ: ПОНЯТТЯ, ОСОБЛИВОСТІ, ВИДИ

Конституційне право України (у його першому значенні) - це провідна галузь національного права України, що являє собою сукупність правових норм, які регулюють основні відносини владарювання у суспільстві (відносини народовладдя), встановлюючи при цьому належність публічної влади (державної влади та місцевого самоврядування), її організацію та гарантії основних прав і свобод людини і громадянина [1].

Конституційно-правові норми визначають основні принципи функціонування держави, встановлюють права і свободи громадян, регулюють владу та її розподіл, забезпечують реалізацію принципів правової держави.

Ці норми дають змогу стабілізувати правову систему, визначають процедури прийняття та зміни законів, встановлюють правила функціонування органів влади та інститутів громадянського суспільства.

Нормам конституційного права відводиться провідна роль і в системі

національного права України в цілому, оскільки саме ці норми як основа галузі конституційного права формують і є базою правової системи України, виступають одним із найбільш важливих засобів забезпечення повновладдя Українського народу в усіх сферах суспільного та державного життя. У силу їх значущості для національного права, видається необхідним дослідити юридичну природу конституційно-правових норм [2, с. 3].

Конституційно-правові норми можуть бути розміщені в різних розділах Конституції України (далі - КУ) і мати різну юридичну силу. Деякі з них можуть бути прямо застосовуваними і мають безпосередню дію в судовій практиці, в той час як інші можуть потребувати прийняття відповідних законів для їх конкретизації та реалізації.

Конституційно-правові норми мають свої особливості.

- По-перше, ці норми приймаються з приводу політики, але не є її формальним виразом;

- по-друге, вони мають державно-владний характер і їх порушення тягне за собою конституційно-правову відповідальність;

- по-третє, конституційно-правові норми відрізняються від інших правових норм підвищеним ступенем стабільності і більшим ступенем охорони з боку Основного Закону;

- по-четверте, на відміну від інших правових норм, вони мають більшу юридичну силу і особливості предмета та методу правового регулювання [3].

Одним із перших у незалежній Україні на монографічному рівні дослідив норми конституційного права О. І. Степанюк. Аналізуючи юридичну природу конституційно-правових норм, вчений прийшов до думки, що під цією категорією слід розуміти прийняте установчою, законодавчою, а іноді судовою і виконавчою владою правило, що опосередковано через поведінку людини регулює політичні відносини, які виникають у процесі організації та здійснення публічної влади, а також відносини цієї влади з громадянином. Отже, О. І. Степанюк поділяв позитивістські підходи в оцінці норм конституційного права. Втім, запропоноване вченим визначення конкретизувало коло суб'єктів конституційної нормотворчості [2, с. 5-6].

Основні особливості конституційно-правових норм:

1. Вища юридична сила: конституційно-правові норми мають найвищу юридичну силу в порівнянні з іншими нормативно-правовими актами. Вони є основним законодавчим актом країни і мають пріоритет перед іншими правовими актами.

2. Не змінюваність і стабільність: конституційно-правові норми мають стійкий характер і практично не підлягають зміні або скасуванню. Зміна Основного Закону зазвичай потребує особливої процедури, яка встановлена самою Конституцією.

3. Широке застосування: конституційно-правові норми застосовуються до різних сфер суспільного життя, включаючи організацію влади, права і

свободи громадян, політичні і соціальні відносини тощо.

Норми конституційного права поділяються на загальні, загальнодержавні, які діють на всій території України, місцеві (локальні), які діють на певній її території та за її межами. Залежно від органів, що приймають норми даної галузі права, останні поділяються на норми, прийняті всеукраїнським референдумом, парламентом, Конституційним Судом, Президентом України. За ступенем визначеності змісту розрізняються абсолютно визначені та відносно визначені конституційно-правові норми. Норми цієї галузі, залежно від їх ролі та призначення у правотворчості, поділяються на первинні та похідні (доповнюючі, конкретизуючі). За дією на коло суб'єктів конституційно-правові норми поділяють на загальні (їх дія поширюється на всіх суб'єктів), спеціальні (діють на певну групу однойменних суб'єктів, наприклад, державних службовців) та виняткові (у передбачених законом випадках, усувають дію норм щодо певних суб'єктів). За порядком вступу в дію виділяються конституційно-правові норми, які набирають сили з моменту прийняття конституційно-правових актів (укази Президента України у разі введення воєнного чи надзвичайного стану відповідно до ст. 83 КУ), через 10 днів з дня його офіційного опублікування, якщо інакше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування [3].

Отже, до видів конституційно-правових норм відносять:

1. Конституційні норми-принципи: вони встановлюють загальні принципи діяльності держави, такі як принципи розділу влади, демократії, правової держави, соціальної справедливості тощо.

2. Конституційні норми-правила: ці норми конкретизують загальні принципи і встановлюють правила поведінки для державних органів, громадян і суб'єктів права [4].

Підсумовуючи вищезазначене можна стверджувати, що конституційно-правові норми є правилами поведінки, що встановлені та санкціоновані державою, а їх зміст охоплює широкий спектр положень, що регулюють різноманітні аспекти функціонування держави та суспільства. Дотримання конституційно-правових норм є важливим для забезпечення демократичного правового ладу, збереження стабільності та розвитку держави, а також гарантування прав і свобод громадян. Порушення конституційно-правових норм може мати серйозні наслідки, включаючи порушення правового порядку та конституційного режиму. Усвідомлення та дотримання конституційно-правових норм є важливим завданням як для державних органів, так і для громадян. Виконання цих норм сприяє зміцненню правової держави, захисту прав та свобод людей і забезпеченню справедливості в суспільстві.

1. Конституційне право України. Мультимедійний навчальний посібник: конституційне право України. Національна академія внутрішніх справ. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil1.html (дата звернення: 18.06.2023).

2. Заморська Л. І. Конституційно-правові норми як специфічний вид правових норм у сучасній теорії права. *Держава і право*. 2010. С. 3-9.
3. Поняття, особливості та класифікація норм конституційного права України. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9948/> (дата звернення: 18.06.2023).
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.06.2023).

Немонова Л.Х.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Смірнова І.О.,

*викладач кафедри теорії та історії
держави і права*

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ АТРИБУТ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Багато фактів з історії України свідчить про чисельну кількість репресій та утисків, яких зазнавали українці за радянських часів. Репресії, арешти та пригнічення українського населення та державності закінчились коли Верховна Рада Української РСР 16 липня 1990 р., виражаючи волю української нації, всього народу України проголосила державний суверенітет України як верховенство держави на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах. У прийнятій Декларації про державний суверенітет України зазначено, що Україна суверенна національна держава, що здійснює захист і охорону національної державності українського народу. Будь-які насильницькі дії проти національної державності України з боку політичних партій, громадських організацій, інших угруповань чи окремих осіб переслідуються за законом [1].

Документ став важливим кроком українського народу на шляху до самостійного політичного й економічного розвитку. Прийняття Декларації про державний суверенітет України дало поштовх розпаду комуністичної тоталітарної імперії, яка обмежувала права України та її населення.

Цей документ поклав початок до змін. До змін в усіх сферах життя українського населення та держави. Наступним кроком до суверенітету України стало прийняття закону “Про економічну самостійність України”, що визначає зміст, мету і основні принципи економічної самостійності

України як суверенної держави, а також механізм господарювання.

Наступним важливим кроком на шляху утвердження суверенітету українського народу було проголошення Верховною Радою УРСР 24 серпня 1991 р. незалежності України і створення самостійної української держави України. Після проголошення незалежності питання про суверенітет було вирішено назавжди. Відтак Україна стала незалежною, самостійною та суверенною.

Суверенітет володіє такими основними властивостями [2, с. 191]:

1. Верховна влада держави функціонує на власній території, має свою територіальну цілісність та недоторканість;
2. Неможливість існування в країні двох верховних влад;
3. Суверенні права не потребують затвердження і не можуть бути скасованими;
4. Державна влада поширюється на всі сфери державного життя та всіх громадян.

Конституція України відносить такі принципи, властивості та якості державної влади, як державний суверенітет. Конституція (основний закон) є основним джерелом суверенітету практично будь-якої держави. Саме в ній відображаються базові елементи суверенітету та розкриваються його ознаки, визначається система органів влади.

Суверенітет - це якісна характеристика держави, невід'ємна властивість та необхідна умова міжнародної правосуб'єктності. Народ є творцем та носієм державного суверенітету, оскільки воля народу створює державну владу. У той самий час народ виступає своєрідним гарантом державного суверенітету. Це пов'язано з тим, що будь-яке посягання на незалежність держави або зниження рівня законності є утиском корінних інтересів народу і є причиною внутрішніх та міжнародних конфліктів [2, с. 197].

Суверенітет є важливим атрибутом держави та основою для ефективної реалізації її багатогранних функцій. Суверенітет в Україні передбачає її незалежність та самостійність органів державної влади у вирішенні зовнішніх та внутрішніх проблем. Державний суверенітет та незалежність є ключовими ознаками держави.

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 04.11.2023 р.)

2. Байдін Ю. В., Державний суверенітет і суверенні права: проблеми співвідношення, 2010, Харків, Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України, 186-210.

Нянченко Д.О.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Жеглінська Т.О.

старший викладач кафедри

*теорії і історії держави та права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНІ ПРАВООХОРОННІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ СПІВРОБІТНИЦТВО З УКРАЇНОЮ

Україна співпрацює з різними міжнародними правоохоронними організаціями з метою забезпечення правопорядку, боротьби зі злочинністю та підтримки безпеки.

Одним із пріоритетних шляхів вирішення проблем протидії злочинності та розшуку осіб, що підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень на території однієї держави, але, намагаючись уникнути відповідальності, переховуються та продовжують злочинну діяльність в іншій країні, є міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, що ставить перед вітчизняною кримінальною процесуальною наукою нові завдання, чільне місце серед яких займає дослідження його становлення і розвитку. Співробітництво між державами у сфері протидії окремим видам кримінальних правопорушень та екстрадиції злочинців (у сучасному розумінні цього терміну) започатковано досить давно. Зазначене питання було предметом дослідження низки вітчизняних вчених, основні здобутки яких позитивно сприйняті науковою спільнотою та правозастосовною практикою [1].

Розслідуючи злочини міжнародного характеру, реалізація завдань кримінального провадження практично неможлива без залучення допомоги компетентних органів іноземних держав, представництв міжнародних організацій. Наприклад, під час розслідування може знадобитися інформація про особу іноземця, його характеристика, вирішуватимуться завдання з ідентифікації особи, перевірки за криміналістичними обліками. Важливого значення набуває проведення процесуальних дій у порядку міжнародної правової допомоги, а також здійснення заходів з видачі особи (екстрадиції), перейняття кримінального провадження [2, с. 210].

Ключовими міжнародними правоохоронними організаціями, з якими Україна співпрацює у запобіганні та протидії транснаціональній злочинності

у світі, є такі:

- INTERPOL (ІНТЕРПОЛ). Інтернаціональна організація поліції, яка об'єднує правоохоронні органи з різних країн для обміну інформацією та спільного розслідування злочинів.

- EUROPOL (ЄВРОПОЛЬ). Європейська поліцейська організація, яка координує спільні зусилля правоохоронних органів країн-членів Європейського Союзу у боротьбі зі злочинністю.

- ASEANAPOL (АСЕАНАПОЛ). Організація поліції країн Асоціації націй Південно-Східної Азії (АСЕАН), яка сприяє співробітництву та обміну інформацією між поліцейськими силами регіону.

- АФРИПОЛ. Африканська поліцейська організація, створена для підтримки співробітництва між поліцейськими силами країн Африканського Союзу у боротьбі зі злочинністю.

- АМЕРИПОЛ. Поліцейська організація Американських держав, яка сприяє координації та співробітництву між поліцейськими органами країн Америки в розслідуванні та протидії злочинності.

- GCCPOL. Організація поліції країн Ради співробітництва Перської затоки (GCC), яка сприяє обміну інформацією та спільним операціям в боротьбі зі злочинністю у регіоні.

- АІМС. Азіатська асоціація міжнародних кримінальних поліцейських, що об'єднує поліцейські організації країн Азії для спільної боротьби зі злочинністю та обміну інформацією [3].

Україна активно співпрацює з цими міжнародними правоохоронними організаціями, обмінюючи інформацію про злочини, спільно розслідуючи справи та здійснюючи оперативні заходи у рамках міжнародних програм та ініціатив. Ця співпраця допомагає зміцнити правоохоронні здібності України і сприяє більш ефективній боротьбі з транснаціональною злочинністю.

1. Завидняк І.О. Фактори, що зумовлюють необхідність міжнародного співробітництва у процесі розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру. Ірпінський юридичний часопис. Серія: Право. 2021. № 1(5). С. 198-203

2. Леган І.М. Удосконалення правового механізму міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності. Нове українське право 2. 2022. С. 177-181.

3. Леган І.М., В.П. Тичина. Міжнародні правоохоронні організації: правовий статус та особливості їх функціонування щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності. Підприємництво, господарство і право 6. 2021. С. 216-220.

Погонець В.С.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Смірнова І.О.

викладач кафедри теорії

та історії держави і права

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

УКРАЇНСЬКА КОНСТИТУЦІЯ: ЕВОЛЮЦІЯ ОСНОВНОГО ЗАКОНОДАВЧОГО ДОКУМЕНТА ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Однією з важливих складових правової держави в будь-якій країні є принцип верховенства права, який закріплений у статті 8 Конституції. Цей принцип визначає, що влада, усі органи державної влади та громадяни підпорядковані закону і повинні діяти в рамках встановлених ним норм [1]. Це гарантує відсутність арбітрарності та дозволяє громадянам розраховувати на стабільність правового середовища, що в свою чергу забезпечує оптимальну життєдіяльність.

У цьому дослідженні ми розглянемо історію еволюції Конституції України – основного законодавчого документа, а також розглянемо декілька проблем даного документа. Розуміння історії та ролі Конституції є важливим для кожного громадянина та для сучасного українського суспільства в цілому, оскільки цей документ визначає основні принципи функціонування держави та права.

Розуміння еволюції цього фундаментального законодавчого документу може допомогти зрозуміти природу та вплив конституційних змін. Також у статті висвітлено важливість дотримання принципів верховенства права та забезпечення прав і свобод громадян у сучасному світі.

Конституція України спирається на історичний досвід становлення та розвитку української державності, включаючи Київську Русь, Гетьманщину, Українську Народну Республіку та інші етапи історії [2]. Також Конституція України враховує зобов'язання та норми міжнародних договорів та конвенцій, до яких Україна приєдналася, таких як Віденську конвенцію про право міжнародних договорів та Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод тощо. Конституція України бере до уваги досвід і зразки конституцій інших країн, зокрема європейських держав, щоб впровадити сучасні принципи правової держави та гарантувати права і

свободи громадян.

Українська Конституція пережила численні зміни та еволюцію впродовж історії незалежної України, відіграючи важливу роль у формуванні держави. Початком шляху еволюції даного документа стала Конституція 1996 року і це було основним кроком у формуванні правової держави [3]. Основним документом, який сформулював цю конституцію, була стара Конституція УРСР 1978 року, яка мала багато недоліків і потребувала значного вдосконалення. Під час розробки проекту нової Конституції, враховуючи сучасні потреби та демократичні принципи, було проведено багато консультацій та дискусій у парламенті та громадськості. Цей документ заклав основи конституційного ладу та принципи правової держави. Конституція 1996 року визначила пріоритет прав людини і громадянина, незалежність судової системи, та розділ влади на виконавчу, законодавчу і судову. Також цей документ забезпечив стабільність і правовий порядок в Україні на початковому етапі її незалежності. Надважливим було введення можливості призначення Президента через парламентські вибори, що значно зміцнило демократію в країні.

Конституція України 1996 року була переглянута та піддана демократичним реформам після Помаранчевої революції у 2004 році і це було досить проблематичним процесом через порушення внесення змін у документ [4]. Таким чином, зміни були внесені не легітимно, але все ж таки змогли акцентувати більше уваги на державному суверенітеті, правах і свободах громадян, демократії і верховенстві права.

Події Революції Гідності в 2013-2014 роках призвели до ще одного перегляду даного документу. Прийнята в 2014 році Конституція врегулювала більше деталей щодо прав і свобод, механізмів боротьби з корупцією, ролі громадян та суспільства у державі. Її перегляд спіткав більшому акценту на забезпеченні правопорядку і продовжив еволюцію України, як демократичної та правової держави.

Не зважаючи на досягнення, Конституція України стикається з проблемами, такими як:

1. Висока динаміка змін. До того ж, ці зміни є не є справді необхідними, а якість тексту Конституції є низьким [5]. Це створює правову нестабільність, нерозуміння закону та, як наслідок, недовіру суспільства. Можливе вирішення - встановлення більш жорстких процедур для внесення змін до основного закону, таких як обов'язковий референдум або вимога підтримки більшої кількості парламентарів.

2. Недостатня регулятивна чіткість. Деякі положення Конституції залишаються недостатньо конкретними та відкритими для різних тлумачень, навіть після всіх змін. Це може призводити до суперечок та правової несправедливості в суспільстві. Одним із варіантів вирішення є докладання більших зусиль до точного формулювання положень та усунення непрофесіоналізму, залучення більш досвідчених правників для вирішення

цих питань.

3. Недостатнє забезпечення системи контролю та балансу влади, низька конституційна культура [5]. Зокрема, Конституція не чітко визначає взаємовідносини між різними гілками влади (виконавчою, законодавчою, судовою), що призводить до можливості зловживання владою та порушень прав громадян. Для вирішення цього недоліку, необхідно внести зміни до Конституції, уточнити повноваження кожної гілки влади і забезпечити ефективний механізм їх взаємодії.

Усунення цих недоліків вимагає діалогу та співпраці всіх суспільних груп та політичних сил. Перегляд Конституції має бути проведений з дотриманням демократичних процедур та урахуванням інтересів всіх громадян України. Таким чином можна забезпечити сталість та ефективність основного закону країни. Постійна робота над удосконаленням Конституції та її відповідність сучасним вимогам є необхідною умовою подальшого розвитку правової держави в Україні.

Важливо докласти зусиль до змін Конституції, так як вона залишається основним гарантом правової держави та важливим кроком на шляху до зміцнення правових інститутів і закріплення демократичних цінностей в Україні.

1. Конституційне право України. Мультимедійний навчальний посібник: конституційне право України. Національна академія внутрішніх справ. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil1.html (дата звернення: 18.06.2023).

2. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення 25.05.2023).

3. Заморська Л. І. Конституційно-правові норми як специфічний вид правових норм у сучасній теорії права. *Держава і право*. 2010. С. 3-9.

4. Поняття, особливості та класифікація норм конституційного права України. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9948/> (дата звернення: 18.06.2023).

Смоляр В.В.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Олійник Ю.В.

*викладач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ УКРАЇНИ

Актуальність теми "Захист прав людини під час збройного конфлікту України та Росії" вкрай важлива в контексті сучасної глобальної політичної ситуації. Наслідки цього конфлікту мають серйозний вплив на життя та добробут громадян України та Росії, а також порушують міжнародні норми та стандарти в галузі прав людини. Оскільки збройний конфлікт триває, необхідно звернути увагу на захист прав людини і вжити необхідні заходи для їх забезпечення. Україна зобов'язана забезпечувати безпеку своїх громадян, дотримуватися правил, що регулюють конфлікти, і здійснювати заходи для захисту громадян від насильства та порушень прав людини, які можуть виникати під час війни.

Росія бачить Україну як свою сферу впливу та має амбіції відновити свою великодержавну роль. Україна натомість прагне розвиватися як незалежна та демократична держава. Початок конфлікту в Україні в 2014 році після анексії Криму Росією та виникнення повстання на Донбасі став важливим етапом у розбіжностях між обома країнами.

Захист прав людини під час війни є важливим завданням для будь-якої країни, включаючи Україну. Це передбачає забезпечення безпеки і гідності громадян під час конфлікту, дотримання міжнародного права, захист від насильства та репресій, інклюзивну підтримку всіх верств населення, включаючи вразливі групи, як діти, жінки і люди з інвалідністю. Україна працює над цим завданням у співпраці з міжнародними організаціями і партнерами для забезпечення захисту прав своїх громадян під час війни. Значення прав людини в збройному конфлікті між Росією та Україною виходить за межі національних меж і має загальнолюдське значення. Захист прав українців в цьому контексті надзвичайно важливий, і це підтверджується міжнародним гуманітарним правом та правами людини. Основні аспекти цього значення включають:

1. Захист цивільних осіб і непричетних об'єктів: міжнародне гуманітарне право накладає обов'язок сторін конфлікту уникати зайвих страждань серед цивільних осіб і руйнування інфраструктури, яка не є військовим об'єктом.

2. Запобігання військовому зловживанню: права людини, включаючи право на життя і безпеку, повинні бути захищені від будь-якого військового зловживання, включаючи агресію і насильство.

3. Забезпечення гуманітарної допомоги: гуманітарне право дозволяє надавати допомогу потребуючим, незалежно від їхньої статі, релігії або етнічної приналежності, забезпечуючи доступ до медичної допомоги, харчування і життєвих необхідностей [1].

4. Захист від сексуального насильства і використання: важливо захищати жінок і дітей від сексуального насильства та використання як солдатів, що заборонено міжнародним правом.

5. Доставка гуманітарної допомоги: міжнародне гуманітарне право визначає правила для безпеки та сприяння доставці гуманітарної допомоги, що є життєво важливою в ситуаціях військового конфлікту [4].

Україна, як суверенна держава, має конституційні зобов'язання забезпечувати безпеку своїм громадянам та захищати їх права. Конституція України чітко визначає, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

Обов'язок держави - захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, ст. 27 КУ [5].

Україна є членом різних міжнародних організацій та укладає міжнародні договори, які визначають її зобов'язання забезпечувати безпеку та захист прав людини. Наприклад, Україна є стороною у Віденській конвенції про дипломатичні відносини та Женевських конвенціях про захист жертв війни [2].

Забезпечення безпеки і порядку є однією з основних функцій уряду кожної країни. Україна зобов'язана здійснювати заходи, які забезпечують громадський порядок та запобігають насильству та порушенням прав людини.

Отже, порушення прав людини мають серйозні гуманітарні наслідки, зокрема створюють гострі потреби у медичній допомозі, житлі, харчуванні і психологічній підтримці. Вони також погіршують гуманітарну ситуацію та ускладнюють можливість розв'язання конфлікту та відновлення миру та стабільності в регіоні. Всі ці аспекти свідчать про те, що захист прав людини під час збройного конфлікту має переважаче значення для збереження життя, гідності і безпеки Українського народу та всіх осіб, які оминулися в цій складній ситуації.

1. Міжнародний Комітет Червоного Хреста та Червоного Півмісяця URL: <https://www.icrc.org/> (дата звернення: 03.10.2023)

2. Женевські конвенції про захист жертв війни URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.10.2023)

3. Декларація прав людини ООН URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (дата звернення: 03.10.2023)

4. Комітет з прав людини ООН URL: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/CCPRIndex.aspx> (дата звернення: 03.10.2023)

5. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 03.10.2023)

Собильський Д.Г.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Жеглінська Т.О.

старший викладач кафедри

теорії та історії держави та права

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На кожному етапі розвитку людської цивілізації, з урахуванням, виникли природні потреби людини, проголошувалися і закріплювалися міжнародних та національних законодавчих актах прав людини та громадянина. Конституційні права та свободи становлять ядро правового статусу особистості та лежать в основі всіх інших прав, що закріплюються іншими галузями права. Конституція лише встановлює принципи, на яких має будуватися поточне законодавство. Спільним у закріпленні конституціями права і свободи є те, що для закріплення правового статусу особистості їх недостатньо. Тому конституції закріплюють правничий та свободи разом із обов'язками. При цьому способи поєднання прав, що закріплюються і свобод з конституційними обов'язками у різних конституціях також відрізняються [1].

Хоча права та обов'язки тісно взаємопов'язані, вони, як вважають деякі автори, нерівноцінні: права людини є метою конституціоналізму, а обов'язки

— лише засобом її досягнення. Найбільш поширеними є обов'язки дотримуватися законів цієї держави, сплачувати законно встановлені податки (обов'язки людини) та захищати батьківщину (обов'язок громадянина). У зв'язку із загостренням екологічних проблем цей перелік поповнив обов'язки берегти природу, охороняти пам'ятки історії та культури. Частиною другою статті 64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поведіння або покарання. Будь-які спроби використати введення воєнного стану для захоплення влади тягнуть за собою відповідальність згідно із законом (стаття 22 Закону № 389-VIII) [2].

Законність та обґрунтованість обмеження недоторканності особистості багато в чому залежать від встановлення та реалізації сукупності відповідних правових гарантій недоторканності особи: міжнародно-правових, конституційних, кримінально-процесуальних, кримінально-правових та цивільно-правових гарантій.

Важливу роль системі прав і свобод відіграють політичні права. Політичні права в воєнний стан – це забезпечені юридичні заходи можливої поведінки, яка гарантує свободу дій громадян за участю у формуванні органів державної влади та місцевого самоврядування. Політичні та правничий свободи є одними з найважливіших у системі права і свободи людини, й у Конституції України в порядку перерахування вони розташовані на другому місці за особистими правами. Це можна частково пояснити тим, що ці права призначені насамперед для категорії осіб, які мають громадянство, тобто для громадян [3].

Основні права, свободи людини та громадянина закладають основу національного правового статусу особи. Вони визнаються та захищаються державою як необхідна умова її існування. Вони закріплені у Конституції держави та відображені у найважливіших міжнародно-правових актах, є правовою базою для похідних (додаткових) прав. Основними правами є: право на життя, на свободу та особисту недоторканність приватної власності. Таким чином, обмеження прав людини (громадянина) в воєнний стан – це встановлені законодавством межі реалізації людиною (громадянином) прав, що виражаються у заборонах, обов'язках, відповідальності, існування яких детерміновано необхідністю захисту конституційно визнаних цінностей та призначенням яких є забезпечення необхідного балансу між інтересами особистості, суспільства та держави.

Слід зазначити, що правова держава не протистоїть громадянському суспільству, а створює для його функціонування та розвитку найбільш сприятливі умови. У такій взаємодії містяться гарантія дозволу виникаючих протиріч цивілізованим правовим шляхом, гарантія ненасильницького

поступального розвитку суспільства.

Громадянське суспільство – це вільне демократичне правове суспільство, орієнтоване на конкретну людину, що створює атмосферу поваги до правових традицій та законів, загально гуманістичних ідей, що забезпечує свободу творчу та підприємницької діяльності, що створює можливість досягнення благополуччя та реалізації, прав людини та громадянина, органічно виробляє механізми обмеження та контроль за діяльністю держави. Гарантії слід розуміти як законний засіб забезпечення реалізації певних прав. Кожне право має гарантії реалізації, тобто гарант, бере на себе відповідальність за забезпечення реалізації права. В умовах правового режиму воєнного стану особливої актуальності набуває конституційний припис, відповідно до якого саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

1. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану / Ю.О. Фігель // *Науковий вісник Львівської комерційної академії*. Серія «Юридична». 2019. Вип. 2. С. 222–230. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvfkau_2015_2_24.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 [Електронний ресурс]: офіційний вебпортал Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

3. Львова Є.О. Розвиток правових механізмів забезпечення і захисту прав та свобод людини і громадянина в екстремальних умовах глобалізації. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2016. № 1. С. 77–82.

Сорока Б.

здобувач вищої освіти

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Жеглінська Т.О.

*старший викладач кафедри теорії та
історії держави і права*

*Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина являють собою об'єктивні умови та інструменти, які забезпечують фактичне здійснення та повноцінний захист прав та свобод особи. Практична реалізація конституційних прав і свобод залежить від двох основних

категорій гарантій: загальних і юридичних.

Загальні гарантії прав і свобод людини і громадянина поділяються на економічні (що включають в себе економічну свободу громадян та їх об'єднань, а також соціально орієнтовану ринкову економіку) і політичні (які гарантують право громадян на утворення політичних партій та обмежують діяльність об'єднань тільки за судовим рішенням) [2, с. 40].

Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина визначаються державою у Конституції та законах України. Наприклад, Конституція України гарантує право оскарження в суді дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Вона також передбачає недопустимість зворотної дії закону у часі, за винятком випадків, коли такі зміни полегшують або скасовують відповідальність особи [4, с. 27]. Конституція додатково закріплює принцип презумпції невинуватості, що означає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку судовим рішенням.

Крім цього, права та свободи людини і громадянина, зазначені в Конституції України, є необмеженими і гарантованими, і їх неможливо анулювати (згідно зі статтею 22).

Конституція України визнає, що конституційні права та свободи, включаючи право на життя людини, гарантовані і неможуть бути анульовані (згідно з частиною другою статті 22). Конституція також забороняє внесення будь-яких поправок до неї, які передбачають скасування прав і свобод громадян (відповідно до частини першої статті 157). Крім того, не допускається обмеження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, включаючи невід'ємне право на життя людини, при прийнятті нових законів або змін до існуючих (відповідно до частини третьої статті 22) [4, с. 44].

Таким чином, положення частини другої статті 22 Конституції України вимагають, з одного боку, від держави гарантувати конституційні права та свободи, включаючи право на життя, і, з іншого боку, утримуватися від прийняття будь-яких дій, що можуть призвести до скасування цих прав та свобод, включаючи право на життя. Згідно з положеннями частини другої статті 8 Конституції України, норма частини другої статті 22 повинна враховуватися при прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відповідних суспільних відносин [1, с. 15].

Згідно зі статтею 102 Конституції України, Президент України є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод громадян, та визначає основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики держави. Ця стаття надає Президенту України важливу роль у забезпеченні дотримання Конституції та прав громадян. Президент є головним представником виконавчої влади в Україні і відповідає за виконання законів та норм Конституції. Він також має повноваження призначати і звільняти вищих посадових осіб, включаючи керівників уряду та главу Конституційного Суду,

що впливає на здійснення законності в державі.

Права та свободи людини та їх захист визначають спрямованість та зміст діяльності органів державної влади та держави загалом. Держава несе відповідальність перед громадянами за свої дії. Забезпечення та підтримка прав і свобод людини є основною обов'язком держави. Крім того, існує міжнародний механізм захисту прав і свобод людини і громадянина, який включає Європейський суд з прав людини, Верховного комісара ООН із заохочення прав людини, Комісію з прав людини ООН та інші органи [1, с. 37].

Гарантії прав людини, закріплені в Конституції України, є фундаментальними принципами, які забезпечують громадянам країни захист їхніх прав та свобод перед владними структурами і суспільством в цілому. Вони становлять невід'ємну частину правового ладу України і визнаються як один із основних стовпів демократії та розвиненого правового державного устрою.

Головні аспекти гарантій прав людини в Конституції України включають недоторканість особистості, заборону катувань і жорстокого поводження, принцип рівності перед законом, право на життя та заборону смертної кари, свободу слова та виразу, справедливий судовий процес, право на оскарження та право на захист. Ці гарантії спрямовані на те, щоб кожен громадянин мав можливість реалізувати свої права в рамках закону і не був позбавлений своєї гідності незалежно від обставин чи ситуацій.

Конституція України відіграє роль не лише правового документа, а й важливого соціокультурного символу, який визначає цінності та принципи, на яких ґрунтується сучасне українське суспільство. Гарантії прав людини в цій Конституції служать нагадуванням про важливість рівності, справедливості та захисту гідності кожної особи.

Отже, гарантії прав людини в Конституції України встановлюють правовий фундамент для захисту прав громадян, являють собою сукупність факторів, що забезпечують як реалізацію, так всебічну охорону прав і свобод людини.

1. Афанасенко, С. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні. Південноукраїнський правничий часопис 3 2019 р. 3-5 с.

2. Пайда, Ю. Ю. Визначення юридичних гарантій як елемент захисту прав людини. 2018 р. 48 с.

3. Прієшкіна, О. В. Забезпечення прав людини в Україні: стан та перспективи. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки 200 2017 р. 109-114 с.

4. Юзефів, А. Р. Конституційні гарантії забезпечення прав і свобод людини й громадянина. *Порівняльно-аналітичне право* 1 2018 р. 74-77 с.

Трень Т.

*слухач магістратури I курсу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
старший лейтенант поліції*

Науковий керівник:

Боняк В.О.

*завідувач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ,
доктор юридичних наук, доцент*

ЗАКОНОДАВЧИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

В Україні дослідження конституційного процесу тривалий час перебувало поза межами уваги вчених істориків, політологів, соціологів, традиційно залишаючись об'єктом уваги лише правознавців. Наразі ж, коли на території України йде повномасштабна війна, питання законодавчого конституційного процесу потребує нових наукових розвідок та є як ніколи актуальним. Конституціоналізм, як теорія і практика конституційного будівництва, постійно перебуває в полі зору вчених. Необхідність висвітлення феномена законодавчого конституційного процесу як важливої складової сучасного конституціоналізму, а саме такого його аспекту, як порядку внесення змін до Основного закону Української держави й складає актуальність нашого дослідження.

Перш за все, вважаємо за необхідне зазначити, що конституціоналізм – це політико-правове явище, правова (юридична) сутність якого обумовлена, насамперед, нормативно-правовою основою цієї системи – Конституцією (конституційним законодавством). В свою чергу, законодавчий процес розглядається як сукупність елементів, його стадій, кожна з яких має певні особливості, завдання, суб'єктів і має на меті вирішення конкретних цілей, ефективне досягнення яких є важливою умовою й обов'язковою передумовою для переходу до наступного етапу законотворчості та, зрештою, до ухвалення закону [1, с. 32].

Досліджуючи взаємозв'язок терміно-понять «законодавчий процес» і «конституційний процес», погоджуємося з думкою тих учених, котрі розглядають конституційний процес саме як елемент (складову) категорії «законодавчий процес», оскільки: 1) конституційний процес є особливим законодавчим процесом, бо законодавчий процес завжди базується на

конституційних нормах, але не кожний законодавчий процес являє собою внесення змін до конституції чи ухвалення нового Основного закону; 2) звідси, з огляду на нерозривність терміно-понять «законодавчий процес» та «конституційний процес», повна назва останнього має зводитись саме до поняття «законодавчий конституційний процес».

Якщо ж розглядати окремо поняття «конституціоналізм», його, на наш погляд, не можна вважати первинним чи навіть самостійним, адже воно є похідним від поняття «конституція» як в етимологічному, так і в науково-теоретичному плані. Конституція – той суспільний договір, який фіксує форми, способи, принципи, основи, права, обов'язки та інші взаємозв'язані між собою відносини держави та суспільства і їх реалізації.

Принагідно відзначити, що в межах законодавчого конституційного процесу правники здебільше виділяють такі два його види: а) поточний (внесення змін до чинного Основного закону, тобто якою б досконалою не була Конституція (а Конституція України 1996 року, як наголошують М. Орзіх та А. Єзеров, є саме таким вираженим документом і юридично якісним продуктом європейської суспільно-політичної думки кінця ХХ століття)), настає час, коли вона перестає частково або повністю відповідати суспільним відносинам, що динамічно розвиваються [2, с. 28]; б) перспективний (розробка та ухвалення тексту нового Основного закону). Акцентуючи увагу на суттєвому недоліку Конституції України, яким є відсутність порядку ухвалення нової Конституції, М. Орзіх та А. Єзеров резюмують: «складається враження, що нинішня Конституція приймалася назавжди...» і отже, чинний Основний закон з трьох способів конституційної модернізації визнає лише найбільш еволюційний, а саме внесення змін і доповнень; два ж інших – викладення Конституції України у новій редакції та ухвалення нової Конституції – залишилися поза правовим регулюванням. Порушення ж встановленого порядку новелізації конституційного тексту, вважають учені, стане неправовим джерелом нового правового стану [2, с. 41].

Не можемо не відзначити, що конституційний процес у широкому сенсі є неперервним, у вузькому – циклічним: триває від ініціювання конкретних конституційних змін до їх прийняття та уведення в дію і є складовою конституційного процесу в широкому сенсі. Основними стадіями конституційного процесу у вузькому сенсі є: ініціювання прийняття конституції (змін конституції); розроблення проекту конституції (змін конституції); обговорення проекту конституції (змін конституції); прийняття конституції (внесення змін до конституції); уведення в дію конституції (змін конституції).

Схиляємося до думки, що у нашій державі такий аспект законодавчого конституційного процесу, як внесення змін до Конституції України загалом врегульований на рівні Основного закону; внесення змін до Конституції України є самостійною парламентською процедурою, яка унеможливує застосування під час розгляду законопроектів про внесення змін до

Основного закону нашої держави інших конституційних положень, крім передбачених розділом XIII Конституції [3, с. 444], а внесення змін до Конституції України у спосіб, який порушує порядок, визначений Розділом XIII чинного Основного закону України, будь-які дії держави, її органів, посадових осіб, що призводять до узурпації права є неконституційними і незаконними [4, с. 11–12]. Однак доцільним буде зазначити, що як такої концепції конституційної реформи загалом, замість внесення до Основного закону безсистемних змін, законодавець наразі не має. Задля усунення цих недоліків у подальшому (оскільки саме Парламент наділений повноваженнями вносити зміни до Основного закону) та з огляду на конституційно закріплену парламентсько-президентську форму правління вісь напрацювання змін до Конституції України вважаємо за необхідне перемістити від Глави держави до Верховної Ради України (п. 1 ч. 1 ст. 85 Конституції України).

Отже, законодавчий конституційний процес є важливою складовою предмету пізнання теорії конституціоналізму. Він зводиться до визначеної національними нормами юридично значущої діяльності народу та Верховної Ради України та являє собою систему послідовних стадій із зміни, скасування чи створення правових норм, об'єктивованих в Конституції держави.

1. Боняк В. О., Трень Т. О. Внесення змін до Основного Закону України та конституцій окремих пострадянських держав: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 8–16.

2. Орзіх М. П., Єзеров А. А. Конституція діє, конституційні перетворення тривають (до 15-ї річниці Конституції України). URL: <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom10/5.pdf>

3. Боняк В. О. Внесення змін до сучасних конституцій: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Держава і право : зб. наукових пр. Юридичні і політичні науки*. Київ : Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2009. Вип. 44. С. 442–447.

4. Орзіх М. П. Рестарт конституційної реформи в Україні: науково-прикладні підстави та конституційно-правові наслідки. *Юридичний вісник*. 2010. № 4. С. 9–14

Чабаненко Д.С.

*слухач магістратури
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник:

Боняк В.О.

*завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
д.ю.н., професор*

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО ЗАКРІПЛЕНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЗА УМОВ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Сучасна вітчизняна правова наука поки що не дала відповіді на низку питань стосовно правового режиму воєнного стану. Зокрема, правниками не в повній розкрито питання підстав введення обмежень прав і свобод людини за умов дії такого режиму. Вважаємо, що вказаній проблематиці приділено недостатньо уваги і є потреба звернутися до цього питання за сучасних умов дії правового режиму воєнного стану в Україні.

У зв'язку з цим звернемося як до вітчизняної практики, так і до зарубіжного досвіду деяких зарубіжних держав та практики Європейського Союзу.

Слід констатувати, що законодавство переважної більшості зарубіжних держав включає в себе спеціальну правову конструкцію, яка, як правило, надає публічній адміністрації додаткові права у випадках, коли країна стикається із непередбачуваними ситуаціями, а подолання таких вимагає мобілізації всіх наявних ресурсів (включно і тимчасового обмеження деяких конституційних прав людини). До таких ситуацій відносять режими воєнного стану чи надзвичайного стану. Наше вітчизняне законодавство також не є винятком і це підтверджує зміст ст. 64 Конституції України [1].

З цього приводу український учений О. Фігель наголошує, що обмеження прав і свобод людини та громадянина, по суті, являють собою певні заборони, які покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного права [2].

Здійснений аналіз вітчизняного законодавства, конституційних приписів деяких зарубіжних держав, а також змісту міжнародних актів переконливо свідчить, що перелік прав, які зобов'язується гарантувати українська держава за умови дії режиму воєнного/надзвичайного стану, не

суперечить мінімальним вимогам, встановленим європейським співтовариством. Так, зокрема ст. 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод містить вказівку на заборону відступу за умов виникнення надзвичайної ситуації від таких зобов'язань держави як:

- гарантування права на життя (ст. 2 Конвенції);
- заборони катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покаранню (ст. 3);
- заборони рабства і примусової праці (ч. 1 ст. 4);
- заборони покарання (без вказівки про це в законі) (ст. 7 Конвенції) [3].

Ми поділяємо підхід тих учених, які вказують на такий суттєвий аспект: при аналізі положень законів, які вводять можливі обмеження прав і свобод людини, слід перевіряти на відповідність світовим стандартам не лише зміст таких обмежень, але й те, чи достатньо наявних підстав для їх встановлення.

Звернемося до приписів вітчизняного законодавства. Так, зі змісту ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» випливає, що вказаний особливий правовий режим може вводиться в Україні/окремих місцевостях держави у випадках:

- збройної агресії чи загрози нападу на вказані території;
- небезпеки державній незалежності України чи ж її територіальній цілісності.

Слід наголосити, що суб'єкт законотворчості у цій же статті аналізованого нами правового акта передбачає не тільки надання відповідним органам публічної влади повноважень, що у такій ситуації необхідні для відвернення/ усунення загрози небезпеки державній незалежності України, відсічі збройної агресії й забезпечення національної безпеки, але й тимчасове (викликане вищевказаними загрозами) обмеження прав і свобод людини, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Законодавець наголошує, що строк дії таких обмежень має бути зазначеним, тобто тимчасовим, а не постійним [4].

Водночас, вітчизняні правники слушно зауважують, що законодавство не містить розширеного тлумачення таких понять, як: загроза нападу, збройна агресія, небезпека державній незалежності і територіальній цілісності. Погоджуємось із тим, що режим воєнного стану, вводиться за підстав, які у якості достатніх вбачаються членами Ради національної безпеки й оборони (цей орган надає такі пропозиції главі держави – Президенту України). Президент України видає указ про введення воєнного стану, а члени парламенту затверджують указ про введення такого стану. Однак поділяємо той підхід учених, відповідно до якого, все ж таки при цьому не можна виключити зловживання (тобто, не існує достатніх гарантій уникнення таких зловживань у вказаній сфері).

Зарубіжний досвід з питання, що досліджується нами, свідчить про те, що перші намагання законодавчо закріпити у основних законах держав (конституціях) можливість державної влади вживати виняткових заходів у

разі настання воєнного стану/надзвичайної ситуації були здійснені у Конституції Сполучених Штатів Америки. Так, ч. 2 Розділу 9 цього акта містить вказівку на те, що привілеї Habeas Corpus Act не можуть бути призупинені (обмеженими чи порушеними) з боку держави, якщо тільки того не потребуватиме громадська безпека у випадках вторгнення або повстання. При цьому ч. 15 Розділу 8 аналізованого тексту Конституції США передбачає заходи з боку Конгресу у випадках, коли у державі назріває заколот, або ж необхідно надати відсіч вторгненню зовні [5].

Згідно з приписами ч. 1 ст. 66 Конституції Молдови, до основних повноважень Парламенту відноситься оголошення надзвичайного стану, облоги і воєнного стану [6].

Отже, здійснений огляд конституційного законодавства України та деяких зарубіжних держав свідчить на користь того, що за умов введення правового режиму воєнного стану передбачена можливість не тільки залучення збройних сил та правоохоронних органів для оперативного реагування на виклики, які постають перед такою державою (зовнішня збройна агресія, облога чи надзвичайний стан), але й встановлення окремих обмежень прав і свобод людини (як правило, із зазначенням строку дії таких обмежень).

Вітчизняне законодавство не містить детальних вказівок на те, які саме загрози є достатніми для введення режиму воєнного стану. Однак практика Європейського Суду з прав людини вимагає того, щоб такі загрози були надзвичайними, невідворотними і, як наслідок, потребували залучення військових формувань для їх відвернення. В цьому плані законодавство України, насамперед ст. 64 Основного Закону нашої держави, відповідає європейській та світовій практиці.

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії*. Серія «Юридична». 2015. Вип. 2. С. 222–230. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2015_2_24.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII/ URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

5. Constitution of the United States [Electronical source] – Access mode : http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm. 5. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland/ URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>.

6. Конституція Республіки Молдова. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/md/Constitutia-RM-format-mic-Ucr-Tipar-15-07-2016.pdf>

Наукове видання

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД,**

*Матеріали
Регіонального науково-практичного семінару,
присвяченого 27-ій річниці прийняття
Конституції України*

(м. Дніпро, 20 червня 2023 р.)

Відповідальна за випуск
д.ю.н., проф. В.О. Боняк

Редактори, оригінал-макет –
Є. В. Коваленко-Марченкова, А. В. Самотуга

Редактор – О. Ю. Чижевська

Підп. до друку 12.12.2023. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 9,47. Обл.-вид. арк. 10,19. Зам. № 19/23-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvy_vonr@dduvs.in.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018